

CIMELIA
Pedagogiczna
Biblioteka Wojewódzka
w Białymstoku

p.5230

GRAMATYKA POLSKA

2

W 655

393
CZYTELNIA

GRAMMATYKA JĘZYKA POLSKIEGO

DECYZYJĄ JAŚNIE WIELMOŻNEGO MINISTRA OŚWIECENIA
NARODOWEGO PRZEPISANA DLA SZKÓŁ OKRĘGU NAUKO-
WEGO WARSZAWSKIEGO, I NAKŁADEM TEGOŻ OKRĘGU
WYDANA.

W 655
№ INW.

NA KLASĘ II.

Суд. 2101
Сарм. II. № 22. r
Том 1
Ст. 1X
N. OTD. 21
N. ИРБ. 422

Cena egzemplarza z oprawą tak w Warszawie,
jak i na prowincyi, kop. 25.

WARSZAWA.

W Drukarni Józefa Ungra.

1860.



349 (104)

cyf



Egzemplarze nieopatrzone niniejszą pieczęcią,
prawnie poszukiwane będą.



ZASADY FORMOWANIA ODMIAN GRAMMATYCZNYCH.

ROZDZIAŁ I.

Wiadomości wstępne.

§ 1. Formowanie odmian grammatycznych
w polskim języku zależy:

1. Na przydaniu do *pierwiastku wyrazowego*
zakończeń właściwych odmianom;
2. Na zmianie głosek, do których się te za-
kończenia przydają.¹

1. Zmiany głosek, do których się przydają zakończe-
nia odmian grammatycznych, są charakterystyczną i bar-
dzo ważną pod względem grammatyki własnością języ-
ka polskiego. W innych językach np. w łacińskim, chcąc
uformować przypadkowanie jakiego wyrazu, dosyć jest
przydać do jego pierwiastku właściwe zakończenia
przypadkowe, np. *vir*, *vir-i*, *vir-o*, *vir-um* i t. p. Podo-
bnież formują się przypadki w rosyjskim języku, np.
наук -а, *наук -и*, *наук -ѣ*, *наук -ы* i t. p. Lecz w polskim
języku dla uformowania przypadków, nie tylko potrze-

Pierwiastek (корень) wyrazu stanowi część jego oddzielona od głosek, służących do utworzenia odmiany *grammatycznej* lub *słownikowej*, np. w wyrazach *dobr-y*, *mil-szy*, *słysz-e*, *od-pis-*

ba do pierwiastku wyrazowego dodać zakończenia przypadkowe, ale jeszcze w wielu zdarzeniach należy pozostawiać głoski, do których się te zakończenia dodają, np. *stół* na 5ty przyp. *stol -e*; *dwór*, *dworz -e*; *brat*, *braci -e*; *sąsiad*, *sąsiedzi -e*; *dąb*, *dębi -e*; *snop*, *snopi -e*, *wóz*, *wozi -e* i t. p. Zmiany te głosek długi czas stanowiły niezwykłą trudność w wykładzie odmian grammatycznych polskiego języka. Dopiero w r. 1822 Józef Mroziński w dziełku pod tytułem „Pierwsze zasady grammatyki polskiego języka,” wykazał tych zmian zasady, przez co naukę grammatyki polskiej ułatwił i przystępną nie tylko dla Polaków lecz i dla cudzoziemców uczynił. Ażeby dać wyobrażenie o ważności zasługi Mrozińskiego, przytacza się tu jedno przynajmniej правило formowania odmian grammatycznych podług Kopczyńskiego i podług zasad Mrozińskiego. O przypadku 3im liczby pojedynczej rzeczowników rodzaju żeńskiego całkowite правило Kopczyńskiego jest następujące. *Mają ten przypadek na e imiona zakończone w pierwszym przypadku na ba, da, fa, ga, cha, ka, la, ma, na, pa, ra, sa, ta, wa, xa, za, z poprzedzającą samogłoską. Dodaje się przed e po spółgłoskach b, f, m, n, p, s, w, x, z; zmienia się d na dzi, g na dz, ch na sz, k na c, l na l, r na rz, t na ci. Mają ten przypadek na i te imiona, które drugi przypadek miały także na i, to jest imiona zakończone w pierwszym przypadku na ga, ia (wiśnia) ka, la, ya, i, l, ay, ey, także na wszelką miękką spółgłoskę. Mają ten przypadek*

ym-ac, zgłoski *dobr*, *mil*, *słysz*, *pis* są pierwiastkami wyrazów, z którymi połączone zgłoski *y*, *szy*, *e*, *ac* służą do utworzenia odmian grammatycznych, a zaś zgłoski *od*, *ym*, w ostatnim wyrazie użyte zostały do utworzenia odmiany słownikowej.

Głoska służąca do połączenia zakończenia odmiany grammatycznej z pierwiastkiem wyrazu, zowie się głoską *łączącą* (совокупительная буква), np. w wyrazach *dobr-y*, *mil-szy*, *słysz-e* spółgłoski *r*, *l*, *sz*, są *łączącymi*.¹

§ 2. Miękczenie spółgłosek łączących.

W formowaniu wielu odmian grammatycznych, spółgłoski *łączące* ulegają zmianie zwa-

na y te imiona które w pierwszym przypadku kończą się na ca, za, rza, sza, ża tudzież na z z poprzedzającą spółgłoską i na ż. (Przypisy do Gram. na klas. 2gą Roz. IV). Prawidło to pomimo niezwykłej trudności w nauczaniu się go i pamiętaniu, jest jeszcze niedokładne i w niektórych szczegółach mylne. Podług zasad Mrozińskiego toż samo prawidło tak się wyraża. „*Spółgłoski przybierające twarde miękcą się i przybierają zakończenie e, miękkie nie ulegają zmianie i przybierają i, y.*” Takież stosunek jest w wielu innych prawidłach.

1. Spółgłoski *łączące* zowią się także *przybierającymi*.

nęj miękczaniem (утончение), które wykonywa się takim sposobem:

Twarde (дебелыя)

b, p, m — w, f —

zmieniają się na

Zmiękczone (утонченныя) b', p', m' — w', f' —

l, n, d, t, r, z, s, — ch, h, g h.

l, n, dz, ć, rz, ź, ś, — sz, ż, dz-ż, c-cz.

W przypadkowaniu *g* miękcząc się zmienia się na *dz*, a zaś *k* na *c*; lecz w stopniowaniu i czasowaniu *g* zmienia się na *ż*, a *k* na *cz*. W ogólności miękczenie spółgłosek garłowych (*g, k, ch, h*) w wielu zdarzeniach bywa nieforemne.¹

§ 3. Główniejsze zmiany głosek poprzedzających spółgłoski łączące.

A tudzież O zmieniają się na *E*.

Zmiana ta miewa miejsce wtenczas, gdy po uczynionój odmianie grammatycznój, po obu stronach samogłosek *a, o*, znajdować się będą spółgłoski *zmiękczone* (утонченныя), np. *la-to* w *lecie*; *lał, leli, niośe, niesiesz*; *podo-*

1. Przykłady miękczenia spółgłosek podane zostały w przykładach odmian grammatycznych, większą ich liczbę znajdziemy w prawidłach formowania tychże odmian.

*bnież światło, przy świetle; wiatr, na wietrze*¹ i t. p. Po przywróceniu zmiękczonej spółgłosce twardego brzmienia, *e* przemienia się na samogłoskę, z której utworzone zostało, np. *nosić, nieść, niość; łaźić, leźć, laźl.*

A zmienia się na *E*.

Zmiana ta zdarza się po oddzieleniu spółgłoski słabój (мягкой) z *a* połączonej, np. *wzgląd, względu; gołąb, gołębia*. Po przyłączeniu do *e* oddzielnej spółgłoski słabój, *e* zmienia się na *a* np. *księga, ksiąg; będzie, bądź.*

O zmienia się na O.

Samogłoska *o* kréskuje się, gdy z nią się połączy spółgłoska słaba (мягкая), lub płynna nienosowa (плавная неносовая), np. *wo-da, wód; szkoła, szkół; stoję, stój*. Po oddzieleniu spółgłoski wpływającej na kréskowanie o do następnej sylaby, *ó* powraca do pierwotnego brzmienia, np. *mój, moja; stół, stołu; sól, soli; ból, bolu.*

Też same przyczyny wpływają niekiedy na kréskowanie samogłoski *e*, np. *chléb, chleba; kolój, koleje; pastérz, pasterze.*

1. W dwóch ostatnich przykładach zmieniona samogłoska oddzielona jest od spółgłoski zmiękczonej środkującą pomiędzy niemi spółgłoską twardą.

E, używa się do rozdzielania spółgłosek nie dających się z łatwością w wymawianiu połączyć, np. *kropel* zamiast *kropl*, *krzesel* zamiast *krzesł* i t. p. Po dodaniu innej samogłoski ułatwiającej wymówienie kilku po sobie następujących spółgłosek, *e* wyrzuca się, np. *wróbla* od *wróbel*; *smu* od *sen*; *lwa* od *lew* i t. p. Tak używane *e* zowie się samogłoską *posiłkową* (гласная вставочная).¹

Przy użyciu *e* posiłkowego zdarzają się takie zmiany spółgłosek:

Spółgłoski *n*, *m*, *w*, oddzielone posiłkową samogłoską *e* od następującej po nich spółgłoski *n*, miękczą się (уточаются), np. *trumna*; *trumien*; *panna*, *panien*; *królewna*, *królewien*, *plótno*, *plócien* i t. p.

Spółgłoski *k*, *g*, przed *e* posiłkowym także się miękczą, lecz przez dodanie *i*, nie zaś przez zmianę ich na *c*, *dz* (ob. § poprzedzający), np. *sukno*, *sukien*; *piekło*, *piekiel*; *bagno*, *bagien* i t. p.

1. E posiłkowe zowie się też podręcznym. W odmianach grammatycznych rosyjskiego języka, używają się dwie samogłoski posiłkowe (гласные вставочные) *e*, *o*, np. *отецъ*, *отца*; *внукъ*, *вннка*; *дочка*, *дочекъ*; *лавка*, *лавокъ* i t. p.

Podobne miękczenie spółgłosek *k*, *g* miewa miejsce, przed zakończeniem przypadkowym, które się od *e* zaczyna, np. *wiek*, *wiekiem*; *brzeg*, *brzegiem* i t. p.

Po wyrzuceniu *e* posiłkowego, spółgłoski syczące kréskowane (*ś*, *ź*, *ć*, *dź*), tudzież *rz*, *m'*, *p'*, *w'*, przechodzą natwarde, np. *kwiecień*, *kwie-*
tnia; *dzień*, *dnia*; *kociel*, *kotła*; *koziel*, *kozła*; *orzel*, *orła*; *cudzoziemiec*, *cudzoziemca*; *pień*, *pnia*; *wieś*, *wsia* i t. p.

Uwaga. Przy formowaniu odmian grammatycznych należy także zachowywać zasady pisowni polskiej, a mianowicie następujące.

Spółgłoski słabe (мягкія) po wyrzuceniu *e* posiłkowego, stykając się z mocnymi (твердыя), chociaż zmieniają się w wymawianiu na odpowiadające im mocne, lecz w piśmie pozostają niezmiennie np. *obowiązek* -zku, *ołów*, *ołówka* i t. p.

Spółgłoska *j* przed samogłoską *i* podług upowszechnionego zwyczaju opuszcza się, np. *swój*, *swoi*, zam. *swoji*; *swoich* zam. *swojich* i t. p.

Samogłoska *y* pisze się po spółgłoskach niekréskowanych, wyjąwszy *k*, *g*, *ł*, np. *pył*, *był*, *wyjsć*, *chyttry*, *czytać* i t. p.

Samogłoska *i* pisze się po spółgłoskach kré-

skowanych, tudzież po *g, k, l*, np. *pić* (zam. *pić*), *widzieć* (zam. *w'idzieć*)¹, *liczyć, gips, kij*².

§ 4. Poznanie rodzaju rzeczowników.

1. Rodzaj rzeczowników ludziom służących poznaje się ze znaczenia (по значенію), a nieżywotnych i zwierzęcych z zakończenia (по окончаніямъ).

2. W liczbie pojedynczej rzeczowniki służące mężczyznom, są rodzaju męskiego, np. *Cesarz, król, książę, sędzia, łowczy, ojciec, syn* i t. p., służące płci żeńskiej czyli kobietom, są rodzaju żeńskiego, np. *księżna, księżniczka, pani, panna, matka, córka* i t. p., oznaczające dzieci, są rodzaju nijakiego, np. *dziecię, niemowlę, niewiniątko* i t. p.³

1. Po przydaniu *i* do spółgłoski krótkowanej, znak miękczący opuszcza się. I tak nie pisze się stopni (od stopień), krwi (od krew'), nić (od nieć), lecz *stopni, krwi, nici* i t. p.

2. W rosyjskim języku samogłoska cienka *i, u* (и тонкое) pisze się także po spółgłoskach syczących (*ж, ч, ш, щ*) oraz po gardłowej *x* (*ch*) np. *жизнь* (życie), *читать* (czytać), *шило* (szydło), *хитрый* (chytro) i t. p.

3. W rosyjskim języku jeden tylko rzeczownik żywotny dity jest rodzaju nijakiego. Lecz inaczej nazwane dziecię np. *младенецъ* (niemowlę) jest męskiego rodzaju; *ребенокъ* (dziecię) w liczbie pojedynczej jest mę-

Niektóre rzeczowniki, nie zmieniając zakończenia, służą osobom płci męskiej i żeńskiej. Te stosownie do swojego znaczenia raz są męskiego rodzaju, drugi raz żeńskiego, np. *слуга добрый* i *добра*.

Rzeczowniki oznaczające istoty umysłowe (предметы умственные), uosobnione w postaci mężczyzn, są rodzaju męskiego, np. *Жеова, ангел, Марс*; wyobrażone w postaci kobiet, są rodzaju żeńskiego, np. *Діана, Хебе*. Takie zaś, w których się wyrażenie nie okazuje, pod jaką postacią są przedstawiane, mają rodzaj stosowny do zakończenia, np. *бóstwo, echo*, są rodzaju nijakiego; *Низгода, Завиść* i t. p. żeńskiego.

3. Rzeczowniki nieżywotne i zwierzęce, zakończone na spółgłoski twarde, w liczbie pojedynczej są rodzaju męskiego, np. *дом, коściół, окрѣт, дѣб, зубр, орзѣт*; zakończone na *a* są rodzaju żeńskiego, np. *książka, sosna, mucha,*

kiego, a w liczbie mnogiej (*ребята*) nijakiego. Na wzór tego rzeczownika nazwania niedorostłych zwierząt, ptaków i t. p. podobnie w liczbie pojedynczej są męskiego rodzaju, a w liczbie mnogiej nijakiego, np. *жеребенокъ* (żrebie) *т. r.*, *жеребята n.*, *цыпленокъ* (kurczę) *т.*, *цыплята n.* i t. p.

liszka; zakończone na *e, ę, o*, są rodzaju nijakiego, np. *słońce, знаміє, okno, jagnię, lwiątko*.

Wyjątkowym sposobem do rodzaju nijakiego należą rzeczowniki na *um* zakończone, wzięte z łacińskiego języka, np. *liceum, gimnazjum* i t. p. Są także rodzaju nijakiego, bez względu na zakończenie, nazwania *liter, liczb*, tudzież rozmaite wyrazy i całe wyrażenia wzięte za rzeczowniki, np. *pięć* znakiem arabskim wyrażone, *ó kreskowane; każde nazbyt jest złe; moje widzi mi się* i t. p.

Zakończone na spółgłoski zmiękczone, jedne są rodzaju męskiego, drugie żeńskiego, np. *promień, łokieć, kraj, ból, łos, paw, karp, piec, grosz, rydz* i t. p. są rodzaju męskiego; *sien, wieś, sól, kolój, kadź, nieć, broń, noc, straż, młodzież* i t. p. żeńskiego.¹

1. Rzeczowniki zakończone na zmiękczone spółgłoski są po większej części rodzaju męskiego; znaczna jednak ich liczba jest żeńskiego rodzaju. I tak żeńskiego rodzaju są:

a) Rzeczowniki przymiotowe, np. *piękność, białosc, słodycz, pomoc, bójazn* i t. p., oprócz *ból, płacz, marsz, wojaz*, które są rodzaju męskiego.

b) Rzeczowniki od słów formowane, lecz wyrażające rzeczy zmysłowe: *broń, maść, rzecz, straż, narośl, lato-rośl, kąpiel, powódź, przepaść, pleśń, pieśń, pościel, smycz*.

Ze zmianą zakończenia, zmienia się téż rodzaj, np. *zwierz m. r., zwierzę n.; wyspa ż., pół-wysep m., stół m., stolisko n., ptaszek m., ptaszy-na ż.* To się téż zwykle stosuje do rzeczowników ludzkich zgrubiałych (*увеличительных*) na *ska* zakończonych, tudzież do zakończonych na *ina*, np. *chłopak m. r., chłopczysko n., dziecię n. r., dziewczina ż.* Ze względu na zakończe-

c) Wyrażające części ciała: *dłoń, garść, goleń, kość, brew, krew, krtań, pierś, skroń, twarz, żółć*; także ściągające się do ciała *kibic, postać, pleć*.

d) Z pomiędzy nazwań zwierząt, roślin i rzeczy ko-palnych te są rodzaju żeńskiego: *gęś, kłacz, kokosz, mysz, brukiew, marchew, rzodkiew, paproć, stokroć, jabłoń, miedź, sól, stal*.

e) Skrócone przez odrzucenie zakończenia *a*: *biel* (izna), *butel* (tla), *darń* (ina), *kądział* (a), *kieszeń* (a), *konew* (wia), *krokiew* (kwia), *kuczbaj* (a), *obroż* (a), *płoc* (ica), *stągiew* (gwia), *sześć* (ina), *topol* (a).

f) Nakoniec rzeczowniki: *barć, nieć, pilść, sierć, ćwierć, część, wić, noc, kadź, krawędź, czeladź, żerdź, kolój, je-sień, przestrzeń, czerwien, ściern, oś, wieś, cerkiew, cho-rągiew, galąz, Ruś, Żmudź, Prypeć, Narew, Żółtkiew*.

Uwaga. Zmiana znaczenia pociąga niekiedy za sobą zmianę rodzaju, np. *biel* (u) część drzewa pod korą znajdującą się, jest męskiego rodzaju; *biel* (i) barwa biała, bielizna, żeńskiego rodzaju.

Uwaga 2. W rosyjskim języku są rzeczowniki podobne do polskich i mające z niemi jednakowe zakończenie i znaczenie, a jednak innego są rodzaju, tak np. *цѣль, боль, шаль, тушь, тѣнь* (cień), *печь* (piec), *сте-*

czenie są także rodzaju nijakiego, *chłopię, chłopce, dziewczę, dziewczątko*.

Rodzaj rzeczowników zbiorowych poznaje się z zakończenia. Tak np. *naród, pułk, konsystorz*, są rodzaju męskiego, *gmina, gromada, trzoda, straż* żeńskiego; *wojsko, pospólstwo, stado* nijakiego.

Rzeczownik zbiorowy *szlachta*, zastępujący liczbę mnogą od *szlachciec*, tudzież *Litwa zam. Litwini*, stosownie do zakończenia na *a*, biorą się w rodzaju żeńskim, np. *szlachta przybyła, Litwa zgromadziła się*. Lecz inne do nich podobne np. *bracia* (od *brat*), *księża* (od *ksiądz*), są nieforemnym zakończeniem liczby mnogiej rodzaju męskiego np. *bracia przybyli*.

W liczbie mnogiej rzeczowniki męczyznom służące, tudzież imiona duchów (назва-

пень (stopień), сажень (sażeń), медаль, модель, рысь (rys), Познань (Poznań), w rosyjskim języku są żeńskiego rodzaju a w polskim męz.; przeciwnie рысь męz., a геś żeńsk. i t. p. Lecz więcej jest takich, które mając odmienne zakończenie, odmiennego też są rodzaju, np. *комодъ m. r., komoda ż., фонтанъ m., fontanna ż., шарфъ m., szarfa ż., мечеть ż., meczet m., гимназія ż., gimnazjum n., евангеліе n., ewangelija ż. i t. p.*

нія предметовъ духовныхъ) w postaci męczyzn wyobrażanych, są rodzaju męskiego, np. *ojcowie, bracia, aniołowie* i t. p. Wszystkie zaś inne bez względu na to, jakiego były rodzaju w liczbie pojedynczej, stanowią jeden oddzielny rodzaj *nieoznaczony* (неопредѣленный).

Są jednak zdarzenia, iż rzeczowniki męczyznom służące, biorą się w rodzaju nieoznaczonym, co się wtenczas mianowicie dzieje, gdy się mówi z pogardą, np. *обрзидле влѣцзгі*. Lecz niekiedy w tymże rodzaju biorą się rzeczowniki dla nadania wyrażeniom mocy lub harmonii, np. *mężne Rzymiany, wielkie bogi* i t. p.



ROZDZIAŁ II.

Przypadkowanie rzeczowników.

§ 1. Trzy są wzory przypadkowania rzeczowników w liczbie pojedynczej, a dwa w liczbie mnogiej.

Podług wzoru pierwszego w liczbie pojedynczej przypadkują się rzeczowniki rodzaju męskiego na spółgłoskę zakończone; podług drugiego rzeczowniki rodzaju żeńskiego, a podług trzeciego — nijakiego rodzaju.

W liczbie mnogiej podług wzoru pierwszego przypadkują się rzeczowniki rodzaju męskiego, a podług drugiego rzeczowniki nieoznaczonego rodzaju.

Rzeczowniki męskie na samogłoskę zakończone, do nieforemnych należą.

W przypadkowaniu rzeczowników względ dawać należy na zakończenia przypadkowe; na zmiany spółgłosek łączących, oraz poprzedzających je głosek; przy tém uważać trzeba na znaczenie rzeczownika.

§ 2. Tabl.

§ 2. Tablica obejmująca zakończenia przypadkowe rzeczownikom służące.

L I C Z B A P O J E D Y N C Z A.

Wzór I.

Wzór II.

Wzór III.

	a.	b.	c.	d.	e.	f.	g.	h.	i.	k.	l.
	Rzeczowniki męczy- znom służące										
1	Spółgłoska twarda { A w jednostkowych { U w zbiorowych i podzielnich	Spółgłoska mięka	Rzeczowniki zwierzęce i niezwykłe.	Spółgłoska mięka	A z poprze- społ-twar. i spół. mięk.	I A z poprze- społ-twar. i spół. mięk.	Spółgłoska mięka	O z poprze- społ. twar. i społ. mięk.	E z poprze- społ. twar. i społ. mięk.	E w wy- zwy- nych	E w wy- zwy- nych
2	a	u	owi	e	i, y	i, y	i, y	a	u	enia	ecia
3	e	em	owi	e	ę	ę	ę	u	jak Iszy	eniu	eciu
4	e	u	owi	e	ę	ę	ę	u	jak Iszy	eniu	eciu
5	e	u	owi	e	ę	ę	ę	u	jak Iszy	eniu	eciu
6	e	u	owi	e	ę	ę	ę	u	jak Iszy	eniu	eciu
7	e	u	owi	e	ę	ę	ę	u	jak Iszy	eniu	eciu

L I C Z B A M N O G A.

Wzór I.

Wzór II.

	a.	b.	c.	d.	e.	f.	g.	h.	i.	k.	l.
	Rzeczowniki żeńskie										
1	Spółgłoska twarda { A w jednostkowych { U w zbiorowych i podzielnich	Spółgłoska mięka	Rzeczowniki zwierzęce i niezwykłe.	Spółgłoska mięka	A z poprze- społ-twar. i spół. mięk.	I A z poprze- społ-twar. i spół. mięk.	Spółgłoska mięka	O z poprze- społ. twar. i społ. mięk.	E z poprze- społ. twar. i społ. mięk.	E w wy- zwy- nych	E w wy- zwy- nych
2	a	u	owi	e	i, y	i, y	i, y	a	u	enia	ecia
3	e	em	owi	e	ę	ę	ę	u	jak Iszy	eniu	eciu
4	e	u	owi	e	ę	ę	ę	u	jak Iszy	eniu	eciu
5	e	u	owi	e	ę	ę	ę	u	jak Iszy	eniu	eciu
6	e	u	owi	e	ę	ę	ę	u	jak Iszy	eniu	eciu
7	e	u	owi	e	ę	ę	ę	u	jak Iszy	eniu	eciu

Formowanie przypadków.

LICZBA POJEDYNCZA.

Wzór 1.

§ 3. Formowanie drugiego przypadku liczby pojedynczej wzoru lgo.

Drugi przypadek liczby pojedynczej, wzoru pierwszego, ma dwojakie zakończenie, jedno *a*, drugie *u*. Pierwsze służy rzeczownikom jednolickim, drugie zbiorowym i podzielnym.

Mają zatem ten przypadek na *a*:

1. Rzeczowniki żywotne, np. *człowiek -ka*, *zając -ca*, *struś -sia*, *szczupak -ka*, *wąż -ęża*, *motyl -la* i t. p.¹

2. Rzeczowniki oznaczające *owoce*, *kwiaty*, *rośliny*, *drzewa*, przedstawiające się jako odrębne całości, np. *ogórek (-rka)*, *szparag*, *karczoch*, *orzech*, *daktyl*, *melon*, *ananas*, *grzyb*, *rydz*, *burak*, *tulipan*, *narcyz*, *fiołek (-lka)*, *oleander (-dra)*, *dąb (-ęba)*, *klon*, *jawor* i t. p.

1. Wyjątki od tego pravidła i następnych znajdują się pod zakończeniem *u*, liczba 8.

3. Rzeczy wyrobione z rozmaitych materjałów, jakimi są, np. pieniądze: *imperyjał*, *dukat*, *rubel (-bla)*, *grosz*, *szeląg*. Naczynia: *talerz*, *półmisek (-ska)*, *dzban*, *kielich*, *ceber (-bra)*, *radel (-dla)*, *kosz*, *kufer (-fra)*, *łumok* i t. p. Narzędzia: *nóż*, *widelec (-lca)*, *sierp*, *topor*, *gwoźdź*, *łan-cuch*, *klin*, *kij*, *drag*, *pal*, *hak*, *bęben (-bna)*. Odzież, bielizna i ozdoby ubiorowe: *plaszcz*, *frak*, *surdut*, *kapehusz*, *but*, *trzewik*, *pas*, *kaptur*, *obrus*, *ręcznik*, *kulczyk*, *sygnet* i t. p.

4. Nazwy miar, wag, oraz rzeczowniki liczebne: *cal*, *łokieć (-kcia)*, *sążen (-źnia)*, *metr*, *centymetr*, *korzec (-rca)*, *garniec (-rca)*, *funt*, *centnar*, *morg*, *arkusz*, *tuzin*, *dziesiątek (-tka)*, *tysiąc*, *milion*, *licznik*, *mianownik* i t. p.

5. Nazwy gier, kart, tańców, psot: *wolant*, *wist*, *as*, *pamfil*, *taniec (-ńca)*, *mazur*, *polonez*, *walec (-lca)*, *figiel (-gla)*.

6. Rzeczowniki oznaczające części rozmaitych rzeczy, a mianowicie takie, które przez swoją wydatność, możność odosobnienia, odmienną materię od innych części i t. p. dają się uważać za odrębne całości. Takimi są np: części ciała ludzkiego, zwierząt, ptaków, roślin, drzew, np. *zab (-ęba)*, *kieł (-kła)*, *włos*, *dziób*,

nos, palec (-lca), *paznokieć* (-kcia), *pazur, liść, badył, pień* (-pnia), *pączek* (-czka), *kłós* i t. p.; części odzieży, np. *rękaw, kołnierz*; zabudowań, np. *komun, piec* oraz *węgiel* (-gła) i *kąt* ze złożonemi, np. *trójkąt* i t. p.

7. Nazwy miejsc, za jeden punkt uważać się mogących, jakimi są miasta, wsi i t. p. Tu mianowicie należą nazwy miast i wsi słowiańskie, lub na wzór słowiańskich utworzone, np. *Lublin, Kraków, Psków, Charków, Bielsk, Płock, Poznań, Toruń, Brześć, Żytomierz, Halicz, Nieświęż, Terespol, Wilanów, Czerniaków, Busk, Tarchomin, Bohopol* i t. p. Także nazwy miast niesłowiańskie, zakończone na spółgłoskę miękką lub garlową, np. *Wiedeń* (dnia), *Paryż, Konstantynopol, Petersburg, Hamburg, Wyborg* i t. p.

8. Bez względu na znaczenie mają drugi przypadek na *a* rzeczowniki:

Zakończone na *eń, erz, arz*, np. *ogień* (-gnia), *plomień, promień, strumień, pacierz, alkierz, ciepłomierz, wilgociomierz, kalendarz, brewijarz, herbarz, inwentarz* i t. p.

Zakończone na *ec, ik*, lecz nienależące do podzielnych, np. *koniec* (-ńca), *taniec* (-ńca), *gościńiec* (ńca), *pomnik, dziennik, pamiętnik, tygo-*

dnik, równik, południk, rzeczownik, przymiotnik, do których przydać należy zaimek (-mka), *przymimek* (-mka), *przedimek* (-mka), *przysłówek* (wka).

Rzeczowniki zdrobniałe na *ek, ik* zakończone, pochodzące od rzeczowników mających 2gi przyp. nie tylko na *a* lecz i na *u*, np. *wierszyk*-ka, (*wiersz* -sza), *obrazek* -zka, (*obraz* -zu), *krzaczek* -czka, (*krzak* -ku), *stolik* -ka (*stół* -u), *tomik* -ka (*tom* -mu), *murek*-ka (*mur* -ru), *wierzchołek* lka (*wierzch*-chu), *ogródek*-dka (*ogród*-du) i t. p.

9. Wyjątkowym sposobem mają drugi przypadek na *a*:

Z pomiędzy rzeczowników zbiorowych i podzielnych: *hufiec* (-fca), *konsystorz*, *owies* (-wsa), *jęczmień, szampan, węgryzn, turkus, krwawnik, ciepłik*.

Nazwy pokarmów przedstawiających się jako odrębne całości, np. *obarzanek* (-nka), *pieńóg, chleb, sér, naleśnik, pączek* (-czka), *kotlet* i t. p. (*Tort, pasztet* jako złożone z różnorodnych części mają 2gi przyp. na *u*).

Nazwy gmachów pojedynczych, odosobnionych: *kościół, ratusz, lamus* i t. p.

Z pomiędzy rzeczowników czas oznaczających mają 2gi przyp. na *a*, *miesiąc* i jego na-

zwy *styczeń* (cznia), *marzec* (-rea), *kwiecień* (tnia), także *dzień* (dnia), *tydzień* (tygodnia), *kwadrans* -sa. (*Wieczór*, *ranek* chociaż zwykle mają 2gi przyp. na u, jednak mogą być użyte z zakończeniem a).

Z pomiędzy nazwań prowincyj i rzek, mają drugi przypadek na a: *Wołyn*, *Szlask*, *Wieprz*, *Horyń*, *Dunajec* (-jca), *Lwów* (-wca), *Kubań*, *Muchawiec* (-wca), *Bug*, *Niemen* (-mna).

Mają drugi przypadek na u.

1. Rzeczowniki zbiorowe, np. *lud*, *naród*, *orszak*, *pułk*, *trybunał*, *sąd*, *las*, *gaj*, *krzak*, *deszcz*, *grad*, *kurz*, *piasek* (-sku)¹ i t. p.

2. Nazwy materyjów, z których się co wyrabiać może, np. *kruszc* (szcu), *bronz*, *mosiadz*, *cynk*, *ołów*, *wosk*, *len* (-lnu), *jedwab*, *atlas*, *aksamit*, *muslin*, *papier*, *minerał*, *głaz*, *dyament*, *szmaragd*, *rubin* i t. p.

3. Nazwania pokarmów, napojów, płynów, ciał lotnych oraz stałych, których nazwy do rzeczowników podzielných należą, tudzież farb,

1. Wyjątki od tego prawidła i następnych znajdują się pod zakończeniem a, liczba 9.

kolorów, np. *rosół*, *barszcz*, *kanior*, *bigos*, *szpinak*, *szczerb*, *poncz*, *miód*, *sok*, *olej*, *spiryтус*, *arak*, *eter*, *gaz*, *kwisoród*, *lód*, *blejwas*, *róż*, *blekit*, *pons*.

4. Nazwy zabudowań, tudzież machin, narzędzi, do których składu wchodzą oddzielne części, np. *pałac*, *klasztor*, *dom*, *teatr*, *most*, *okręt*, *pojazd*, *dyliżans*, *parochód*, *paropłyn*, *wagon*, *teleskop*, tudzież narzędzia fizyczne na *metr* zakończone, *barometr*, *termometr*, *hydrometr*.

5. Rzeczowniki pewną rozciągłość przestrzeni znaczące, np. *ład*, *kraj*, *powiat*, *plac*, *ogród*, *dół*, *grób*, *rów*, *kanal*, *kwadrat*, *czworościan*. Tuna-
leżą nazwy prowincyj, wysp, gór, mórz, jezior, rzek, np. *Egipt*, *Meksyk*, *Brabant*, *Indostan*, *Tybet*, *Bern*, *Krym*, *Peloponez*, *Cypr*, *Cejlan*; *Olimp*, *Kaukaz*, *Helikon*, *Tabor*, *Atlas*, *Wawel*, *Karmel*, *Krepak*, *Wezuwijusz*, *Euksyn*, *Bałkaj*, *Wałdaj*, *San*, *Don*, *Ren*, *Eufrat*, *Jordan*, *Amur*, *Anadyr*, *Araks*, *Terek*, *Dunaj*, *Pрут*, *Rodan*, *Tag*, *Tyber* (bru), *Nil* i t. p.

6. Rzeczowniki znaczące przeciąg czasu: *wiek*, *rok*, *tercyat*, *kwartał*, *poniedziałek* (-lku), *wtorek* (rku), *czwartek* (-tku), *piątek* (-tku).

7. Rzeczowniki przymiotowe (отвлечен-

ныя) mające w swém znaczeniu wyobrażenie czynności, ruchu, bytu, przymiotu, uczucia i t. p. *czyn, bój, krzyk, szum, śpiew, wojaż, handel* (-dlu), *ciąg, lot, nocleg, pobyt, wydatek* (-tku), *ratunek* (-nku), *dział, oddział; żal, gniew, ból, smutek* (-tku), *ciężar, pożytek* (-tku), *wdzięk, system, wzór, koszt, projekt, plan, sekret, interes* i t. p. Tu także należą:

Nazwy władz umysłowych i zmysłów: *umysł, rozum, genijusz, talent, dowcip, wzrok, słuch*.

Wyrazy oznaczające ogół, dający się wyszczególnić przez wymienienie odpowiadających mu drobniejszych gatunków lub podziałów, np. *czas, kwiat, owoc, kolor, rodzaj* i t. p.

Rzeczowniki, które malując pojęcia umysłowe, użyte także zostały do oznaczenia rzeczy zmysłowych, np. *pokój -oju* — spokojności i część mieszkania; *obraz -zu* — wyobrażenie umysłowe i malowidło; *stół -ołu* — jedzenie (np. mam dobry stół), i to na czém się jedzenie stawia i t. p. Na tejże zasadzie mają 2gi przypadek na *u* rozmaite nazwania działów w pismach i nazwy samych pism, np. *tom, rozdział, paragraf, artykuł, list, bilet, referat, testament, pasport,*

dekret, kontrakt, weksel (-slu), *przywilej, napis, nekrolog, życiorys, poemat, dramat* i t. p.

8. Wyjątkowym sposobem mają na *u*.

Z pomiędzy rzeczowników żywotnych: *wół* (-ołu), *banwół* (-u). Oprócz tego *gad, owad* gdy oznaczają zbiór gadów, owadów, mają 2gi przypadek na *u*, lecz gdy oznaczają pojedynczego *gada, owada*, mają tenże przypadek na *a*.

Nazwy ubiorów do których składu wchodzi oddzielne części, takimi są: *garnitur, mundur, habit, order*.

Z pomiędzy jednostkowych nieżywotnych: *medal, szal, posąg, namiot, żłób*.

Rzeczowniki oznaczające części ciała, które się nie dają ściśle odgraniczyć, np. *bok, kark, gors, nerm* i t. p., tudzież następne części budowli: *dach, sufit, ganek* (-nku), *balkon*, oraz *próg, mur*.

Rzeczowniki zdrobniałe na *ek, ik* zakończone, jeśli są zbiorowe, tudzież znaczące materjał, pożywienie, napój, budowle i ich części, np. *maczek* (-czku), *soczek* (-czku), *papierek* (-rku), *domek* (-mku), *pokoik, ganeczek* (-czku) i t. p.

Nazwy miast niesłowiańskie, zakończone

na spółgłoskę twardą, np. *Londyn, Rzym, Medyolan, Madryt, Tulon, Hanower, Twer, Sztokholm, Stambuł, Pekin, Teheran, Tyflis, Marymont* i t. p. oprócz *Berlin -lina*. Z zakończonych na spółgłoskę miękką mają 2gi przyp. na *u*: *Neapol*, i kilka miast francuzkich *Wersal, Lunewil, Filipwil*.

Nakoniec mają 2gi przyp. na *u* nazwy miast złożonych, w których skład wchodzi rzeczownik pospolity mający drugi przyp. na *u*, np. *Nowogród, Rajgród, Białystok* (Białegostoku) *Nowydwór* (Nowegodworu) i t. p. Lecz zakończone na *gródek* mają 2gi przyp. na *a*, np. *Nowogródek* (-dka).

Nazwy drzew, gdy oznaczają materiał do wyrobienia czego przygotowany, mają 2gi przyp. na *u*, np. *ten stół zrobiony z dębu, z jaworu* i t. p. Stąd wynikło, że i o całych drzewach mówi się kończąc ten przypadek na *u*. Prócz tego nazwy roślin, krzewów i drobnych owoców, których używamy częściowo jako pokarmu, napoju, przyprawy, leków, towaru, materiału, mają przyp. 2gi na *u*, np. *szpinak, szczaw, groch, pieprz, cynamon, agrest, jałowiec*

(-wcu), *chmiel, chrzan, bez* (-bzu), *mech* (mchu) *len* (lnu), *ryż, orkisz* i t. p.

Uwaga 1. Niektóre rzeczy na pierwszy rzut oka przedstawiają się jako odrębne całości, lecz po dokładniejszym rozważeniu okazują się złożonymi z oddzielnych części; z tego powodu ich nazwania dawniej używane w 2 przyp. z zakończeniem *a*, teraz częściej wybierają *u*, np. *dzwon -na -nu, zegar -ra -ru, magiel -gla -glu, wóz -oza -ozu* i t. p. Lecz *powóz* ma zawsze *powozu*, a zaś *kocz koczka*. Do dokładniejsze też rozważanie znaczenia i pochodzenia innych gatunków rzeczowników, podobnie wpływa na zmianę zakończenia 2go przypadku. Tak np. *ogród, płot*, używane w 2 przypadku z zakończeniem *a*, teraz jako od słów pochodzące, tudzież oznaczające pewną rozciągłość przestrzeni, mają ten przypadek na *u*.

Uwaga 2. Ze zmianą znaczenia rzeczownika, zmienia się też zakończenie drugiego przypadku, np.

lipiec -pca (miesiąc)

maj -a (miesiąc)

stokfisz -a (ryba cała)

lipiec -pcu (miód),

maj -u (zielone gałęzie),

stokfisz -u (potrawa lub materiał kuchenny),

uąb -ęba (drzewo całe rosnące) *uąb -dębu* (kora garbarska, lub drzewo dębowe przygotowane do wyrobienia czego),

róg -a (całkowity róg u wołu, *róg* -u (materyjał, z którego jelenia i t. p.) go się wyrabiają grzebienie i t. p.)

Mercuryusz -a (bóstwo u starożytnych narodów lub planeta), *mercuryusz* -u (żywe srebro, rtęć),

genijusz -a (duch opiekuńczy lub złośliwy) *genijusz* -u (władza umysłowa),

dywan -a (kobierzec) *dywan* -u (rada państwa u Turków),

zamek -a (narzędzie do zamykania) *zamek* -mku (pałac obronny),

granat -a (gatunek kuli), *granat* -tu (farba),

krzyk -a (ptak) *krzyk* -u (krzyczenie),

powód -oda (osoba pozywająca) *powód* -du (przyczyna),

zbieg -a (człowiek, który uciekł) *zbieg* -u (np. zbieg okoliczności),

ciern -nia (kolec cierniowy pojedynczy) *ciern* -niu (krzewy koleczaste),

cień -nia (gdy się bierze w postaci określonej, np. *on się boi własnego cienia*) i t. p. *cień* -niu (gdy się mówi o cieniu w ogólności, np. *w tym ogrodzie niema cienia*) i t. p.

Zmiany głosek poprzedzających spółgłoski łączące.

W drugim przypadku liczby pojedynczej, wzoru pierwszego, *e* posilkowe zwykle się wyrzuca w rzeczownikach zakończonych na *k*, *c*, tudzież *ń*, *ł*, oraz *n*, *t*, *r*, np. *marszałek* (-lka), *giermek* (-mka), *zamek*, *wianek*, *kwiatek*, *zbytek*,

stosunek, *związek*, *taniec*, *walec*, *sztuciec*, *palec*, *koniec*, *wieniec*, *Dunajec*; *uczeń*, *sążeń*, *Wiedeń*, *sen*, *len*, *bęben*, *rozeń*; *Abel*, *wróbel*, *pudel*, *rubel*, *radel*, *rydel*, *dyszel*; *Paweł*, *poseł*, *węzeł*, *wyżeł*, *Aleksander*, *Kasper*, *minister*, *magister*, *Luter*, *Holender*, *koliber*, *ceber* i t. p.¹

Z pomiędzy rzeczowników innych zakończeń, *e* posilkowe wyrzuca się w następnych: *owies* (wsa), *pies* (psa), *ocet*, *chrzest*, *poczet*, *łokieć* (-kcia), *dzegieć* (-gciu), *najem*, *półwysep*, *mech*, *bez*, *łeb*, *lew*, *szew*, *pozew*.

Po wyrzuceniu *e* posilkowego, przywraca się twarde brzmienie niektórym spółgłoskom, z powodu znajdowania się po nich *e*, zmiękczo-

1. Pozostaje jednak *e* w następnych:

1) W zakończonych na *k* jednogłoskowych np. *wiek*, *wodociek* i t. p.

2) W zakończonych na *ń*: *jelen*, *pierścień*, *przestrzeń*, *korzeń*, *rdzeń*, oraz w kończących się na *mień* np. *kamień*, *promień* i t. p.

3) Z zakończonych na *n* zatrzymują *e* jednogłoskowe, np. *Ren*, *tren* oraz *fenomen*.

4) W zakończonych na *ł* pozostaje *e*: 1. w jednozgłoskowych, np. *cel*, *chmiel*, 2. w kończących się na *ciel* np. *zbawiciel*, *przyjaciel* i t. p., 3. w następnych wyrazach: *fortel*, *Karmel*, *Wawel*, *kisiel*, *model*, *moreł*.

nym, np. *kiet* (kła), *junkier* (-kra), *węgiel* (-gła), *szczygiel* (gła), *żagiel* (-gła), *ogień* (-gnia), *szwagier* (-gra), *Węgier* (-gra), *kociet* (-tła), *kwiecień* (-tnia), *dzień* (dnia), *zbrodzień* (-dnia), *przechodzień* (-dnia), *pień* (-pnia), *stopień* (-pnia), *przekupień* (-pnia), *orzeł* (-rła), *korzec* (-rca), *mędrzec* (-drca), *Niemiec* (-mca), *łokieć* (-kcia), *pies* (psa) i t. p.

Zmiana *a* na *e* ma miejsce w następnych rzeczownikach: *błąd*, *wzgląd*,¹ *urząd*, *dąb*, *ktąb*, *ząb*, *rąb*, *zrąb*, *gołąb*, *jastrząb*, *krag*, *okrąg*, *ksiądz*, *mąż*, *wąż*.

Rząd w znaczeniu szeregu ma drugi przypadek *rzędu*, równie też *obrzęd* -ędu²; lecz *rząd*

5) W zakończonych na *r* nie wyrzuca się *e*: 1. w je-dnogłoskowych, np. *szmer*, *kier*, *mer*, 2. w nazwach roślin *cyjer*, *jaskier*; 3. w nazwach różnych klas ludzi, np. *kawaler*, *bankier*, *felczer*, *szuler* (oprócz zakończonych na *ster*, oraz *junkier*, *laufer*, *szwagier*, w których się *e* wyrzuca); 4. w następnych wyrazach: *Algier*, *Baszkier*, *charakter*, *lakier*, *Lucyfer*, *numer*, *ogier*, *order*, *papiér*, *porter*, *proceder*, *spacer*, *szpaler*.

1. *Wzgląd* w złożonych zatrzymuje *a* niezmiennione, np. *przezgląd*, *ądu*, *pogląd*, *-ądu*.

2) Zamiast *rząd* w pierwszym znaczeniu, tudzież zamiast *obrzęd* mówi się też *rzęd*, *obrzęd*.

pochodzące od słowa *rządzić* tudzież *nierząd*, *zarząd* mają 2gi przyp. *rządu*, *nierządu*, *zarządu*; w wielu też innych wyrazach *a* nie ulega zmianie, np. *ciąg*, *ciągu*, *kąt*, *kąta*, *pająk* -ąka i t. p.

Zmiana *o* na *e* nie ma miejsca w kilku następnych wyrazach: *Jakób* (-óba), *Król*, *stróż*, *tchórz*, *ogół*, *szczegół*. Podobnie w kilku następnych wyrazach *e* nie zmienia się na *e*: *sér* (*séra*), *stér*, *papiér*.

§ 4. Formowanie trzeciego przypadku i następnych.

Trzeci przypadek. Dla uformowania trzeciego przypadku liczby pojedynczej wzoru pierwszego w miejsce zakończeń *a*, *u*, właściwych drugiemu przypadkowi, dodaje się zakończenie *owi*², np. *Paweł*, *Pawła*, *Pawłowi*; *urząd*, *u-*

1. W wyrazach w których spółgłoska łącząca jest oddzielona od *ó* inną spółgłoską, np. *wójt*, *żółw*, *ó* także nie zmienia się na *e* lecz się mówi *wójta*, *żółwia*.

2. Zmiany głosek poprzedzających spółgłoski łączące, poczynione przy formowaniu 2go przypadku, zachowują się i w dalszych przypadkach, dla tego więc przypadek trzeci i następne najdogodniej jest formować od drugiego.

rzędu, urzędowi; stół, stołu, stolowi, głos, głosi, dźwięk, dźwiękowi i t. p.

Niektóre jednak rzeczowniki zamiast zakończenia *owi*, przybierają *u*, takimi mianowicie są: *Bóg, ojciec, pan, ksiądz, brat, chłopiec, pies, czart, diabeł, świat* (w znaczeniu ludzi np. *całemu światu wiadomo*). Niekiedy też inne rzeczowniki użyte z przyimkiem *ku*, przybierają w 3im przypadku zakończenie *u* zamiast *owi*, co się szczególnie zdarza z nazwami miast na *ów* zakończonemi, np. *ku Krakowu*.

Przypadek czwarty. Lubo w ogólności rzeczowniki żywotne rodzaju męskiego mają czwarty przypadek jak drugi, a nieżywotne jak 1szy, jednak są od tego przepisu niektóre wyjątki, i tak:

Z pomiędzy rzeczowników żywotnych, mają przypadek 4ty jak 1szy, rzeczowniki zbiorowe (*lud, naród, senat i t. p.*); tudzież imiona świętych gdy niemi dzień oznaczamy, np. *na Ś. Jan*, zamiast *w dzień Ś. Jana*; наконец rzeczowniki *mąż, brat, koń* w niektórych szczególnych sposobach mówienia, np. *iść za mąż, żyć brat za brat, siadać na koń*.

Z pomiędzy nieżywotnych mają czwarty przypadek jak drugi:

a. Nazwy rzeczy postać człowieka przedstawiających: *trup, upiór, bałwan*. Mówi się także *kupiłem lisa, niedźwiedzia, rysia i t. p.* rozumiejąc przez to skóry tych zwierząt.

b. Nazwy *tańców, gier, psot* użyte ze słowami znaczącymi ich wykonywanie, np. *tańczyć poloneza, mazurka, walc; zagrać marsza, grać w wolanta, w wista, splatać figla, wywinąć komin-ka*, mówi się także *stanąć dęba i t. p.* W innych zdarzeniach te rzeczowniki mają 4 przypadek jak 1szy, np. *pokaż mi ten polonez, mazurek, coś wczoraj kupił; schowaj ten figiel na później i t. p.*

c. Nazwania kart i pieniędzy, np. *zadaję asa, dostałem teraz niżnika, zmieniłem talara, rubla, dukata. Lecz grosz, grajcar, szeląg, fenig* mają 4ty przypadek jak 1szy, np. *znalazłem grosz*.

d. Nazwania owoców, roślin, drzew, mające 2gi przypadek na *a*, używają się z témże zakończeniem i w 4tym przypadku, np. *Widziałem s. dęba* (Naruszewicz). Podobnie mówi się: *ściął dęba, jawnora; znalazł rydza, grzyba, kupił melona, zerwał tulipana i t. p.*

e. Nakoniec wyrazy naukowe na *ik* zakończone, i niektóre inne z pomiędzy kończących się w 2im przypadku na *a*, dla nadania mowie większej jasności miewają 4 przyp. jak 2gi, np. *Wystawiamy sobie albo samego licznika, albo samego mianownika.* (J. Sniadecki.)

Przypadek piąty ma dwojakie zakończenie *ei u*. Spółgłoski łączące twarde miękczą się i przybierają *e*, a miękkie, oraz garłowe twarde, nie ulegają zmianie i przybierają *u*, np. *Michał -le¹, Jan -nie, Teodor -rze, wójt -cie, sąd -dzie; Król -lu, Cesarz -rzu, Mikołaj -ju, raj -ju, dziedzic -cu, łabędź -dziu, księżyc -cu, krzyż -zu; Wojciech -chu, świadek -dku, posąg -gu i t. p.*

1. Uważać należy, że miękczenie spółgłosek, stosownie do zasad pisowni polskiej, rozmaitym wyraża się sposobem, już to przez zmianę spółgłoski twardej niekreskowanej również na niekreskowaną pojedynczą (*ł* na *l*) lub podwójną (*r* na *rz*), już przez użycie kręski (*n, ŋ; s, ś* i t. p.) już przez dodanie *i* zastępującego kreskę miękczącą (np. *nie* zam. *nie*) Obacz rozdz. 1, § 2. Z tego względu wyrazy, np. *Michał, le; Teodor, -rze; wójt, -cie*, lubo mają odmiennym sposobem wyrażoną spółgłoskę miękczoną, jednak 5ty przyp. w nich jest podług jednej i tej samej zasady utworzony foremnie.

Rzeczowniki na *ec* zakończone i służące mężczyznom, mają 5 przyp. na *cze*, np. *kupiec -pcze, starzec -rcze, chłopiec -cze* i t. p. *Ksiądz* ma piąty przypadek *księżę, lud -du, dziad -du, syn -nu*, oraz *Bóg—Boże! Jezus Chrystus, Jezu Chryste! lub Jezusie Chrystusie!*

Także *człowiek* może mieć 5ty przyp. *człowieku lub człowieczel¹*

W nazwiskach zakończonych na *ec* może być piąty przypadek jak pierwszy, np. *Panie Bohomole!* a zaś w imionach osób rozmaicie zakończonych, wówczas może być 5ty jak 1szy, gdy się bez dodania wyrazu *Panie* używają, np. *Stefan* zamiast *Stefanie*.

W przypadku piątym zmiana samogłosek *a, o* na *e* (rozdział 1. § 3.) głównie się wykonywa w następnych wyrazach: *anioł (-ele), kościół, popiół, kwiat (-ecie), świat, powiat, sąsiad (-edzie), las (-lesie), Piotr (-etrze), wiatr (-etrze), tudzież w złożonych z jazd (zjazd, pojazd i t. p.)*

1. Podobnież wyraz *kozak* oprócz zwyczajnej formy 5go przypadku *kozaku*, może mieć tenże przypadek na *cze* np.

„Ej ty na szybkim koniu gdzie pędzisz kozacze?”

(Malczeski.)

Przypadek szósty zawsze się kończy na *em*, np. *Jan -nem, stół -łem, stryj -jem, cudzoziemiec -mcem, koń -niem, pałasz -em, śmiech -chem*.

Spółgłoski *k, g* przed *e* przybierają *i* jako znak miękczący, np. *człowiek -kiem, śnieg -giem* i t. p.

Przypadek siódmy formuje się tymże samym sposobem jak piąty, np. w *Michale, Janie, Królu, dziedzicu* i t. p.

Lecz w wyrazach: *Bóg, Jezus Chrystus, ksiądz, człowiek, lud, dziad*, tudzież w rzeczownikach zakończonych na *ec* (obacz przyp. 5), przypadek siódmy tworzy się foremnie: w *Bogu, w Jezusie Chrystusie, w księdzu, człowieku, w ludzie, w kupcu, starcu* i t. p., a tylko w wyrazie *Pan* przypadek ten jest nieforemny, gdyż mówi się w *Panu*, tudzież *dom w domu*.

§ 5. Wzór II.

Przypadek pierwszy liczby pojedynczej wzoru II, ma trojake zakończenie: 1sze, *a* z poprzedzającą spółgłoską twardą, np. *matka, siostra, pszczoła, mowa, sciana*; 2gie, *i*, *a* z poprzedzającą spółgłoską miękczoną, np. *kropla, wiśnia, zbroja, praca, tęcza, władza, burza, wieża, ksieni, gospodyni* i t. p. 3cie, spółgłoska

miękczona, np. *sól, dłoń, postać, oś, łódź, pomoc, zdobycz, twarz, straż* i t. p.

Przypadek drugi liczby pojedynczej, we wszystkich rzeczownikach rodzaju żeńskiego, ma zakończenie *i, y* stosownie do spółgłoski łączącej¹, np. *skała -ły, mowa -wy, strzecha -chy, pociecha -chy, pomoc -cy, zdobycz -czy, twarz -rzy, dłoń -ni, postać -ci, krawędź -dzi, matka -tki, księga -gi, chwila -li, szyja — szy -(j)i², gubernija -ni, biblija blii, ksieni -ni* i t. p.

W formowaniu drugiego przypadku, *e* posilkowe (вставочное), wyrzuca się w rzeczownikach zakończonych na *ew'*, np. *chorągiew' -gwi*, tudzież w wyrazach *pleć (płci), wieś (wsi)*, i w rzeczowniku *cześć*, który ma 2gi przypadek *czci*.

Samogłoska *a* zmienia się na *e* w następnych

1. Zakończenie *i* lub *y* tak w 2im przyp. jako też w dalszych, dodaje się stosownie do prawidła pisowni polskiej, które przytoczone zostało w rozdz. I, na końcu § 3go, w uwadze.

2. W wyrazie *szyja* i następnych *j* przed *i* opuszcza się i pisze się *szyi* zam. *szyji*, *gubnii* zam. *guberniji* i t. p. Obacz Uwagę przy końcu § 3. rozdział I.

kilku wyrazach: *gałąź -tęzi, żóładź -edzi, głąb -ębi*. Podobnież *ó* zmienia się na *o* w rzeczownikach *sól -soli, łódź -łodzi* i t. p. Lecz w wyrazach *podróż -óży, żółć -żółci* pozostaje niezmienione.

Przypadek trzeci. Dla uformowania trzeciego przypadku, spółgłoski łączące twarde miękką się i przybierają zakończenie *e*, np. *skała -le, liczba -bie, brama -mie, góra -órze, prawda -dzie, flota -cie, planeta -cie, siostra -siostrze; nauka -ce, łaska -ce, wstęga -dze, blacha -sze, braha -że*² i t. p.; spółgłoski łączące zmiekkzone nie ulegają zmianie i przybierają zakończenie *i, y*, np. *niedziela -li, dynia -dyni*³, *praca -cy*,

1. Spółgłoski zmiekkzone w polskiej pisowni rozmaitym wyrażają się sposobem. Wyrazy przeto *skal-a, -le; liczb-a, -bie; gór-a, -rze; komet-a, -cie; nauk-a, -ce* i t. p. zupełnie foremnie podług jednego i tego samego prawa dla mają przypadek 3ci.

2. Spółgłoski gardłowe *g, k, ch, h* we wzorze II, w liczbie pojedynczej miękkząc się, zmieniają się na *dz, c, sz, ż*. Lecz we wzorze I i III nie ulegają miekkczeniu.

3. W przypadku 1ym rzeczownika *dynia*, i innych podobnegoż zakończenia, *i* przed *a*, jest znakiem miękkącym spółgłoskę *ń*, a zaś w 2im przyp. *i* jest samogłoską, tworzącą zakończenie przypadkowe.

dusza -szy, tęcza -czy, wieża -ży, gospodyni -ni, kądziel -li, dłoń -ni, pamięć -ci, pomoc -cy, zdobycz -czy, rokosz -szy i t. p.

W trzecim przypadku zmiana samogłosek *a, o* na *e*, utrzymuje się w następnych rzeczownikach: *miara*, (np. *w tej mierze*), *wiara* (-*erze*), *ofiara* (-*erze*), *jazda* (*jezdzie*), *niewiasta* (-*wieście*)¹.

Przypadek czwarty. Rzeczowniki zakończone na *a* tudzież *i*, mają 4 przyp. na *e*, np. *matka -kę, siostra -strę, wstęga -gę, gospodyni -nię, niedziela -lę, praca -cę* i t. p. Zakończone na spółgłoskę miękką mają czwarty przypadek jak pierwszy, np. rzeczowniki *dłoń, pamięć, pomoc, geś, mysz* i t. p. mają tak samo przyp. 4ty, np. *podaj mi dłoń, kup tłustą geś*² i t. p. Rzeczownik *pani* ma 4 przypadek *panią*.

Dawniej wszystkie rzeczowniki zakończone na *a* z poprzedzającą spółgłoską miękką, miały 4 przyp. na *ą*, np. *powierzchnia -nią, róża -żą, praca -cą, niedziela -lą* i t. p. Teraz to za-

1. Dawniej prawo dotyczące się zmiany *a, o* na *e*, daleko ściślej zachowywano, mówiono bowiem: *siostra—siostrze, żona—żenie* i t. p.

2. W rosyjskim języku rycz jest rodzaju męskiego, mówi się więc: *купи жирнаго гуся*.

kończenie jako właściwe szóstemu przypadkowi, staje się coraz rzadszém w 4ym przyp. i zaledwie utrzymuje się jeszcze w wyrazach przyswojonych na *ija*, *yja* zakończonych, jakimi są, np. *biblija*, *harmonija* i t. p. Lecz i w tych wyrazach niektórzy dobrzy pisarze kończą 4 przyp. *e*, (np. *bibliję*, *harmoniję* i t. p.)¹

Przypadek piąty. Rzeczowniki zakończone na *a*, mają ten przypadek na *o*, a zakończone na *i* tudzież na spółgłoskę miękką, przybierają w 5ym przypadku zakończenie *i*, *y*, np. *matka -ko*, *siostra -stro*, *chwała -to*, *chwila -lo*, *pani -ni*, *pieśń -śni*, *wieś -wsi*, *geś -si*, *roskosz -szy*, *straż -ży* i t. p.

Rzeczowniki zdrobniałe zakończone na *a* z poprzedzającą spółgłoską miękką mają piąty

1. Kończenie czwartego przypadku na *e* jest korzystne pod względem jasności, tym bowiem sposobem odróżnia się przyp. 4ty od 6go, (np. *pracę -pracą*, *bibliję -bibliją* i t. p.) Oprócz tego przymiotniki w 4ym przyp. rodzaju żeńskiego kończą się także na *a*, zatem przez zakończenie rzeczowników na *e*, zyskuje język na harmonii, np. *uciążliwą pracę*, *najmilszą chwilę*, *świętą bibliję* zamiast *uciążliwą pracą*, *najmilszą chwilą*, *świętą bibliją* i t. p.

przypadek na *u*, np. *ciotunia -niu*, *siostrunia -niu* i t. p.

Przypadek szósty zawsze się kończy na *a*, np. *gwiazda -da*, *łaka -ka*, *miła -lą*, *wieś -wsią*, *straż -żą* i t. p.

Przypadek siódmy formuje się tak samo jak trzeci.

Uwaga. Rzeczowniki mężczyznom służące, na *a*, *o* zakończone, w liczbie pojedynczej przypadkują się podług wzoru II, służącego rzeczownikom rodzaju żeńskiego; takimi są np. *monarcha*, *starosta*, *kaznodzieja*, *cieśla*, *Jagiel*-*ło* i t. p.

§ 6. Wzór III.

Przypadek pierwszy ma następne zakończenia: 1. *o* z poprzedzającą spółgłoską twardą, np. *stado*, *koło*, *okno*, *drzewo*, *państwo*, *pismo*, *jezioro* i t. p. 2. *e* z poprzedzającą spółgłoską miękką, tudzież *o* z poprzedzającą spółgłoską garlową¹, np. *pokrycie*, *przedmieście*, *naczynie*,

1. Spółgłoski łączące garłowe miękcza się tylko w formowaniu przypadków wzoru II, lecz we wzorze I i III

słońce, serce, przedmurze, zacisze i t. p., *tyko, pastwisko, dziełko, oczko, okienko, lwiątko, kurczątko, wieko* i t. p. 3. *ę* w rzeczownikach nieżywotnych, np. *imię, ramię, strzemię*; oraz *ę* w rzeczownikach żywotnych, np. *niemowlę, kurczę, cielę, zrebie* i t. p.

Przypadek drugi. Dla uformowania drugiego przypadku, rzeczowniki zakończone na *o*, *e*, w miejsce tych samogłosek przybierają zakończenie *a*, np. *drzewo -wa, pismo -sma, słońce -ca, serce -ca, wieko -ka, pastwisko -ska, lwiątko -ka* i t. p. Lecz zakończenie *ę* w nieżywotnych zmienia się na *eń*, a w żywotnych na *ęć* i wtedy dopiero dodaje się *a*, np. *imię—imienia, ramię—ramienia, strzemię—strzemienia, plemię—plemienia, niemowlę—niemowlęcia, cielę—cielęcia, zrebie—zrebiecia* i t. p.

Zmiana w rzeczownikach nieżywotnych *ę* na *eń*, oraz w żywotnych dodanie *ć* po *ę*, zachowuje się i w następnych przypadkach (obacz tablicę zakończeń przypadkowych w rozdziale III, § 2).

nie ulegają miękceń, chociaż po nich dodaje się zakończenie przypadkowe właściwe spółgłoskom miękkim.

Przypadek trzeci kończy się na *u* z dodaniem przed *u*, w rzeczownikach nieżywotnych na *ę* zakończonych, głosek *eń*, a w żywotnych *ęć*, np. *okno -nu, wiosło -słu, bractwo -tnu, słońce -cu, serce -cu, obicie -ciu, zdanie -niu, wesele -łu, morze -rzu, ognisko -sku, kurczątka -ku, imię¹ -eniu, strzemię -eniu, zrebie -zrebieciu, jagnię -ęciu* i t. p.

Przypadek czwarty i piąty podobny jest do pierwszego.

Przypadek szósty kończy się na *em*, np. *okno -em, słońce -cem, oko okiem, kurczątka -kiem, kurczę -częciem, znamię -mieniem* i t. p.

Przypadek siódmy. Dla uformowania siódmego przypadku, spółgłoski łączące twarde miękczą się i przybierają zakończenie *e*, np. *koło w kole, okno w oknie, jezioro w jeziorze* i t. p. Spółgłoski miękkie i garłowe nie u-

1. Są ślady, iż dawniej rzeczowniki na *mię* zakończone, a mianowicie *imię* używane było w 3 przypadku z zakończeniem *owi*. Tak np. Kochanowski w Psalmie 151 mówi: „*błogostaw' duszo moja Panu, błogostaw' imieniu Jęgo świętemu.*“

legają zmianie i przybierają zakończenie *u*, np. *słońce* na *słońcu*, *serce* w *sercu*, *oko* w *oku*, *okienko*, w *okienku* i t. d.

W rzeczownikach zakończonych na *e*, przed *u* dodaje się w żywotnych *ęć*, a w nieżywotnych *eń*, np. *kurczę* w *kurczęciu*, *znamię* w *znamieniu* i t. p.

W rzeczownikach zakończonych na *o* z poprzedzającą spółgłoską twardą, w 7ym przypadku zdarza się zmiana samogłosek *a*, *o* na *e*, co mianowicie zachowuje się w następnych wyrazach: *ciało* (w ciele), *czoło* (w znaczeniu przełożnym, np. *na czele wojska*, lecz w znaczeniu właściwym ma *czoło czołe*), *łato*, *żelazo*, *siano*, tudzież *ciasto*, *gniazdo*, *miasto*, *światło*, *wiadro*, *zwierciadło*.

Rzeczownik *dobro* ma siódmy *w dobru*.

LICZBA MNOGA.

§ 7. Wzór I.

Przypadek pierwszy liczby mnogiej wzoru I, ma dwojake zakończenie, jedno dwuzgłoskowe *owie*, np. *pan*, *panowie*, drugie jednozgłoskowe, którym jest *i*, *y* dla spółgłoski łączącej

twardój, np. *magnat -aci*, *pulkownik -icy*, tudzież *e* dla spółgłoski łączącej miękkiej, np. *lekarz -rze*¹.

1. Zakończenie dwuzgłoskowe *owie* przybierają ze względu na znaczenie:

Imiona i nazwiska osób, np. *Janowie*, *Radziwiłowie*, *Naruszewiczowie*, *Sapieha*² -*Sapiehowie*; nazwy starożytnych narodów: *Marsowie*, *Partowie*, *Arabowie*, *Persowie* i t. p., rzeczowniki oznaczające znakomitsze godności,

1. Podług wzoru I liczby mnogiej, przypadają się tylko rzeczowniki męczyznom służące, tudzież nazwy duchów w postaci męczyzn wyobrażanych. Inne zaś to jest zwierzęce i nieżywotne, stając się w liczbie mnogiej rodzaju nieoznaczonego, przechodzą do wzoru II (obacz tablicę zakończeń przypadkowych).

2. Rzeczowniki męczyznom służące na *a*, *o* zakończone, lubo w liczbie pojedynczej odmieniają się podług wzoru II służącego dla rzeczowników rodzaju żeńskiego, lecz w liczbie mnogiej stają się foremnymi, i odmieniają się podług wzoru I liczby mnogiej, przybierając w pierwszym przypadku zakończenie *owie*.

Podobnie rzeczowniki męskie na *i*, *y* zakończone, chociaż w ogólności przypadają się podług form przymiotnikowych, jednak pierwszy przypadek liczby mnogiej mają na *owie*, np. *Ignacy*—*Ignacowie*, *Antoni*—*Antoniowie*, *Podstoli*—*Podstolowie* i t. p.

np. *Monarcha* — *monarchowie*, *królowie*, *konsulowie*, *hrabia* — *hrabiowie*, *markizowie*, *baronowie*, *sultanie*, *heroldowie*, *druidowie* i t. p. nazwy urzędów z dawnych urzędów kraju początek biorące, np. *starosta* — *starostowie*, *sędzia* — *sędziowie*, *chorąży* — *chorążowie*, *koniuszy* — *koniuszowie*, *podstolowie*, *podstolicowie*, *posłowie* (od *poseł*); rzeczowniki pokrewieństwo znaczące, *wujowie*, *stryjowie*, *synowie*, *zięciowie* i t. p.

Ze względu na zakończenie mają pierwszy przypadek na *owie*:

Rzeczowniki zakończone na (e) *k*, np. *ziomek* -*mkowie*, *świadek* -*dkowie*, *podśedek* -*dkowie* i t. p., tudzież następne rzeczowniki: *wodzowie*, *widzowie*, *panowie*, *kapitanowie*, *dyakonowie*, *opiekunowie*, *uczniowie*, *paziowie*, *proboszczowie* i złożone z zakończenia *pis* (od *piśać*), gdy znaczą osobę, np. *dziejopis* -*sowie*.

Rzeczowniki przyswojone na *ł*, *m*, tudzież *g*, *f*, *r* zakończone, jakimi są: *anioł*, *apostoł*, *kardynał*, *provincyjał*, *administrator*, *jenerał*, *agronom*, *astronom*, *teolog*, *filolog*, *dyrektor*, *professor*, *doktor* i t. p.

2. Zakończenie jednozgłoskowe przybiera-

ją rzeczowniki wszystkich innych znaczeń i zakończeń w powyższem wyliczeniu nie objętych, tym sposobem, że spółgłoski łączące twarde miękczą się i przybierają zakończenie *z*, *y*, np. *sąsiad* -*siedzi* (ze zmianą samogłoski *a* na *e*) *Sas* -*si*, *Francuz* -*zi*, *Anglik* -*cy*, *kameduła* -*li*, *statysta* -*sci* i t. p., a zaś spółgłoski zmiękczone, nie ulegają zmianie i przybierają zakończenie *e*, np. *kmieć* -*cie*, *dobrodziej* -*eje*, *obywatel* -*le*, *księgarz* -*rze*, *kaznodzieja* -*je*, *cieśla* -*sle* i t. p.

Mają także w tym przypadku zakończenie jednozgłoskowe wyjątkowym sposobem rzeczowniki znaczące wyższe godności, zakończone na *rz*, np. *cesarz* -*rze*, *dygnitarz* -*rze*, *referendarz* -*rze* i t. p., tudzież godności duchowne i stopnie wojskowe, jeżeli nie są zakończone na *ł*, *r*, np. *papież* -*że*, *biskup* -*pi*, *prałat* -*ci*, *dziekan* -*ni*, *kanonik* -*cy*, *pułkownik* -*cy*, *porucznik* -*cy* i t. p., nakoniec z pomiędzy rzeczowników na (e) *k* zakończonych następne: *Turek* -*rcy*, *parobek* -*bcy*, oraz *Grek* -*cy*.

W niektórych wyrazach przyswojonych, mających łączące głoski *ł*, *m*, *g*, *f*, *r* wchodzi już w użycie zakończenie pierwszego przyp. liczby mnog. jednozgłoskowe, jako czyniące

wyraz mniej rozciąglým, aniżeli zakończenie *owie*, np. *pijar -rzy*, *doktor -rzy* (w znaczeniu lekarza), *filolog -dzy*, *agronom -mi*, *anioł — anie-
li* i t. p. Toż dzieje się z niektórymi innemi rzeczownikami, np. *hetman -ni*, *opiekun -ni*, *pa-
tron -ni* (*obrońca sądowy*, lecz w znaczeniu ŚŚ. mówi się *patronowie*), *proboszcz -boszcze* i t. p.

Uwaga. Rzeczowniki w liczbie mnogiej do wzoru Igo należące, miewają niekiedy 1szy przypadek tejże liczby podług wzoru IIgo, np. *uczone doktory*, *pilne urzędniki* i t. p.¹

Przypadek drugi liczby mnogiej wzoru Igo, ma zakończenie *ów*, np. *pan -nów*, *syn -nów*, *olbrzym -mów*, *sąsiad -dów*, *świadek -dków*, *Sas -sów*, *teść -ściów*, *zięć -ciów*, *Maciej -jów*, *Ody-niec -ńców*, *Naruszewicz -czów*, *starosta -stów*, *kaznodzieja -jów*, *cieśla -słów* i t. p.

Niektóre jednak z zakończonych na spółgłoskę miękką, a mianowicie na *l*, *rz*, mają u-powszechniony 2gi przypadek na *i*, *y*, np. *oby-watel -li*, *nauczyciel -li*, *pisarz -rzy*, *żołnierz -rzy*,

1. Dawniej wzajemnie rzeczownikom zwierzęcym i nieżywotnym dawano w tym przyp. zakończenie *owie* lub *i*, *y*, ze zmiękczoną łączącą spółgłoską, np. *wiater-kowie*, *ptaszkowie* lub *ptacy*, także *narodowie* i t. p.

prócz imion i nazwisk, tudzież wyrazów *ce-sarz*, *król*, *konsul*, oraz *mistrz* i z niego złożo-nych, (np. *zegarmistrz*), które mają ten przy-padek na *ów*, np. *Włodzimierz -rzów*, *Wróbel -blów*, także *cesarzów*, *królów* (mówi się jednak *święto trzech Królów*), *mistrzów*, *zegarmistrzów* i t. p.

Wchodzi też w użycie 2gi przypadek na *i*, *y* w rzeczownikach na inne spółgłoski zmięk-czone zakończonych, np. *sluchacz -czy*, *dojeżdżacz -czy* i t. p.

Przypadek trzeci zawsze się kończy na *om*, np. *syn -om*, *sąsiad -dom*, *teść -om*, *cieśla -słom* i t. p.

Przypadek czwarty podobny jest do drugie-go, np. *widziałem synów*, *obywateli*, *pisarzy*, *cie-słów* i t. p.¹

1. Dawniej rzeczowniki w liczbie mnogiej, należące do wzoru I, miały czwarty przypadek podług wzoru IIgo, np. „Posłali mu uczniu swoje, (zamiast *uczniów swoich*), Ewan. Ś. Mateu. XXII, 16.“ Daje wam *duchowne pa-sterze* (zam. *duchownych pasterzy*). Skarga. Zdarza się to niekiedy i teraz, a mianowicie w poezyi, np.

...zaraz związałem przymierze,

Aby mi swoje dał w pomoc rycerze (zam. *swoich rycerzy*).
(Grażyna.)

Przypadek piąty podobny jest do pierwszego.

Przypadek szósty ma zakończenie *ami*, np. *pan -ami*, *syn -ami*, *obywatel -ami*, *żołnierz -ami*, *mistrz -ami* i t. p.

Rzeczowniki mające spółgłoskę łączącą twardą, mogą mieć 6 przyp. na *y*, *i*, jeżeli dodany do nich inny wyraz wskazuje, że są użyte w przypadku szóstym, np. *to jest pan nad pany*.

Przypadek siódmy kończy się na *ach*, np. *syn -ach*, *obywatel -ach*, *dobrodziej -ach*, *świadek -dkach*, *Anglik -ach*, *Węgier -grach*¹, *Włoch -ach*.

§ 8. Wzór II.

Przypadek pierwszy. Rzeczowniki w liczbie mnogiej należące do wzoru IIgo, i zakończone na spółgłoskę twardą, mają ten przypadek na *i*, *y* bez zmiękczenia łączącej spółgłoski²,

1. Jeżeli rzeczowniki *Węgry*, *Włochy* i t. p. oznaczają kraj a nie jego mieszkańców, wtedy mówi się w przypadku 7ym *w Węgrzech*, *we Włoszech* i t. p.

2. Różnica formowania przypadku pierwszego w rzeczownikach wzoru I, przybierających zakończenie jednogłoskowe *i*, *y*, od rzeczowników wzoru II na tém

np. *ptak -ki*, *sokół -koły*, *dąb —dęby*, *janow -ry*, *dom -my*, *błąd -edy*, *wół -oły* i t. p., a zakończone na

właśnie polega, iż w I wzorze spółgłoski łączące twarde miękczą się, a zaś we wzorze II pozostają niezmiennne, np. *advokat -ci*, *kwiat -ty*, *urzędnik -cy*, *słownik -ki*, i t. p. W rzeczownikach mających spółgłoskę łączącą miękką i przybierających zakończenie jednogłoskowe *e*, przypadek 1szy tak we wzorze I jak i IIim formuje się jednakowo, np. *stróż -że*, *nóż -oże*, *lekarz -rze*, *twarz -rze*. Różnica wydać się może tylko w dodanym przymiotniku, np. *pilni stróże*, *ostre noże*, *doskonali lekarze*, *wesołe twarze* i t. p. Wszakże bywają zdarzenia, iż rzeczowniki należące do wzoru I, mają pierwszy przypadek podług wzoru II, z przydaniem do nich przymiotników, tudzież słów w rodzaju nieoznaczonym. Nie zwykły ten sposób mówienia miewa miejsce, gdy chcemy wyrazić ironię, albo też upośledzenie, np. *uczone doktory*, *pilne urzędniki*, *nędzne szarlatany* i t. p. Stąd wynika, że wyrazy do nagany służące, tym tylko używają się sposobem, np. *zuchwałe mędrki*. Niekiedy zaś te sposoby mówienia oznaczają pewny rodzaj pochwały, szczeroty, przychylności, np. *odważne utany*, *pocziwe paniska*, lub *pany* i t. p. Nakoniec używają się niekiedy jedynie dla urozmaicenia harmonii mowy, lub przydania stylowi powagi i wzniosłości przez niezwykle sposób wyrażania się, np.

Koło jeziora
Z wieczora

Chłopcy w koło biegały
I na żaby czuwały. (Krasicki.)

A zagrzmie piersią, jaką cheruby
Zagrzmia światu na skonanie...

(Hymn na dzień Zwiastowania N. P. Maryi.)

spółgłoskę zmiękczoneą przybierają zakończone przypadkowe *e*, np. *koń -nie*, *zając -ce*, *zółw' -wie*, *marsz -sze*, *rubel -ble*, *sól -sole*, *łódź -odzie*, *chorągiew' -gwie*, *podróż -dróże*, *twarz -rze*, *klacz -cze* i t. p.¹

Zakończone na *a* z poprzedzającą spółgłoską twardą, podobnie przybierają w pierwszym przypadku liczby mnogiej *i*, *y*, np. *matka -li*, *droga -gi*, *pszczoła -ty*, *mowa -wy*, *jagoda -dy*, a zaś zakończone na *i* tudzież *a* z poprzedzającą spółgłoską miękką przybierają *e*, np. *gospodyni -nie*, *radczyni -nie*, *czapla -ple*, *skrzynia -nie*, *szyja -je*, *gubernija -nije*, *kotwica -ce*, *dusza -sze*, *tęcza -cze*, *władza -dze*, *puszcza -cze*, *wieża -że*, *burza -rze* i t. p.

Zakończone na *o*, *e*, w miejsce tych samogłosek przybierają *a*, np. *grono -na*, *pióro -pióra*, *ziarno -na*, *państwo -stwa*, *zdanie -nia*, *serce -ca*, *miejsce -sca* i t. p.

Zakończone na *e* podobnie przybierają *a*, lecz przy tém rzeczowniki nieżywotne, głoski *eń* znajdujące się w 2im przyp. liczby pojed.

zmieniają na *on*, a żywotne *eć* na *et*, np. *ramię*, *ramienia*, *ramiona*; *kurczę*, *kuczęcia*, *kurczęta* i t. p.

Drugi przypadek. Rzeczowniki zakończone na spółgłoski twarde, mają ten przypadek na *ów*, np. *lis -ów*, *zubr -rów*, *kogut -tów*, *sejm -mów*, *naród -odów*, *czyn -nów*, *rozkaz -zów* i t. p.

Zakończone na spółgłoski miękkie mają zwykle drugi przypadek liczby mnogiej na *i*, *y*, np. *koń -ni*, *jelen -ni*, *wróbel -bli*, *niedźwiedź -dzi*, *śledź -edzi*, *węgorz -rzy*, *morel -li*, *pierścień -ni*, *dzień -dni*, *klucz -czy*, *grosz -szy*, *kapelusz -szy*, *talerz -rzy*, *egzemplarz -rzy*, *straż -ży* i t. p.

Nie przybrały jednak tej formy drugiego przyp. licz. mnog., lecz mają go na *ów*, rzeczowniki kończące się na *j*, np. *gaj -jów*, *raj -jów*, *kraj -jów*, *pokój -ojów* i t. p., tudzież na *c*, np. *owoc -ców*, *pałac -ców*, *wieniec -ńców*, *końiec -ńców* (oprócz *garniec -ncy*, *korzec -rcy*), oraz wyrazy *rydz -dzów*, *krzyż -żów*, i rzeczowniki przymiotowe, wyrażające umysłowe pojęcia: *cel -lów*, *żał -lów*, *ból -olów*, *wojaż -żów*, *marsz -szów* i t. p.

Rzeczowniki *miesiąc*, *tysiąc*, *zając*, *pieniądz*

1. Wyjątki od tego pravidła obacz w § 9 lic. 5.

mają zwykle drugi przypadek liczby mnogiej *miesiące, tysiące, zajęcy, pieniędzy*, lubo niekiedy mówi się też *miesięców, tysiąców¹, zajęców*.

W rzeczownikach zakończonych na samogłoskę, dla uformowania drugiego przypadku liczby mnogiej, odrzuca się samogłoska, np. *ryba ryb, izba izb, sprawa spraw, kuropatwa kuropatw, wstęga wstęg, blacha blach, sroka srok, łąka łąk, miła mil, dynia dyn, szyja szyj, gubernija gubernij, biblija biblij, praca prac, wieża wież, gopodyni gospodyn, stado stad, drzewo drzew, zdanie zdań, naczynie naczyń, serce serc, pokrycie pokryć i t. p.*

W zakończonych na *e* odrzuca się ostatnia samogłoska w pierwszym przypadku liczby mnogiej, przy czém dodatkowe głoski w rzeczownikach żywotnych *et* zmieniają się na *at*, np. *niemowlę niemowlęta niemowląt, kurczę kurczęta kurcząt—ramię ramiona ramion, strzemię strzemiona strzemion i t. p.*

1. Tak np. *tysiąc*, bez dodanej innej liczby lub rzeczy liczonych, zachowuje w 2 przyp. lic. mnogiej zakończenie *ów*, np. *nie złąkt się tysiąców*; w przeciwnym razie mówi się *tysięcy*, np. *pięć tysięcy, sto tysięcy złotych i t. p.*

Gdy po odrzuceniu końcowej samogłoski *a*, o pozostaje na końcu wyrazu dwie lub więcej spółgłoski, rozdzielają się one zwykle dodaniem *e* posilkowego, np. *matka matek, córka córek, jodła jodeł, sosna sosen, bitwa bitew, łąka łąk, gra gier, igła igieł, panna panien, grzywna grzywnien, babka babek, mrówka mrówek, Polka Polek, Niemka Niemek, czajka czajek, chustka chustek, nakrywka nakrywek, książka książek, kropla kropel, stajnia stajen, kuchnia kucheni, głownia głowien, suknia sukien¹, sukno sukien, wiosło wiosł, źródło źródeł, cło cel, tło tel, dno den, okno okien, bagno bagien, płótno płócien², lwiątko lwiątek, kurczątka kurczątek, pisemko, pisemek i t. p.*

Gdy jednak zdarzy się zbieg spółgłoski łatwo mogący się w mówieniu połączyć z poprzedzającą samogłoską, np. *st, str, stw, ctw, ztw, nstw, jsk, wd* i t. p. rozdzielać je dodaniem *e* posilkowego nie ma potrzeby, np. *miasto*

1. Wyjątki od tego sposobu formowania 2go przyp. obacz § 9 lic. 5.

2. W wyrazie *płótno* spółgłoska *t* przed *e* posilkowym miękczy się. Podobnego zakończenia wyraz *piętno* nie przybiera *e*, i ma 2gi przypadek *piętn*.

miast, siostra siostr, bóstwo bóstw, zwycięstwo zwycięstw, bractwo bractw, państwo państw, wojsko wojsk, prawda prawd, gwiazda gwiazd, liczba liczb, palma palm, kolumna kolumn, nazwa nazw, troska trosk, tarcza tarcz, pomarańcza pomarańcz, pasmo pasm, piętro pięt, towarzystwo towarzystw, przedmieście przedmieść, miejsce miejsc, serce serc i t. p.

Gdy po odrzuceniu samogłoski końcowej, spółgłoska słaba lub płynna nienosowa przyłącza się do znajdującej się przed nią samogłoski *o*, wtedy ta samogłoska kréskuje się, np. *osoba osób, jagoda jagód, woda wód, droga dróg, noga nóg, pszczoła pszczół, mowa mów, koza kóz, słowo słów, koło kół, pole pól, morze mórz i t. p.*

Zmiana samogłoski *e* na *a* w drugim przypadku liczby mnogiej wzoru II, zdarza się w następnych kilku wyrazach *księga ksiąg, przysięga przysiąg, męka mąk, święto świąt, ręka rąk.*

Przypadek trzeci we wzorze II liczby mnogiej, równie jak w I, kończy się na *om*, np. *lis -som, koń -niom, kogut -tom, dom -mom, kraj -jom, dłoń -niom, kula kulom, stado stadom, ży-*

czenie -niom, serce -com, ramię ramiona ramionom, niemowlę niemowlęta niemowlętom i t. p.

Przypadek czwarty. Wszystkie rzeczowniki do wzoru II należące, nie wyjmując i żywo-
tnych¹, mają czwarty przypadek jak Iszy, np. *kupiłem piękne konie, charty; ubiłem trzy zające, cztery lisy; słyszałem śpiewające słowiki; przeda-
wano tłuste kaczki, kurczęta i t. p.*, podobnież mówi się: *mam wszystkie asy, trzy króle, dwa walety (niżniki); widziałem wysokie domy, dęby, jawory i t. p.*

Przypadek piąty podobny jest do pierwszego.

Przypadek szesty kończy się na *ami*, np. *zubr -brami, dom -mami, paw' -wiami, postać -ciami, córka -kami, serce -cami, imię imiona imionami, jagnię jagnięta jagniętami i t. p.*

1. W tym względzie różni się język polski od rosyjskiego, w nim bowiem wszystkie rzeczowniki żywotne bez względu na rodzaj, mają 4 przyp. licz. mnogiej jak 2. Tak np. w polskim języku wyrazy *koń, zając, wróbel, matka, mucha, kurczę* mają 4 przyp. licz. mnogiej jak Iszy, *konie, zające, wróble, matki, muchy, kurczęta*, a zaś w rosyjskim jak 2gi, *лопадь -дей, заяць -зайцевъ, воробей -бьевъ, мать -терей, муха мухъ, собака собакъ, цыпленокъ цыплятъ.*

Niekiedy jednak z dwuzgłoskowego zakończenia *ami*, tak w rzeczownikach wzoru II jak i I, samogłoska *a* wyrzuca się, co mianowicie zachowuje się w rzeczownikach: *braćmi*, *księżmi*, *dziećmi*, *końmi*, *pieniężmi*. To skrócenie może być użyte i w niektórych innych rzeczownikach, a mianowicie mających spółgłoskę łączącą miękką lub płynną, np. *gośćmi*, *kośćmi*, *liśćmi*, *nieprzyjaciółmi* i t. p.

Oprócz tego rzeczowniki obu wzorów liczby mnogiej, mające spółgłoskę łączącą twardą, mogą mieć ten przypadek na *y*, *i*, jeżeli dodany do nich inny wyraz wskazuje, że są w przypadku szóstym, np. *przed czasy*, *wjął go po chlebstwy*, *powiedział swojemi słowy*, *pyszni się (jeleni) wyniosłemi rogi*, *chłubi się cnotliwemi syny* i t. p.

Przypadek siódmy kończy się na *ach*, np. *wół w wołach*, *las w lasach*, *stado w stadach*, *niemowlęta w niemowlętach* i t. p.

§ 9. Rzeczowniki odstępujące od ogólnych zasad przypadkowania.

1. Rzeczowniki męczyznom służące zakończone na *anin*, w liczbie pojedynczej przypadkują się foremnie, lecz w mnogiej liczbie

tracą końcowe głoski *in*, i wtedy przypadkują się następnie:

LICZBA MNOGA.

1. *Rzymianie*
2. *Rzymian*
3. *Rzymianom*
4. *Rzymian*
5. *Rzymianie*
6. *Rzymianami*
7. *w Rzymianach*.

Podobnie przypadkują się: *Słowianin*, *Rosyjanin*, *Warszawianin*, *Kaliszanin*, *Podolanin*, *chrześcijanin*, *poganin*, *dworzanin*, *mieszczanin*, *włościanin* i t. p. tudzież *Amerykanin*, *Afrykanin* z tą różnicą, że te ostatnie mają drugi przypadek liczby mnogiej na *anów* (Amerykanów, Afrykanów).

2. Rzeczowniki męczyznom służące, na *ec* zakończone, tak się przypadkują:

LICZBA POJEDYNCZA.

LICZBA MNOGA.

1. kupiec
2. kupca
3. kupcowi
4. kupca
5. kupcze

1. kupcy
2. kupców
3. kupcom
4. kupców
5. kupcy

6. kupcem

7. w kupcu

6. kupcami

7. w kupcach.

Podobnie odmieniają się: *Niemiec, chłopiec, starzec, jeździec* (-dca), *krawiec* (-wca), *strzelec, młodzieniec, mieszkaniec, tudzież szewc* (-wca)¹.

W rzeczowniku *ojciec* do tegoż zakończenia należącym, oprócz *e* posilkowego, wyrzuca się znajdujące się przed nim *ć*, i wtedy wyraz ten przypadkuje się następnie:

LICZBA POJEDYNCZA.

1. ojciec²

2. ojca

3. ojcu

4. ojca

5. ojcie

6. ojcem

7. w ojcu

LICZBA MNOGA.

1. ojcowie

2. ojców

3. ojcom

4. ojców

5. ojcowie

6. ojcami

7. w ojcach.

1. Niektóre z tych rzeczowników używają się niekiedy w pierwszym przypadku liczby mnogiej z zakończeniem *e*, np. *mieszkańce*.

2. Dawniej pisano ten wyraz *ociec*, a w drugim przypadku *oóca*, w 3im *oócu* i t. p. Później w drugim przypadku liczby pojedynczej i w dalszych, w miejsce pierwszego *ć* począto używać *j*, pisząc *ojca* (zam. *oóca*) *ojcu* i t. p. co też czyniono i w innych wyrazach, np. *winowaciec, winowaóca, winowajca; ogrodziec, ogrodózca, ogrójd-*

3. Rzeczowniki męczyznom służące, kończące się na samogłoskę, przypadkują się takim sposobem:

1.

2.

3.

LICZBA POJEDYNCZA.

1. monarcha	starosta	statysta
2. monarchy	starosty	statysty
3. monarsze	starości	statyscie
4. monarchę	starostę	statystę
5. monarcho	starosto	statysto
6. monarchą	starostą	statystą
7. w monarsze	starości	statyscie.

LICZBA MNOGA.

1. monarchowie	starostowie	statysci
2. monarchów	starostów	statystów
3. monarchom	starostom	statystom
4. monarchów	starostów	statystów
5. monarchowie	starostowie	statysci
6. monarchami	starostami	statystami
7. o monarchach	starostach	statystach.

ca i t. p. Nakoniec w nówszych czasach, głoskę *j* zastępującą w 2im przyp. głoskę *ć* (*ojca* zam. *oóca*), począto wprowadzać i do pierwszego przypadku, lecz bez wyrzucenia głoski *ć*; przez co właśnie ten wyraz nie stał się foremny w przypadkowaniu, bo dla uformowania drugiego przypadku i dalszych nie tylko w wyrazie *ojciec* trzeba wyrzucić *e* posilkowe, lecz i *ć* znajdujące się przed nim (*ojciec oj-ca*).

4.

5.

6.

LICZBA POJEDYNCZA.

1. radca	kaznodzieja	cieśla
2. radcy	kaznodziei	cieśli
3. radcy	kaznodziei	cieśli
4. radcę	kaznodzieję	cieślę
5. radco	kaznodziejo	cieślo
6. radcą	kaznodzieją	cieślą
7. w radcy	kaznodziei	cieśli.

LICZBA MNOGA.

1. radcy	kaznodzieje	cieśle
2. radców	kaznodziejów	cieślów
3. radcom	kaznodziejom	cieślom
4. radców	kaznodziejów	cieślów
5. radcy	kaznodzieje	cieśle
6. radcami	kaznodziejami	cieślami
7. w radcach	kaznodziejach	cieślach.

7.

8.

9.

LICZBA POJEDYNCZA.

1. Jagiełło	sędzia	podstoli
2. Jagiełły	sędziego	podstolego
3. Jagiełle	sędziem u	podstolemu
4. Jagiełłę	sędziego	podstolego
5. Jagiełło	sędzio	podstoli
6. Jagiełła	sędzią	podstolim
7. Jagiełle	sędzim	podstolim

LICZBA MNOGA.

1. Jagiełłowie	sędziowie	podstolowie
2. Jagiełłów	sędziów	podstolich
3. Jagiełłom	sędziom	podstolim
4. Jagiełłów	sędziów	podstolich
5. Jagiełłowie	sędziowie	podstolowie
6. Jagiełłami	sędziami	podstolemi
7. w Jagiełłach	sędziach	podstolich

Podług tych przykładów odmieniają się (z należytem zachowaniem prawideł miękczenia spółgłosek łączących, oraz stosowném użyciem zakończeń przypadkowych, a mianowicie w 1ym przypadku liczby mnogiej), inne rzeczowniki męczyznom służące na samogłoskę zakończone. I tak:

Podług *monarcha* przypadkują się: *wojewoda*, *starosta* i t. p., tudzież nazwiska kończące się na *a* z poprzedzającą spółgłoską twardą, np. *Sapieha*, *Waga*, *Skotuba*, *Skoryna*, *Numa*, *Seneka*, *Jugurta*, oraz zakończone na *o* słowiańskiego pochodzenia, np. *Chodźko*, *Fredro*, *Tarło*, *Sanguuszko*, *Wronczenko* i t. p.

Nazwiska familijne z francuzkiego języka wzięte, na *o* zakończone, jeśli się mogą przypadkować, odmieniają się tak jak zakończone na spółgłoskę przed *o* znajdującą się, np. *Boalo*.

(Boileau), *Russo* (Rousseau), 2gi przyp. *Boala*, *Russa*, 3ci *Boalowi*, *Russowi* i t. p.

Nazwiska łacińskie na o zakończone przyswajają się do polskiego języka z przydaniem na końcu spółgłoski *n*, np. *Cicero*—*Cyceron*, *Scipio*—*Scypion* i t. p. i w tej postaci użyte, przypadkują się foremnie: *Cycerona*, *Scypiona*, *Cyceronowi*, *Scypionowi* i t. p.

Podług *statysta* mogą się przypadkować: *artysta*, *archiwista*, *kolonista*, *oberżysta*, *poeta*, *bandyta*, *hajdamaka*, *kollega*, *kamedula*.

Sluga w zastosowaniu do mężczyzn, ma 1szy przypadek liczby mnogiej *sludzy*, a do kobiet *slugi*, a zaś 2gi przyp. w obu razach *slug*.

Mężczyzna ma 1szy przypadek liczby mnogiej *mężczyźni* a 2gi *mężczyzn*.

Podług *radca* przypadkują się wszystkie inne na *ca* zakończone, np. *twórca*, *następca*, *prawodawca*, *dozorca*, *przedsiębiorca*.

Podług *cieśla* odmienia się *basza*, oraz nazwiska kończące się na *a* z poprzedzającą spółgłoską zmiękczoneą, np. *Zawisza*, z tą różnicą, że mają 1 i 5ty przyp. liczby mnogiej na *owie*: *baszowie*, *Zawiszowie* i t. p.

Podług *sędzia* odmieniają się: *hrabia*, *margrabia*, *murgrabia*. Rzeczowniki te jednak nie-

kiedy w liczbie pojedynczej bywają odmieniające podług *cieśla*, np. *hrabia*, *hrabi*, *hrabię*, *hrabio*, *hrabią*, w *hrabi*.

Przykład *podstoli* służy za wzór rzeczownikom zakończonym na *i*, *y*, *e*, jakimi są: *podskarbi*, *łowczy*, *podczaszy*, *Antoni*, *Ambroży*, *Wirgili*, *Horacy*, *Linde*, *Bandkie* i t. p.

Nazwiska na *ski*, *dzki*, *cki* zakończone, têm się tylko różnią w przypadkowaniu, że mają w 1 i 5ym przypadku liczby mnogiej zakończenie jednozgłoskowe, np. *Sobieski* -scy, *Potocki* -ccy, *Zawadzki* -dzczy i t. p. Podobnaż uwaga stosuje się do wyrazów *obożny*, *szatny*, *wożny*, *nadleśny*, *bliźni*.

4. Rzeczowniki oznaczające osoby płci żeńskiej na *ska*, *cka*, *dzka* tudzież *wa* zakończone i formowane od imion, nazwisk, urzędów i rozmaitych zajęć się mężczyznom służących, tak się odmieniają:

LICZ. POJĘ.	LICZ. MNO.	LICZ. POJĘ.	LICZ. MNO.
1. Potocka	Potockie	królowa	królowe
2. Potockiej	Potockich	królowej	królowych
3. Potockiej	Potockim	królowej	królowym
4. Potockę	Potockie	królowę	królowe
5. Potocka	Potockie	królowo	królowe

6. Potocką Potockimi królową królowemi
7. w Potockiej Potockich królowej królowych¹.

Podług tych przykładów przypadkują się:
Sobieska, Krasinska, Zawadzka, Radziwillowa, Janowa, Stanisławowa, Kasztelanowa, Prezesowa, pisarzowa, aptekarzowa i t. p.

Inaczej zakończone teraz zwykle przypadkują się foremnie, np.

LICZBA POJEDYNCZA.	LICZBA MNOGA.
1. podstolina	podstoliny
2. podstoliny	podstolin
3. podstolinie	podstolinom
4. podstolinę	podstoliny
5. podstolino	podstoliny
6. podstoliną	podstolinami
7. o podstolinie	w podstolinach.

Tymże sposobem mogą się przypadkować:

1. Podług *królowa* przypadkuje się rzeczownik *Biała* (miasto) i jemu podobne, chociaż możnaby je przypadkować foremnie (podług *podstolina*). Zakończenie bowiem 3go i 7go przyp. *Białe* (na wzór *Warszawa, Warszawie*, albo też *Tula, Tule*) nie sprawiłoby dwuznaczności takiej jak zakończenie foremne 3go i 7go przyp. liczby pojedynczej od *królowa*—*królowie* (zam. *królowej*) którato forma byłaby podobną do pierwszego przypadku liczby mnogiej od wyrazu *król*.

hrabina, podkomorzyna, staroscina, staroscianka, sędzina i t. p.

5. Niektóre rzeczowniki rodzaju żeńskiego, na spółgłoski zmiękzone zakończone, mają pierwszy przypadek liczby mnogiej na *i, y*, nie zaś na *e*, takimi są zakończone na *ć*: *nić, wieć, sieć, ćwierć, kość, włosć, wieść, powieść, część, przeciwność, przyjemność, namietność*, tudzież *odpowiedź, pieśń, myśl, mysz, pierś, brew* (brwi), *wieś* (*wsie* lecz może być i *wsie*), *pleć* (*plci* lub *plcie*), *noc* (*nocy* lub *noce*), *przepaść* (*-ści* lub *ście*), *piękność* (jako przymiot nie ma liczby mnogiej, a zaś oznaczając osoby pięknoscą obdarzone, ma ten przypadek *piękności*).

W tych wyrazach drugi przypadek liczby mnogiej jest podobny do tegoż przypadku liczby pojedynczej¹. Na wzór ich mają drugi przypadek liczby mnogiej, podobny do tegoż przy-

1. W zdarzonej potrzebie koniecznego odróżnienia liczby mno. od pojedynczej, niektórzy pisarze dają tym wyrazom w 2im przypadku lic. mnogiej zakończenie *ów*, np. *Monarchę myszów w swym ręku postrzegła*. (Krasicki w *Myszeidzie*.) *Jakby zakończyć myszów wojowanie*. (Tenże.) *Już kantor wzięwszy pieśniów folijaty* (Tenże).

padku liczby pojedynczej, rzeczowniki zakończone na *nia*, *la* z poprzedzającą spółgłoską, a mianowicie *t*, *d*, *r*, *n*, takimi są: *klótnia*, *lutnia*, *wyrzutnia*, *dodatnia*, *zbrodnia*, *studnia*, *cu kiernia*, *drukarnia*, *latarnia*, *głównia* i t. p. także *cegielnia*, *gorzelnia*, *włócznia*, *dźwignia*, *powierzchnia*, *basetta*, *budowla*, *gęśla* i t. p.

W niektórych jednak rzeczownikach do tego rzędu należących, już się upowszechnia prawidłowe tworzenie drugiego przypadku liczby mnogiej, np. *głównia* -wien, *kuchnia* -chen, *latarnia* -reń, *budowla* -wel, *włócznia* -czeń, *studnia* -dzien, *psiarnia*, *psiarni* lub *psiaren* i t. p.

Msza ma drugi przypadek liczby mnogiej *mszy*, oraz rzeczownik rodzaju nijakiego *narzędzie* ma ten przypadek *narzędzi*.

6. Rzeczowniki przyswojone z łacińskiego języka, kończące się na *um*, przypadkują się tylko w liczbie mnogiej, a w pojedynczej są nieodmienne, np.

LICZBA POJEDYNCZA.

LICZBA MNOGA.

1. liceum

licea

2. liceum

liceów

3. liceum liceom

4. liceum licea

5. liceum licea

6. liceum liceami

7 w liceum liceach

Podług tego przykładu odmieniają się: *muzeum*, *gimnazjum*, *kollegijum*, *obserwatoryjum*, *beneficjum* i t. p. Z tych kończące się na *ijum*, *yjum* mogą mieć drugi przypadek na *ij*, *yj*, np. *seminaryjum*, *seminaryj*, *gimnazjum*, *gimnazij* i t. p.

Na wzór pierwszego przypadku liczby mnogiej w wyrazach na *um* zakończonych, mają tenże przypadek na *a* rzeczowniki, które w łacińskim języku były rodzaju nijakiego, lecz w polskim z powodu spółgłoskowego zakończenia, przeszły do rodzaju męskiego, takimi są: *poemat*, *dramat*, *teatr*, *dekret*, *sekret*, *instytut*, *monument*, *fundament*, *dokument*, *sakrament*, *fakt*, *punkt*, *kondukt*, *fenomen*, *egzamin* (od *examen* -*inis*) *organ* (w zwykłym znaczeniu, lecz oznaczając instrument kościelny, mówi się *organy*), *akt* gdy znaczy pismo urzędowe, lecz w innych zdarzeniach mówi się *akty*, np. *akty* w sztuce

teatralnej, oraz *akty* w znaczeniu modlitwy, np. *akty miłości, nadziei i wiary* i t. p.¹

Przez naśladowanie tych wyrazów, używają się także w pierwszym przypadku liczby mnogiej z zakończeniem *a*: *frukt, produkt, projekt, rejestr, koncert, koncept, proceder, proces, interes, tudzież raport, departament, koszt, kunszt, grunt*. Wszakże swojskie podobnych zakończeń (*t, p, s*) mają ten przypadek na *y*, np. *okręty, most-sty* i t. p., a nawet wiele z powyższych dobrzy pisarze używają z zakończeniem *y*.²

Z pomiędzy swojskich na *d* zakończonych *cud* pierwszy przypadek liczby mnogiej ma na *a*, lecz inne na *d* zakończone, mają tenże przypadek na *y*, np. *urzędy, obrzędy* i t. p.

7. Rzeczowniki rozmaitych zakończeń, których przypadkowanie nie ulega ani ogół-

1. Rzeczowniki przyswojone ze zmianą zakończenia *um* na *a* odmieniają się jak rzeczowniki polskie rodzaju żeńskiego. Takimi są *ewangelija* (ewangelium), *gubernija* (gubernijum) i t. p.

2. *Takie koszty, dochody pieniężne wszędzie pomnożone. Skarga. Na nauki i sakramenty. Tenże. Statuty sprawiedliwe. Tenże. Który processy swoje. Tenże. Dwa sakramenty.* J. Sniadecki.

nym, ani wyjątkowym, dotąd rozważanym przepisom, są następne:

1.

2.

3.

4.

LICZBA POJEDYNCZA.

1. książę	ksiądz	brat	przyjaciel
2. księcia	księdza	brata	przyjaciela
3. księciu	księdzu	bratu	przyjacielowi
4. księcia	księdza	brata	przyjaciela
5. książę	księżę	bracie	przyjacielu
6. księciem	księdzem	bratem	przyjacielem
7. w księciu	księdzu	bracie	przyjacielu

LICZBA MNOGA.

1. książęta	księża	bracia	przyjaciele
2. książąt	księży	braci	przyjacioł
3. książętom	księżom	braciom	przyjaciołom
4. książąt	księży	braci	przyjacioł
5. książęta	księża	bracia	przyjaciele
6. książętami	księżmi	braćmi	przyjaciołmi
7. o książętach	księżach	braciach	przyjaciołach.

Podług *przyjaciel* odmienia się *nieprzyjaciel*, oba zaś te wyrazy, równie jak *ksiądz* mogą mieć szósty przypadek liczby mnogiej na *ami*, np. *przyjaciołami*.

5.

6.

7.

LICZBA POJEDYNCZA.

1. człowiek	szlachcic	Włoch	—
2. człowieka	szlachcica	Włocha	—

- | | | | |
|----------------|--------------|-----------|---|
| 3. człowiekowi | szlachcicowi | Włochowi | |
| 4. człowieka | szlachcica | Włocha | |
| 5. człowieku | szlachcicu | Włochu | — |
| 6. człowiekiem | szlachcicem | Włochem | |
| 7. w człowieku | szlachcicu | we Włochu | |

LICZBA MNOGA.

- | | | | |
|---------------|-----------|----------|-----------|
| 1. ludzie | szlachta | Włosi | Włochy |
| 2. ludzi | szlachty | Włochów | Włoch |
| 3. ludziom | szlachcie | Włochom | Włochom |
| 4. ludzi | szlachcie | Włochów | Włochy |
| 5. ludzi | szlachto | Włosi | Włochy |
| 6. ludźmi | szlachtą | Włochami | Włochami |
| 7. o ludziach | szlachcie | Włochach | Włoszech. |

Rzeczownik *człowiek* w liczbie mnogiej zastępuje się wyrazem *ludzie*.

Wyraz *szlachta* jest właściwie rzeczownikiem zbiorowym liczby pojedynczej, i dla tego mówi się *ta szlachta zgromadziła się, tej szlachty* i t. p.

Włoch oznacza mieszkańca kraju zwanego *Włochy*. Podług tego wyrazu odmieniają się: *Czech, Wołoch, mnich*.

Rzeczownik *Włochy* oznaczający kraj zamieszkały przez *Włochów*, nie ma liczby pojedynczej, i służy za wzór przypadkowania in-

nym podobnym do niego wyrazom, jakimi są: *Czechy, Węgry, Niemcy, Prusy, Multany, Infanty* z tą jednak przestrożą, że dawniejsze zakończenie siódmego przypadku *-ech* zachowują tylko *Włochy* (-szech), *Niemcy* (-czech), *Węgry* (-grzech), inne zaś mają ten przypadek na *ach*, bez zmiany łączącej spółgłoski: w *Czechach, Multanach, Infantach* i t. p.

9.

LICZBA POJED.

- | | | |
|---------------|------------|----------|
| 1. tydzień | tygodnie | czyścić |
| 2. tygodnia | tygodni | czyśca |
| 3. tygodniowi | tygodniom | czyścowi |
| 4. tydzień | tygodnie | czyściec |
| 5. tygodniu | tygodnie | czyścu |
| 6. tygodniem | tygodniami | czyścem |
| 7. w tygodniu | tygodniach | czyścu. |

10.

LICZBA MNOGA

LICZBA POJED.

Z wyrazem *tydzień* ma zgodne zakończenia przypadkowe rzeczownik *dzień* z tą uwagą, że 1, 4 i 5 przyp. licz. mnog. zwykle się mówi *dni*, chociaż może być i *dnie*.

W wyrazie *czyścić*, podobnie jak w rzeczowniku *ojciec*, wyrzuca się *e* posilkowe z poprzedzającą spółgłoską *ć*, *czyścić* *czyśca*. Jest znowu rzeczownik rodzaju żeńskiego *część*,

w którym się wyrzuca *e* posilkowe z następującą po niej spółgłoską *s* i mówi się w drugim przypadku, oraz dalszych *czci*, *czcią* i t. p. używa się jednak niekiedy ten wyraz w 2 przyp. i dalszych z zachowaniem głosek *eś* (cześci).

Tu jeszcze zasługuje na uwagę rzeczownik *raz*, który chociaż kończy się na spółgłoskę twardą, i jest rodzaju męskiego, jednak gdy znaczy *powtórzenie*, ma drugi przypadek liczby mnogiej *razy*, np. *pięć razy*, *wiele razy* i t. p., a zaś w znaczeniu uderzenia ma *razów*. Prócz tego wzięty w pierwszym znaczeniu, 6ty przypadek liczby pojedynczej zwykle ma *razą*, a w drugim *razem*.

11.

LICZBA POJEDYNCZA.

1. rok	lato
2. roku	lata
3. rokowi	latu
4. rok	lato
5. roku	lato
6. rokiem	latem
7. w roku	lecie

LICZBA MNOGA.

1. lata

12.

LICZBA POJED.

niebo
nieba
niebu
niebo
niebo
niebem
niebie

LICZBA MNOGA.

nieba

niebiosa

2. lat	nieb	niebios
3. latom	niebom	niebiosom
4. lata	nieba	niebiosą
5. lata	nieba	niebiosą
6. latami	niebami	niebiosami
7. w latach	niebach	niebiosach.

Rok liczbę mnogą przybiera od wyrazu *lato*; używane zaś dawniej *roki*, *roczki* oznaczały czas odbywania sądów.

Forma liczby mnogiej *nieba* jest nowsza, a *niebiosą* dawniejsza, w znaczeniu nie ma między temi wyrazami różnicy.

14.

LICZBA POJEDYNCZA.

1. oko	ucho	ręka
2. oka	ucha	ręki
3. oku	uchu	ręce
4. oko	ucho	rękę
5. oko	ucho	ręko
6. okiem	uchem	ręką
7. w oku	uchu	ręce

15.**16.**

LICZBA MNOGA.

oka	oczy	ucho	uszy	ręce
ok	ocz lub oczu	uch	uszu	rąk
okom	oczom	uchom	uszm	rękom

oka	oczy	ucha	uszy	ręce
oka	oczy	ucha	uszy	ręce
okami	oczami	uchami	uszami	rękami
w okach	oczach	uchach	uszach	rękach lub rękę

Oczy, uszy używa się mówiąc o częściach ciała, w innych znaczeniach mówi się *oka*, *ucha*, np. *oka w sieci*, *ucha u wazy*. Zdrobniały wyraz *oczko* w pierwszym znaczeniu, podobnie ma *oczki*, a w innych *oczka*.

Forma *ręce* również jak *oczy*, *uszy* jest za-
bytkiem liczby podwójnej, która teraz zastą-
piła liczbę mnogą¹.

LICZBA POJEDYNCZA.

1. dziecię	dziecko	dzieciątko	dzieciąteczko
2. dziecięcia	dziecka	dzieciątka	dzieciąteczka
3. dziecięciu	dziecku	dzieciątku	dzieciąteczku
4. dziecię	dziecko	dzieciątko	dzieciąteczko
5. dziecię	dziecko	dzieciątko	dzieciąteczko

1. Dawniej mówiło się także *dwie nodze*, *dwie księż-
ce* i t. p., podobnie z rzeczownikami rodzaju męskiego:
dwa grosza, *dwa szlaga* i t. p., którą formą w ros-
syjskim języku i teraz się używa nie tylko z liczebnikiem
два lecz i *три*, *четыре*, np. *два рубля*, *три человека*,
четыре стола i t. p.

6. dziecięciem	dzieckiem	dzieciątkiem	dzieciąteczkiem
7. w dziecięciu	dziecku	dzieciątku	dzieciąteczku

LICZBA MNOGA.

1. dzieci	dziatki	dziateczki
2. dzieci	dziatki	dziateczki
3. dzieciom	dziatkom	dziateczkom
4. dzieci	dziatki	dziateczki
5. dzieci	dziatki	dziateczki
6. dziećmi	dziatkami	dziatczkami
7. w dzieciach	dziatkach	dziatczkach.

Można jeszcze zamiast liczby mnogiej, mia-
nowicie w zdrobniałym znaczeniu, użyć wyra-
zu *dziatwa*, który równie jak *szlachta* i *Litwa*
(zam. Litwini), jest rzeczownikiem zbiorowym
liczby pojedynczej rodzaju żeńskiego, i tak się
przypadkuje, np. *drobna dziatwa*, *drobnej dza-
twy*, *drobnej dziatwie* i t. p.

Uwaga. Przymiotniki wzięte bez żadnej
zmiany, w znaczeniu rzeczowników pospoli-
tych, w przypadkowaniu zatrzymują formę
przymiotników, np.

LICZBA POJED.	LICZBA MNOGA	LICZBA POJED.
1. złoty (30 groszy)	złote	po-lymne
2. złotego	złotych	podymnego

3. złotemu	złotym	podymnemu
4. złoty	złote	podymne
5. złoty	złote	podymne
6. złotym	złotemi	podymném
7. w złotym	złotych	podymném.

Podług *złoty* odmienia się nazwa miesiąca *lut*y z tą przestroga, że w liczbie mnogiej nie używa się.

Podług podymne odmienia się *brukowe*, *bramne*, *targowe* i t. p.

§ 10. Przypadkowanie rzeczowników złożonych.

Gdy skład rzeczownika złożonego, oprócz rzeczownika wchodzi przymiotnik, wzięty w przypadku pierwszym, wtedy obie części złożonego wyrazu odmieniają się podług form sobie właściwych, np.

LICZBA POJEDYNCZA.

LICZBA MNOGA.

1. Białystok	rzeczpospolita	rzeczypospolite
2. Białegostoku	rzeczypospolitej	rzeczypospolitych
3. Białemustokowi	rzeczypospolitej	rzeczompospolitym
4. Białystok	rzeczpospolitej	rzeczypospolite
5. Białystoku	rzeczpospolita	rzeczypospolite
6. Białymstokiem	rzeczpospolitą	rzeczamipospolitemi
7. w Białymstoku	rzeczypospolitej	rzeczachpospolitych.

Wielkanoc mówi się w 4ym przypadku tak-

że *wielkanoc*, a w 6ym *wielkanocą*, nie zaś *wielkanoc*, *wielkanocą*, a to dla uniknięcia zbiegu głosek *qn*.

Lecz gdy przymiotnik ma zmienione zakończenie, albo też gdy zamiast niego wprowadza się inna część mowy, wtedy rzeczownik złożony odmienia się jak pojedynczy, z zachowaniem względu na jego znaczenie i zakończenie, do takich należą: *ostrośłup*, *trójkąt*, *reżkopism*, *półwysep*, *Bogumił* i t. p.

§ 11. O rzeczownikach ułomnych.

Ułomnemi (недостаточныя) zowią się rzeczowniki nie mające liczby mnogiej, albo też pojedynczej, tudzież nie we wszystkich używające się przypadkach.

Nie używają się w liczbie mnogiej:

a) Nazwy Boga, tudzież znamienitszych bóstw mitologicznych, oraz nauk, miesięcy, np. *Jehowa*, *Jowisz*, *Mars*, *Perkunas* — *fizyka*, *lut*y i t. p.

b) Rzeczowniki podzielne (дѣлимые), np. *mléko*, *złoto*, *woda*, *lód* i t. p., tudzież takie rzeczowniki zbiorowe, jak np. *obuwie*, *liście*, *mrórze* i t. p.

Rzeczowniki te jednakże mogą być użyte w liczbie mnogiej, gdy służą do wyrażenia rozmaitych gatunków lub podziałów rzeczy, rzeczownikiem podzielnym lub zbiorowym oznaczonęj, albo też gdy przenośnym sposobem oznaczają inne rzeczy, aniżeli w pierwotnem znaczeniu wzięty rzeczownik wyrażał, np. *woda, wino, lód, sól* i t. p. w znaczeniu zwyczajnem nie mają liczby mnogiej, lecz użyte do oznaczenia rozmaitych gatunków *wód mineralnych* tudzież *win*, oraz *lodów cukrowych, soli chemicznych* liczbę mnogą mieć mogą, np. *udał się do wód; u stołu dawano dobre wina i wyborne lody; w chemii znane są rozmaite sole* i t. p.

c) Rzeczowniki oznaczające dwie osoby płci rozmaitej, np. *państwo* (pan i pani), *braterstwo, stryjostwo* i t. p.

d) Rzeczowniki od przymiotników i słów formowane, znaczące przymioty, wady, tudzież czynność, ruch, stan i inne pojęcia umysłowe, np. *dobroć, szczerość, młodość, starość, zieloność, złość, chytrość, czytanie, pisanie, śpiewanie, trwanie, malowanie, malarstwo, gorzelnictwo, garbarstwo, bytność, byt, życie, śmierć, brukowe, bramne, podymne* i t. p.

Wszakże i tego rodzaju wyrazy, wzięte w znaczeniu przenośnem, mogą mieć liczbę mnogą. Tak np. *piękność*, gdy się bierze w znaczeniu osoby pięknoscią obdarzonęj, nie zaś za samą piękność, albo też *kazanie* gdy oznacza mowę kościelną, nie zaś jej mówienie mogą mieć liczbę mnogą.

Uwaga. Rzeczowniki szczególne czyli własne, stosownie do swego znaczenia, w ogólności mają liczbę mnogą; szczególniej zaś używają się w liczbie mnogiej imiona i nazwiska osób, z których każde służy zwykle wielu osobom, np. *Janowie, Andrzejowie, Zamojscy, Potoccy, Naruszewiczowie* i t. p. Co się tycze nazwań miejsc, to jest miast, wsi, oraz gór, jezior, rzek i t. p. te także mogą mieć liczbę mnogą; lecz nie zawsze zdarza się potrzeba użycia ich w téj liczbie, a to dla tego, że rzadko taż sama nazwa służy kilku miastom, wsiom, rzekom i t. p., w tym bowiem tylko razie może zajść potrzeba użycia ich nazwy w licz. mnog., np. *W Rossii dwie są Dźwiny, jedna zachodnia druga północna. Dwa są Frankfurty w Niemczech, jeden nad Odrą, drugi nad Menem.*

W rzeczownikach nie mających liczby pojedynczej, drugi przypadek tworzy się trojakiem sposobem, w jednych kończy się na *ów*, w drugich na *i, y*, w trzecich zaś formuje się

przez odrzucenie końcowej samogłoski, z dodaniem, gdzie jest tego potrzeba, *e* posilkowego.

Mają drugi przypadek na *ów*, rzeczowniki zakończone na *i*, *y*, *e* z poprzedzającą spółgłoską twardą (oprócz zakończonych na *iny*, tudzież *ki* z poprzedzającą spółgłoską, np. *czki*, *tki*, *nki* i t. p.) takimi są: *okulary*, *obcegi*, *szory*, *kudły*, *migi*, *finanse*, *gody*, *łowy*, *czaty*, *androny*, *juki*, *kleszczyki* i t. p., tudzież nazwy gór *Tatry*, *Bałkany*, *Pireneje*, *Kordyliery*, i t. p. oprócz *Alpy*, *Alp*.

Mają także drugi przypadek na *ów* zakończone na *je*, np. *dzieje*, *turnieje* i t. p. (prócz *wakacje -cij*, *egzekwije -kwij* i t. p.)

Na *i*, *y*, mają drugi przypadek następne: *drzwi*, *drożdże*, *grabie*, *konopie*, *spodnie*, *kleszcze*, *łakocie*, *kurpie*, *rupiecie*, *skrzele*, tudzież *asamble* (-bli lub blów).

Przez odrzucenie końcowej samogłoski formuje się drugi przypadek:

a) W zakończonych na *e* z poprzedzającą spółgłoską miękką (oprócz wyliczonych wyżej), *sanie san*, *nożyce -zyc*, tudzież *wakacje -cj*, *egzekwije -kwij* i t. p.

b) W zakończonych na *a*, *iny*, tudzież *ki* z poprzedzającą spółgłoską. Z tych przybiera *a* *e* posilkowe: *drwa dren*, *krośna -sien*, *żarna -ren*, *dziąsta -seł*, *gusta -seł*, *jaśta -seł*, *nożyczki -czek*, *drzwiczki*, *kantyczki*, *jatki*, *sanki*, *saneczki*; w innych *e* posilkowe nie jest potrzebne, takimi są: *płuca*, *usta*, *wrota*, *akta*, *imieniny*, *chrzciny*, *postrzyżyny*, *grochowiny* i t. p.

c) W nazwach miejsc (oprócz gór), np. *Suwałki -wałk*, *Troki Trok*, *Pabjanice -nic*, *Bielań -lan*, *Żuławy -ław*, *Węgry -gier*, *Niemcy -miec*, *Inflanty -flant*, *Chiny Chin*, *Monasterzyska -rzysk* i t. p.

d) Nakoniec tymże sposobem formuje się drugi przypadek w kilku rzeczownikach zakończonych na *y*, z poprzedzającą spółgłoską twardą, a mianowicie: *roraty -rat*, *suchoty -chot*, *tortury -tur*, *kajdany -dan*, *mary mar*, tudzież *otręby -trąb*.

Do rzeczowników niektóre tylko przypadki mających, częściej używane należą:

Jan, używa się tylko w przypadku 4 i 7 z przymkiem *na*: *na jan*, *na janie*.

Wet, ma tylko przypadek 1 i 4 w tém wyrażeniu *wet za wet*.

Odwet ma 2gi przyp. *odwetu*, od którego się inne formują i są w używaniu.

Bezcen ma tylko przypadek czwarty z przyimkiem *za*, *za bezcen*. Podobnież w czwartym tylko przypadku z przyimkiem *w*, używają się te wyrazy: *w niwecz*, *w zapasy*, oraz *przekor* z przyimkiem *na*, *na przekor*.

Niektóre rzeczowniki używają się tylko w przypadku 6ym bez przyimka, jakoto: *raptem*, *duszkciem*, *milczkiem*, *nurkiem* i t. p.

Te szóste przypadki wyrażają sposób, jakim się co wykonywa, i z tego względu mają znaczenie przysłówków.

§ 12. O rzeczownikach nieprzypadkujących się.

Nieprzypadkującami się (*несклоняемые*) zowią się rzeczowniki, które we wszystkich przypadkach mają jednakowe zakończenie. Do takich mianowicie należą rzeczowniki szczególne czyli własne, pochodzące z obcych języków, które z powodu nastroczających się dwuznaczności, lub niewłaściwego polskiemu językowi zbiegu głosek w zakończeniu wyrazu, nie dają się przypadkować. Do ta-

kich rzeczowników, dla wyrażenia przypadków, dodaje się wyraz objaśniający przypadkowy, np. *Pani Stal*¹, *Muza Klio*, *rzeka Po*, *na rzece Po* i t. p.

Podobnież się dzieje z rzeczownikami ogólnymi czyli pospolitemi (*нарицательные*), nie mogącemi się przypadkować, jakimi są: *ka-kao*, *ażyjo*, *konklawe*, *amen* i t. p., oraz z rozmaitemi częściami mowy za rzeczowniki brane, tudzież z nazwami głosek, np. *znam twoje niezawodnie*, *niewierzę twemu natychmiast*, *ó kreskowane*, *ó kreskowanego* i t. p.

1. Upowszechnia się używanie tym sposobem nazwisk służących osobom płci żeńskiej, które formując z nazwisk męzkich, należałoby powiększyć o jedną lub więcej zgłosek, np. *Pani Miller* (zam. *Millerowa*), *Panny Linde* (zam. *Lindówny*) i t. p. Przeciwnie takie w których formowaniu od nazwisk męzkich nie przybywa więcej zgłosek, odmieniają się podług form sobie właściwych, np. *Sobieska* od *Sobieski*, *Krasicka* od *Krasički* i t. p.

ROZDZIAŁ III.

FORMOWANIE ODMIAN PRZYMOTNIKÓW.

§ 1. Rodzajowanie przymiotników.

1. Przymiotniki łącząc się z rzeczownikami rozmaitego rodzaju, odmieniają się przez rodzaje. Kończą się one w liczbie pojedynczej, w rodzaju męzkim na *y*, *i*¹, w żeńskim na *a*, w nijakim na *e*, w liczbie mnogiej w rodzaju męzkim, podobnie kończą się na *i*, *y*, przed którym i spółgłoska łącząca twarda miękczy się, w nieoznaczonym przybierają *e*, np.

LICZBA POJEDYNCZA.			LICZBA MNOGA.	
r. m.	r. ż.	r. n.	r. m.	r. nieoz.
piękny	piękna	piękne	piękni	piękne
stały	stała	stałe	stali	stałe

1. Ciągłe trzeba mieć na pamięci, że użycie samogłosek *i*, *y*, zależy od prawideł pisowni, które przytoczone zostały w Roz. 1. przy końcu § 3. w uwadze.

wielki	wielka	wielkie	wielcy	wielkie
drogi	droga	drogie	drodzy	drogie
dobry	dobra	dobre	dobrzy	dobre
tani	tania	tanie	tani	tanie
śpiący	śpiąca	śpiące	śpiący	śpiące.

2. Niektóre przymiotniki w rodzaju męzkim liczby pojedynczej nie przybierają samogłoski *y*, lecz mają zakończenie spółgłoskowe. Jedne z nich w rodzaju nijakim kończą się na *o*, takimi są:

ów	owa	owo	wszystek	wszystka	wszystko
sam	sama	samo	ten	ta	to
jeden	jedna	jedno	tamten	tamtą	tamto

Inne znowu, chociaż w rodzaju męzkim mają zakończenie spółgłoskowe, jednak w nijakim kończą się na *e*. Do tych należą:

mój	moja	moje	nasz	nasza	nasze
twój	twoja	twoje	wasz	wasza	wasze
czyj	czyja	czyje	żaden	żadna	żadne
rad	rada	rade	kontent	kontenta	kontente
sył	syła	syte	wart	warta	warte ¹

1. Rodzaj nijaki przymiotnika *wart*, równie jak *rad*, *kontent*, kończy się na *e*, np. *to dziecko warte jest pochwały*; *jak ono rade, kontente*. Lecz przysłówki od niego pochodzący i w znaczeniu słowa nieosobistego brany, kończą się na *o*, np. *Warto go surowo upomnieć*.

3. Są przymiotniki które w rodzaju męskim liczby pojedynczej używają się dwojako, z dodaniem samogłoski *y*, tudzież bez niej. Te ze zmianą zakończenia niekiedy przybierają inne znaczenie, np. *mocny* (silny), *mocen* (mogący), *godny* (szanowny), *godzien* (zasługujący na co), *pełny*, *pełen* (napelniony i *pełen* w znaczeniu umysłowem, np. *pełen chwały*, *uszanowania* it. p). Niekiedy zaś niezmieniają znaczenia, lecz mają odmienne użycie w mowie, np. *zdrowy pokarm*, *zdrów jestem*; *łaskawy pan*, *bądź łaskaw* i t. p. Odmienne zakończenie takich przymiotników miewa tylko miejsce w rodzaju męskim, liczby pojedynczej. Innym wszystkim odmianom służy forma jednokowa, *godny* lub *godzien*, *godna*, *godne*, *godnego*, *godnemu*.¹

1. W rosyjskim języku przymiotniki właściwe imiesłowu we wszystkich rodzajach i obu liczbach mają dwojakie zakończenie, jedno *zupełne* czyli *przypadkowe* (полное или склоняемое окончание), drugie *skrócone* czyli *czasowne* (успенное или спрягаемое). Pierwsze z nich używa się wtedy, gdy przymiotnik dodaje się do rzeczownika, dla jego określenia, np. *Добрый человекъ приближалъ къ намъ*; drugie zaś służy przymiotnikom

§ 2. Formowanie stopni.

Stopień wyższy tworzy się z równego, przez dodanie do spółgłoski łączącej zakończenia *szy* lub *ejszy*. Stopień najwyższy tworzy się z wyższego, dodając do niego na początku zgłoskę *naj*.

Zakończenie stopnia wyższego *szy* służy przymiotnikom, w których spółgłoskę łączącą poprzedza samogłoska, np.

zdrów	zdrówszy	najzdrówszy
słaby	słabszy	najsłabszy
cichy	cichszy	najcichszy.

Lecz gdy spółgłoskę łączącą poprzedza inna spółgłoska, wtedy stopień wyższy ma zakończenie dwuzgłoskowe *ejszy*, przed którym spółgłoskę łączącą twardą, zmiękczyć należy, np.

biegły	bieglejszy	najbieglejszy
łatwy	łatwiejszy	najłatwiejszy

wziętym w znaczeniu słowa, np. *Этотъ человекъ добръ* (ten człowiek jest dobry). Użycie takie przymiotników, a mianowicie imiesłowów, dawniej w polskim języku było upowszechnione, np. *Wierzę w Jezusa Chrystusa, który umęczon pod Pontskim Piłatem, ukrzyżowan, umarł i pogrzebion*. (Skład Apostolski). Teraz zaś wyszło ze zwyczaju i zaledwie ślady jego pozostały w wyrażeniach: *jestem zdrów*, *bądź łaskaw* i t. p.

bystry	bystrzejszy	najbystrzejszy
hojny	hojniejszy	najhojniejszy
przedni	przedniejszy	najprzedniejszy.

W przymiotnikach jednak zakończonych na *sty*, stopień wyższy przybiera jedną zgłoskę *szy*, np. *ocynwisty ocynwistszy*, *uroczysty uroczystszy*, *przezroczysty przezroczystszy*. Podobnym sposobem mogą mieć także stopień wyższy: *twardy twardszy*, *mądry mędrszy*.

W tworzeniu stopnia wyższego, kończącego się na *szy*, trzeba jeszcze zachować następujące przepisy:

Spółgłoski *ł*, *n*, *g* przed *sz* miękcą się, np. *stały stalszy*, *zielony zielenszy*, *drogi droższy*.

Spółgłoska *k*, mając przed sobą spółgłoskę, niknie sama jedna, a gdy ją poprzedza samogłoska *o* lub *e*, wtedy się razem z nią wyrzuca, np. *słodki słodszy*, *miękki miększy*, *daleki dalszy*, *głęboki głębszy*¹.

1. Przymiotnik *dziki*, w którym *k* nie jest poprzedzone ani od spółgłoski, ani też od samogłoski *a* lub *e*, ma stopień wyższy bez wyrzutni: *dziksz*, *najwyższy*, *najdziksz*.

Po wyrzuceniu *k* samego jednego, lub z poprzedzającą go samogłoską, pozostałe *s*, z zmieniają się na *ż*, np. *nizki niższy*, *wysoki wyższy*.

W formowaniu stopni wyższych, kończących się na *szy*, wykonywają się następne zmiany samogłosek przed spółgłoską łączącą znajdujących się:

A zmienia się na *e*, np. *biały bielszy*, *śmiały śmielszy*, oprócz *wspaniały wspanialszy*.

O zmienia się także na *e*, np. *uczony uczeńszy*, *zielony zielenszy* i t. p. na wzór których mówi się też: *czzerwony czerwenszy*, *wesoły weselszy*.

A zmienia się na *e*, np. *mądry mędrszy*, *wązki węższy*.

W przybierających zakończenie *ejszy*, *ą* pozostaje niezmienione, np. *rozsądny*, *rozsądniejszy*, lecz *e* posilkowe wyrzuca się, np. *godzien godniejszy*.

Do przymiotników nieforemnych w stopniowaniu należą:

dobry	lepszy	najlepszy
zły	gorszy	najgorszy
mały	mniejszy	najmniejszy
wielki	wiekszy	największy
lekki	lżejszy	najlżejszy

gorący gorętszy najgorętszy
 ——— pierwszy najpierwszy.

Niekiedy dla uniknięcia przykrego zbiegu spółgłosek syczących, stopień wyższy i najwyższy tworzy się przez dodanie do stopnia równego przysłówków *bardziej*, *najbardziej*. Tak np. wyrazy *ślizki*, *grzązki*, *dziarski*, *gorzki*, i t. p. mają stopień wyższy *bardziej ślizki*, *bardziej grzązki*, a najwyższy *najbardziej ślizki*, *najbardziej grzązki* i t. p. Tymże sposobem wyrażają się stopnie w przymiotnikach ułomność, pozbawienie czego oznaczających, np. *kusy*, *łysy* i t. p.

Nie stopniują się przymiotniki *zdrobniałe*, *względne* i *imiesłowy*.¹

Uwaga o przysłówkach pochodzących od przymiotników.

Przysłówki od przymiotników stopniujących się pochodzące, jako wyrazy nieod-

1. Wyrazy *uczony*, *ukochany*, *ulubiony*, pochodzące od słów, stopniują się wprawdzie; lecz w takim razie *uczony* nie znaczy *uczącego się*, *pobierającego nauki*, ale

mienne, nie stopniują się; lecz jako pochodne formują się od każdego ze trzech stopni przymiotnikowych.¹

Dla utworzenia przysłówka od stopnia równego dodaje się do spółgłoski łączącej zakończenie *o*, np. *drogi drogo*, *tani tanio*, *skąpy skąpo*, *słaby słabo*.

W innych znowu przymiotnikach zamiast *o* dodaje się *e*, a wtedy spółgłoska łącząca twarda miękczy się. Tym sposobem formują się najczęściej przysłówki od przymiotników mających spółgłoski łączące *n*, *ł*, *r*, *t*, *w*, np. *chwalebny chwalebnie*, *ciągły ciągle*, *mądry mądrze*, *skryty skrycie*, *chciwy chciwie* i t. p.

jest przymiotnikiem właściwym, znaczącym to samo co *pełen nauki*, *biegły w naukach*. Dwa zaś ostatnie wyrazy nie używają się w stopniu wyższym, a w najwyższym oznaczają przymiot bez porównywania rzeczy wyrażony, np. *Najukochańszy mój ojciec*, mówi się w takimże sposobie, jak np. *najpocześniejszy*, *najlepszy człowiek*, to jest *bardzo pocześnie*, *bardzo dobry człowiek*.

1. Podobnie mamy przykłady rzeczowników przymiotowych formowanych od wszystkich trzech stopni, np. *wysokość*, *wyższość*, *najwyższość*; *wielkość*, *większość*, *największość* i t. p. Tego jednak za stopniowanie rzeczowników uważać nie można, równie jak nie można

Z niektórych przymiotników obu temi sposobami tworzą się przysłowki, np.

miły miło mile podobny podobno podobnie
straszny straszno strasznie równy równo równie
smutny smutno smutnie daleki daleko dalece
pilny pilno pilnie lekki lekko lekce itp.

W takim razie przysłowki na *e* zakończone pospolicie wyrażają *jak co jest*, a zaś zakończone na *o*, oznaczają *jak się co dzieje, wykonywa*, np.

Miło mi jest... *Mile* uśmiechnął się.
Ach! *jak straszno* (jest), *Strasznie* rozgniewał się
jak smutno! *smutnie* zajęczał.
Lekko ubrany. *Lekce* waży przestrogi
starszych.
Pilno mi bardzo. *Pilnie* się uczy i t. p.

Od stopni wyższych i najwyższych kończących się na *ejszy* formują się przysłowki przez odrzucenie zgłoski *szy*, np. *piękniejszy piękniej*, *najpiękniejszy najpiękniej*. W przymiotnikach zaś nie mających zgłoski *ej* przed *szy*, po odrzuceniu zakończenia *szy*, zgłoska ta dodaje

uważać za odmianę przez rodzaje rzeczowników *pan*, *pani*, *państwo*; *brat*, *bratowa*, *braterstwo* i t. p. Jestto tylko tworzenie wyrazów pochodnych od pierwotnych.

się, i spółgłoska łącząca twarda, miękcy się, np.

<i>lepszy</i>	<i>lepij</i>	<i>najlepij</i>
<i>gorszy</i>	<i>gorzej</i>	<i>najgorzej</i>
<i>rzadszy</i>	<i>rzadziej</i>	<i>najrzadziej</i>
<i>cichszy</i>	<i>ciszej</i>	<i>najciszej</i>
<i>większy</i>	<i>więcej</i>	<i>najwięcej</i>
<i>prostszy</i>	<i>prościej</i>	<i>najprościej</i>
<i>krótszy</i>	<i>króciej</i>	<i>najkróciej</i>
<i>pierwszy</i>	<i>pierwiej</i>	<i>najpierwiej</i>

Do przysłówek tworzących się wstopniu wyższym nieforemnie należą: *przedziej* (od *prędz*), *goręcej* (gorętszy), *mieciej* (miekszy), *raczej* (zam. *radniej*), także *bardzo*, *bardziej*, *najbardziej*, pochodzące od przestarzałego wyrazu *barzy*, który znaczył *predki*, *nagły*, *gwałtowny*.

§ 3. Przypadkowanie przymiotników.

Zakończenia przypadkowe.

	LICZBA POJEDYNCZA.	LICZBA MNOGA.
1. y (i)	a e (o)	i, y e
2. ego	ej	ych(ich) ych(ich)
3. emu	ej	ym(im) ym(im)
4. { jak 2 lub jak 1	a	ych(ich) jak 1

5. jak 1	a	jak 1	jak 1	jak 1
6. ym (im)	a	ém	emi ¹	emi
7. ym	éj	ém	ych(ich)	ych(ich)

W zakończeniach przypadkowych od *y* zaczynających się, samogłoska ta zmienia się na *i*, jeżeli spółgłoska łącząca tego wymaga, np. *drogi, drogich, drogim; orli, orlich, orlim* i t. p.

Przypadki w przymiotnikach formują się

1. Zakończenie szóstego przypadku liczby mnogiej w rodzaju męskim, zwykle miało pierwszą samogłoskę *e*, to jest było *emi* nie zaś *ymi*. Za czasów Kopczyńskiego usiłowano upowszechnić zakończenie *ymi* zam. *emi*. Gdy jednak Deputacja do ustalenia pisowni polskiej, po gruntowném rozważeniu tego przedmiotu, przysłała do wniosku, że ze zmiany zakończenia *emi* na *ymi*, „nie wypływa żadna korzyść, ani dla wdzięku mowy, ani dla wyjaśnienia formy przypadkowania“ (Rozpr. i wnios. str. 551), gdy przytém zakończenie *emi* w polskim języku, mającym przycisk wyrazowy na zgłosce przedostatniej, dogodniejsze jest od zakończenia *ymi* tak w śpiewaniu, jako też w głośném do liczniejszego zgromadzenia mówieniu, (np. w kazaniach, w przedstawieniach teatralnych i t. p.) przeto poczęto zakończenie *ymi* zaniedbywać i teraz za upowszechnione zakończenie 6go przyp. liczby mnogiej w obu rodzajach uważać należy *emi*. (Oprócz Rozp. i Wnios. Deput. str. 551, tudzież str. 373, 378 i 440—451, obacz jeszcze F. Żochowskiego „Części mowy odmieniające się przez przypadki“ str. 262, także w grammatyce Sierocińskiego przypadkowanie przymiotników, i t. p.)

przez dodanie zakończeń przypadkowych do spółgłoski łączącej, np.

przyp. 1	piękny	piękna	piękne
2	pięknego	pięknój	pięknego
3	pięknemu	pięknój	pięknemu i t. p.

W przypadku pierwszym liczby mnogiej rodzaju męskiego, spółgłoski łączące miękcza się, np. *piękny piękni, mały mali, pracowity pracownicy, wysoki wysocy, długi dludzy, stary starzy*, i t. p.

Spółgłoski łączące *ch, sz*, w pierwszym przypadku liczby mnogiej miękczać się, przechodzą na *s*, np. *głuchy głusi, dzisiejszy dzisiejsi*, i t. p.

Spółgłoski łączące miękkie nie ulegają zmianie, i pierwszy przypadek liczby mnogiej rodzaju męskiego w przymiotnikach mających spółgłoskę łączącą miękką, jest podobny do pierwszego przypadku liczby pojedynczej, np. *pracujący człowiek, pracujący ludzie; tani najemnik, tani najemnicy*, i t. p.

W tymże przypadku samogłoska *o*, będąca między dwoma spółgłoskami miękkimi, zmienia się na *e*, np. *ubielony, ubieleni; poczerwiony, poczerwieni; uczony, uczeni* i t. p., na wzór których mówi się też *wesoły, weseli*. Lecz samogłoska

ska *a* nie ulega zmianie, np. *biały biali, śmiały śmiali*, i t. p. Znajdujące się niekiedy w pierwszym przypadku liczby pojedynczej *e* posilkowe, w dalszych odmianach wyrzuca się, np. *żaden, żadna, żadne, żadnego, żadnemu* i t. p.

Czwarty przypadek liczby pojedynczej rodzaju męskiego może być jak drugi, lub jak pierwszy, stosownie do rzeczownika,¹ do którego przymiotnik przypadający się należy, np.

4 przyp. { *pięknego człowieka, pawia, walca* i t. p.
 { *piękny obraz, dom, ogród* i t. p.

Przymiotniki odstępujące od ogólnych zasad przypadkowania.

Przypadkowanie przymiotnika ukazującego *ten*.

LICZBA POJEDYNCZA.

LICZBA MNOGA.

r. m.	r. ż.	r. n.	r. m.	r. nieoz.
1. ten	ta	to	ci	te
2. tego	tój	tego	tych	tych
3. temu	tój	temu	tym	tym
4. { tego ten	te	to	tych	te
6. tym	tą	tém	temi	témi
7.(w)tym	tój	tém	(w) tych	tych

2. Obacz Roz. III § 4. Przypadek czwarty.

Podług *ten* odmienia się *tamten*.

Przymiotniki posiadalne *mój, twój, swój*, od zaimków pochodzące, przypadają się dwójako, mają bowiem formę zwyczajną i skróconą, tak np.

LICZBA POJEDYNCZA.

1. mój	—	moja	ma	moje	me
2. mego	mego	mojej	mój	mojego	mego
3. memu	memu	mojej	mój	memu	memu
4. { mego mój	{ mego mój	moje	mą	moje	me
5. mój	—	moja	ma	moje	me
6. moim	mym	moją	mą	mojém	mém
7.(w)moim	mym	mojej	mój	mojém	mém

LICZBA MNOGA.

1. moi	—	moje	me
2. moich	mych	moich	mych
3. moim	mym	moim	mym
4. moich	mych	moje	me
5. moi	—	moje	me
6. mojemi	memi	mojemi	memi
7.(w)moich	mych	moich	mych

Niektóre przymiotniki w czwartym przypadku liczby pojedynczej rodzaju żeńskiego kończą się na *e* zamiast *a*, takimi są: *moje, twoje, swoje, nasze, wasze, te, one, owe, jedną*.

Następne przymiotniki używają się tylko

w pierwszym przypadku liczby pojedynczej i mnogiej.

LICZBA POJEDYNCZA.			LICZBA MNOGA.	
rad	rada	rade	radzi	rade
wart	warta	warte	warci	warte
kontent	kontenta	kontente	kontenci	kontente

§ 4. Dodatek do dwóch poprzedzających rozdziałów.

O LICZEBNIKACH.

Liczebniki odmienne (имена числительных) jedne są rzeczownikami, drugie przymiotnikami. Niektóre z nich przypadkują się foremnie, inne znowu mają oddzielne formy właściwych im odmian.

Do rzeczowników przypadkujących się foremnie należą nazwania niezłożone każdego porządku jedności, jakimi są: *jedność*, *dziesiątek*, *setka*, *tysiąc*, *milion* i t. p., tudzież takie: *licznik*, *mianownik*, *dzielnik*, *dwójka*, *trójka*, *czwórka*, *tuzin*, *kopa* i t. p. Wszystkie te liczebniki odmieniają się podług form stosownych do ich zakończenia.

Liczebnik *kroć* w liczbie pojedynczej jest nieodmienny, a w mnogiej tak się przypadkuje: przyp. 1 i 4 *krocie*, 2 *krociów* i *kroci*, 3 *krociom*, 6 *krociami*, 7 w *krociach*.

Do przymiotników foremnych należą liczebniki porządkowe: *pierwszy*, *drugi*, *trzeci* i t. p., iloraki: *podwójny*, *potrójny*, *poczwórny* i t. p., iloraki różnogatunkowe: *dwojaki*, *dwoisty*, *troisty* i t. p., ilokrotne: *jednokrotny*, *dwukrotny*, *wielokrotny*; nieoznaczone: *liczny*, *mnogi*, *rozliczny* i t. p.

Oddzielne formy przypadkowania mają liczebniki *ilościowe* (количественные) wyrażające *ile* jest rzeczy, o których mówimy. Są to liczebniki główne, dające początek wszystkim innym. W polskim języku przybrały one (od 1 do 999) postać przymiotników.¹

1. Liczebniki *pięć*, *sześć* i t. p., dawniej używane były jako rzeczowniki zbiorowe liczby pojedynczej, rodzaju żeńskiego, np. *On, co wziął pięć grzywien, robił niemitat, iż zyskał niemi drugą pięć.* (Leopol. w tłumaczeniu Biblii). *Siedm kłosów wyrastała z jednego dębła bardzo pięknych, a druga siedm także ze dębła jednego zwiędłych.* (Tenże.) Słowo jednak w takim razie na zasadzie wewnętrznego znaczenia kładziono niekiedy w liczbie

W przypadkowaniu liczebników ilościowych (którego przykłady podane zostały w Czę. I Roz. III.) należy mieć na pamięci następujące uwagi:

mnogiej, np. „Ona pięć panien wzięwszy lampy, nie wzięły z sobą oleju. (Tenże.)

Szedł za młodemi dobry ojciec, syny,

I Solima wszystka sześć opadli.

(Piotr Kochanowski w Jeroz. Wyzw.)

Przypadkowanie liczebników *pięć, sześć* i t. p., w owej epoce było następujące: 1 przyp. (wszystką) *sześć*, 2 (wszystkij) *sześci*, 3 (wszystkij) *sześci*, 4 (wszystką) *sześć*, 5 (wszystką) *sześci*, 6 (wszystką) *sześcią*, 7 (we wszystkij) *sześci*. Rzeczownik oznaczający rzeczy liczone, kładł się przy nich w przypadku drugim liczby mnogiej (np. *sześci koni, sześcią koni* i t. p.)

Nieodróżniano też zakończeń rodzajowych w liczebnikach łącząc je z rzeczownikami rodzaju męskiego, np. *A zerwawszy Jezus dwanaście Apostołów, dał im władzę i moc* (Leop). *A potem też obrał Pan, i naznaczył innych siedmdziesiąt* (Tenże).

Piędziesiąt mężnych wielkich najezdników

Z chorągwią białą z krzyżem złotym biegle.

(P. Kochan. Jeroz. Wyzw.)

W dalszej kolei zmian, jakim uległy wyrazy liczbowe w polskim języku, poczęto rzeczowniki oznaczające rzeczy liczone, uważać za wyrazy główne i kłaść je nie w drugim przypadku liczby mnogiej, lecz w takim, jakiego skład zdania wymagał, np. *One sześć domki zgorzały* (Chwaleczski); oraz liczebnikom ilościowym,

Liczebnik *jeden, jedna, jedno*, odmienia się według formy przymiotnikowej, i w liczbie mnogiej znaczy to samo co *pewni, niektórzy*. We właściwem zaś znaczeniu w liczbie mnogiej, używa się tylko z rzeczownikami nie mającemi liczby pojedynczej, np. *przedano jedne sanki*.

Podług *dwa* przypadkują się *oba, obydwa*, z tą różnicą, że liczebnik *oba* ma przypadek drugi i siódmy *obu*, a w szóstym zastępuje się wyrazem *obydwoma*.

w przypadkach zależnych, dawano zakończenia przypadkowe podobne do rzeczowników, np. *sześciom koniom, sześcioma rękoma* i t. p. Nakoniec liczebniki przybrały wyraźniejsze cechy przymiotników przez wyrobienie odmiennych zakończeń rodzajowych, np. *sześciu rycerzy, sześć koni, domów* i t. p. Przypadkowanie ich jednak pozostało nieforemne, a składnia nie ulegająca ogólnym zasadom.

1. Pomiedzy wyrazami *oba, obydwa*, w znaczeniu nie ma żadnej różnicy, a tylko *obydwa, obydwie*, używa się zam. *oba, obie*, dla dogodności w przypadkowaniu (Obacz o tém w Odpowiedzi na recenzję J. Mrozińskiego, str. 242 i dalsze). Prócz tego wyraz *dwa*, podług którego przypadkuje się *obydwa*, ma dwa zakończenia szóstego przypadku, jedno *dwiema* (na wzór *trzema, czterema*) drugie zaś właściwe sobie, wzięte z liczby podwójnej *dwóma*. Zakończenia te nie są przeznaczone do odróżnia-

Cztery odmienia się jak *trzy*.

Podług *pięć* odmieniają: *sześć sześciu, siedem siedmiu, osiem ośmiu, dziewięć dziewięciu, dziesięć dziesięciu*.¹

nia rodzajów, gdyż zakończenie pierwsze (*dwiema*), uważane zwykle za rodzaj żeński, było używane także z rzeczownikami, które w liczbie pojedynczej są rodzaju męskiego lub nijakiego np. *Przeciw kapłanowi nie przyjmuj skargi chyba za dwiema lub trzema świadkami*. (S. Paweł do Tymoteusza). *Szedł z dwiema osłoma* (Leopol.) *Gdzie między dwiema jeziorami najpierw nocleg mieli* (Bielski kron. pol.) *Stanął regiment dwiema szeregami* (Pasek). *To dwoje zwierząt są dwiema gatunkami* (Zoologia Jaroc.). Wreszcie toż samo zakończenie używane było i w trzecim przypadku, np. *Żaden nie może dwiema panom służyć* (Mat. VI, 24). *Dwiema lepiej z sobą niż jednemu* (Ad. Knaps.) Że zaś zakończenie *dwiema* ma podobne brzmienie do dwóch oddzielnych wyrazów (*dwie ma* czyli *ma dwie*), z powodu przeto dwuznaczności jest niedogodne dla języka, i jak zaniedbane zostało w trzecim przypadku, tak też i w szóstym bez szkody dla jasności mowy wychodzi z użycia.

1. Niektórzy w szóstym przypadku tym liczebnikom dają zakończenie *pięcią, sześcią*. Lecz ta forma jest z dawniejszej epoki, kiedy liczebniki ilościowe uważano za rzeczowniki i mówiono *pięcią ludzi, sześcią koni*. Teraz zaś gdy te wyrazy biorą się w znaczeniu przymiotników i ze wszelką jasnością mówi się *pięciu ludźmi, sześciu końmi* i t. p., przeto nie ma potrzeby wznawiać wyszłej z użycia formy *pięcią, sześcią*. Podobnie rzecz się ma z formą *pięcioma*, która wówczas tylko mogłaby być używaną, gdy liczebnik użyty jest bez wyraźnego rzeczownika, znaczącego rzeczy liczone.

Liczebniki te łącząc się z rozmaitemi rzeczownikami, przybierają tylko dwa oddzielne zakończenia przypadkowe, jedno dla przypadku 1, 4 i 5go w rodzaju nieoznaczonym, drugie zaś dla wszystkich innych przypadków w obu rodzajach. Tém drugim zakończeniem jest samogłoska *u*. (Obacz przyp. wyrazu *pięć* w Cz. 1 Rozdz. III.)

Liczebniki *pięć, sześć* i t. p. oraz nieoznaczone *wielu, kilku* i t. p., gdy się przy nich rzeczownik wyrażający rzeczy liczone nie kładzie, miewają w 3 przyp. zakończenie właściwe rzeczownikom, np. *Szkoda wielom, pożytek kilku* (Górnicki). *Wielom się jeden nie oprze*. (Knap. Ad.)

Podobnie dwa zakończenia przypadkowe, a mianowicie *e* dla przyp. 1, 4 i 5 w rodzaju nieoznaczonym, tudzież *u* dla wszystkich innych przybierają *jedenastie, dwanaście* i dalsze (do *czterdziestu*) z tą różnicą, że spółgłoska łącząca miękka zmienia się na twardą *t* (*jedenastie, jedenastu*); prócz tego w wyrazach *dwanastie, dwadzieścia*,¹ po zmianie *ć* na *t*, pierw-

1. Zwykle się jeszcze utrzymuje sposób pisania *dwadzieścia, trzydziści, czterdzieści*. Przy dzisiejszym jednak

sza zgłoska *dwa* zmienia się na *dwu* (*dwanaście* *dwunastu*, *dwadzieścia* *dwudziestu*).

Podług *piecdziesiąt* odmienia się: *sześdziesiąt*, *siedemdziesiąt*, *osiemdziesiąt*, *dziwiędziesiąt*.¹

Liczebnik *sto* używa się w znaczeniu rzeczownika, gdy jest nazwaniem trzeciego po-

ustalaniu się form liczebników, właściwiej byłoby pisać idąc za przykładem niektórych znakomitych pisarzy *dwadzieście*, *trzydzieście*, *czterdzieście*, np. *Odczytałem dwadzieście przeszło recenzji* (A. M. O k r y t y k a c h i r e c e n z e n t a c h W a r s z . W y d . z 1829 r. P e t e r s b . n a k ł a d e m A u t o r a s t r . I X . P o d o b n y ż s p o s ó b p i s a n i a j e s t w i n n y c h d z i e ł a c h t e g o ż p i s a r z a , d r u k o w a n y c h p o d j e g o o k i e m) .

Rzekł i mł czterdzieście dwie ubiegł za chwilę,

I jeszcze czterdzieście i jeszcze trzy mile.

(Alex. Chodźko w wierszu „Porwanie,” gdzie wyraz *czterdzieście* wielokrotnie jest powtórzony.)

„I znowu trzydzieście lat między operą *Bogusławskiego* a *Wiesławem Brodzińskiego*” (Powszech. Pamięt. Krakow. z r. 1835 Mies. Sierp. str. 207). *Wiek lat trzydzieście lub czterdzieście*. (Tenże, Miesiąc Lip. str. 133). Podobne zakończenia tych wyrazów znajdujemy i u innych pisarzy.

1. Dawniej pierwsza część tych wyrazów przypadkowała się, a *dziesiąt* było nieodmienne (*piecdziesiąt*, *pieciudziesiąt*, *pieciadziesiąt*). Wtedy dla foremności przypadkowania należało pisać *piecdziesiąt*, *sześdziesiąt*, *dziwiędziesiąt*. Gdy zaś obecnie zakończenie tych wyrazów zmienia się, a pierwsza część jest niezmienną, zatem nie nie przeszkadza pisać ze względu na łagodniejszą brzmienie *piecdziesiąt*, *sześdziesiąt*, *dziwiędziesiąt*.

rzęduk jedności,¹ tudzież w znaczeniu przymiotnika, gdy stanowi liczebnik ilościowy, łączący się z rzeczownikiem wyrażającym rzeczy liczone. Z tego powodu przypadkuje się dwojako:

Rzeczownik.

LICZBA POJEDYNCZA.

LICZBA MNOGA.

- | | |
|---|----------------------------|
| 1. (<i>jedno</i>) sto | (<i>liczne</i>) sta |
| 2. (<i>jednego</i>) sta | (<i>licznych</i>) set |
| 3. (<i>jednemu</i>) stu | (<i>licznym</i>) stóm |
| 4. (<i>jedno</i>) sto | (<i>liczne</i>) sta |
| 5. (<i>jedno</i>) sto | (<i>liczne</i>) sta |
| 6. (<i>jedném</i>) stem | (<i>licznemi</i>) stami |
| 7. w (<i>jedném</i>) stu ² | (<i>licznych</i>) stach. |

1. Dla dogodności w wykładzie arytmetyki, zaczęto teraz w miejsce wyrazu *sto* w znaczeniu rzeczownika, wprowadzać w użycie wyraz *setka* (Obacz między innymi „Przewodnik do uczenia rachunków z pamięci, przeznaczony dla szkół Okr. Nauk. Warsz. str. 91).

2. Właściwie 7 przyp. powinien być (w) *ście*, zamiast którego zwykle się mówi (w) *stu*.

Przymiotnik.

RODZAJ MĘZKI.

RODZAJ NIEOZNACZONY.

1. stu (ludzi)	sto (koni)
2. stu (ludzi)	stu (koni)
3. stu (ludziom)	stu koniom)
4. stu (ludzi)	sto (koni)
5. stu (ludzi)	sto (koni)
6. stu (ludźmi)	stu (końmi)
7. w stu (ludziach)	stu (koniach).

Podług *sto* wziętego w znaczeniu przymiotnika, odmieniają się: *dwieście dwiestu, trzysta trzystu, czterysta czterystu*.

Podług *pięćset* odmieniają się: *sześćset sześciuset, siedemset siedmiuset, osiemset ośmiuset, dziewięćset dziewięciuset*.

Podług *pięćset* mogą się także odmieniać *dwieście, trzysta, czterysta* tym sposobem, że *dwie, trzy, cztery* odmieniają się podług właściwej im formy, a *set* przydaje się niezmiennie, np. *dwieście, dwóchset, dwómset, dwómaset* it. p.

Liczebniki wyrażające ilość nieściśle oznaczoną, jakoto: *ile ilu, tyle tyłu, wiele wielu, kilka kilku*, i złożone z *kilka*, a mianowicie: *kilkanaście kilkunastu, kilkadziesiąt kilkadziesięciu, kilkaset kilkusset*, odmieniają się jak oznaczone ze

ściśłością, podobnegoż zakończenia, to jest mają tylko dwa odmienne zakończenia, jedno dla 1, 4 i 5 przypadku w rodzaju nieoznaczonym, a drugie *u* dla wszystkich innych przypadków w obu rodzajach. Przyczem uważać należy, że wyraz *kilka*, wchodzący w skład innych liczebników nieoznaczonych, odmienia się bez względu na zmianę zakończenia złożonego wyrazu, np. *kilkanaście kilkunastu, kilkadziesiąt kilkadziesięciu*.

Przy tych wszystkich liczebnikach tak oznaczonych (od 5 — 999), jak i nieoznaczonych, rzeczownik wyrażający rzeczy liczone, kładzie się w takim przypadku, jakiego skład zdania wymaga, wyjąwszy 1, 4 i 5ty, które zastępują się 2gim,¹ słowo zaś któreby z nim zgodzić należało, używa się w liczbie pojedynczej, w rodzaju nijakim. I tak mówi się:

Bez liczebnika	Z liczebnikiem.
ludzie chodzą	pięciu ludzi chodzi,
żołnierze poszli	sześciu żołnierzy poszło,

1. Obacz przypadkowanie wyrazu *sto* w znaczeniu przymiotnika.

ptaki poleciały
my byliśmy
wyście widzieli

siedem' ptaków poleciało,
ośmiu nas było,
kilku was widziało.

Przy wyrazach *tysiąc, milion*, jako przy rzeczownikach właściwych, wyrazy oznaczające rzeczy liczone, kładą się w przyp. 2 lic. mnoż. np. *tysiąc ludzi, tysiącu ludzi, tysiącem ludzi, tysiące ludzi* i t. p. Wszakże słowo, któreby z liczebnikiem w liczbie i rodzaju zgodzić należało, kładzie się, podobnie jak przy innych liczebnikach, w liczbie pojedynczej, w rodzaju nijakim, np. *tysiąc złotych zginęło, sto tysięcy złotych pozostało, trzy miliony rubli weszło do kasy*. Wtedy tylko zgoda słowa z liczebnikiem zachować się może, gdy przy liczebniku nie ma rzeczownika, znaczącego rzeczy liczone, np.

Wielu śmierci snem upadli,
Co się wczoraj spać pokładli. (Karpiński.)

Gdzie razem pięciu, sześciu rządzą,
Albo nic nie uradzą, albo też pobłądzą. (Krasicki.)

Ale napróżno sta, tysiące legły.
Nowe sta, nowe tysiące nadbiegły. (Odynieć.)

Podług *dwoje* przypadają się inne rzeczowniki liczbowe na *e* i *oro* zakończone, jakoto: *oboje, troje, czworo, pięcioro, sześcioro* i t. p.¹

1. Rzeczowniki zbiorowe liczebne na *e* i *oro* zakończone, oznaczają zebranie mężczyzn i osób płci żeńskiej,

Wyraz nieodmienny *pół*, będący skróceniem rzeczownika *połowa*, używa się dwojako, mówi się albowiem *dwa i pół, trzy i pół*, albo też. *półtora, półtrzecia, półczwarta* i t. p. Utworzone drugim sposobem liczebniki, łącząc się z rzeczownikami rodzaju męskiego i nijakiego, kończą się na *a*, np. *półtora korca, półtrzecia sążnia, półczwarta wiadra* i t. p., a zaś użyte z rzeczownikami żeńskiego rodzaju przybierają zakończenie *y* lub *i*, *półtory beczki, półtrzeci ćwierci, półczwarty¹ mili* i t. p. Lecz z jakimkolwiek rzeczownikiem są połączone, nie odmieniają się dla wyrażenia przypadków.

np. *dwoje ludzi, czworo dzieci*. W témże znaczeniu używają się z rzeczownikami zwierzęcymi, np. *troje kurecząt, pięcioro koni*. Nakoniec używają się z rzeczownikami niemającymi liczby pojedynczej, np. *dwoje sanek, troje szczypców* i t. p.

1. *Pół wtórej* (zam. *pół drugiej*), *pół trzeciej, pół ósmiej* (beczki) i t. p., nie znaczy *dwie i pół, trzy i pół, osiem i pół* (beczek), lecz *połowę drugiej, trzeciej, ósmiej* (beczki), i w takim razie *pół* pisze się oddzielnie.

ROZDZIAŁ IV.

FORMOWANIE ODMIAN WŁAŚCIWYCH SŁOWOM.

§ 1. Oznaczenie wzorów czasowania.

1. Wzorów czasowania (спряжений) liczy się trzy.

Podług wzoru pierwszego odmieniają się słowa zakończone na *ać*, z łączącą spółgłoską miękką lub twardą, wyjąwszy *b*, *p*, *s*, *z*, np. *mijać*, *wracać*, *żądać*, *słuchać*, *lekać się*, *wołać*, *latać* i t. p.

Podług drugiego odmieniają się słowa zakończone na *ać* ze spółgłoskami łączącymi *b*, *p*, *s*, *z*, np. *skubać*, *dziobać*, *łapać*, *szarpać*, *czesać*, *kołysać*, *kazać*, *nizac* i t. p.

Podług trzeciego odmieniają się słowa mające spółgłoskę łączącą miękką, lecz nie zakończone na *ać*, np. *robić*, *bronić*, *wierzyć*, *słuchać*, *słyszeć*, *krzyczeć*, *należeć*, *kłeczeć*, *cierpieć*,

lecieć, *wiedzieć*, *siedzieć*,¹ *gnieździć się*, *stroić* (zam. *strojić*), *roić* (zam. *rojić*) i t. p.

Wzór pierwszy i trzeci mają po jednym działu, wzór drugi ma ich cztery. Oprócz bowiem działu głównego, obejmującego słowa zakończone na *ać*, ze spółgłoską łączącą *b*, *p*, *s*, *z*, są jeszcze następne:

Dział drugi, do którego należą słowa zakończone na *ować* tudzież *inąć*, *ynąć*, więcej niż dwuzgłoskowe, np. *polować*, *pracować*, *dziękować*, *pieczętować*, *zasługiwać*, *obietcywać*, *zwoływać* i t. p.

Dział trzeci, obejmujący słowa przymiotowe czyli *bierno-czynne* na *eć* zakończone, np. *siwieć*, *bieleć*, *jaśnieć*, *słabieć*, oraz jednozgłosko-

1. Te i tym podobne słowa, np. *milczeć*, *mruczeć*, *skrzeczeć*, *widzieć*, *powiedzieć*, *bieleć*, i t. p. należy kończyć w trybie bezokolicznym na *eć* nie zaś na *ić*, *yć*, co wskazuje czas przeszły, kończący się w osobie 3ój licz. poje. na *ał* (np. *milczał*, *słyszał*, *widział*), a w licz. mno. rodz. męz. na *eli* (*milczeli*, *słyszeli*, *widzieli* i t. p.). W słowach bowiem kończących się na *ić*, *yć*, tenże czas kończy się na *ił*, *yl*, np. *bielić* *bielił*, *pościć* *pościł*, *broczyć* *broczył*, *zoczyć* *zoczył* i t. p.

we¹ na *uć* tudzież *ać*, *yć*, *ić* zakończone, np. *czuć*, *psuć*, *siać*, *grzać*, *śmiać się*, *pić*, *myć*, *kryć* i t. p.

Dział czwarty, do którego należą słowa zakończone na *nąć*, tudzież *dz*, *c*, *ść*, *źć*, np. *ciągnąć*, *kwitnąć*, *brnąć*, *strzydz*, *strzedz*, *módz*, *piec*, *thuc*, *pleść*, *wieść*, *wieźć* i t. p.

Wyjątki od tego podziału słów na wzory, wskazane będą przy słowach nieforemnych.

2. Główna różnica trzech wzorów czasowania polega na zakończeniu osoby trzeciej, liczby pojedynczej, czasu teraźniejszego, trybu oznajmującego, które we wzorze pierwszym jest *a* (*czytać czyta*), w drugim *e* (*pisac pisze*), w trzecim *i* lub *y* (*czynic czyni*, *slyszec slyszy*).

1. W prawidłach czasowania tyle tylko liczy się zgłoszek w słowie złożoném, ile ich pozostaje po odrzuceniu przyimka, chociażby nawet bez niego słowo używać się nie mogło. Stąd słowa *poznać*, *przydać* i t. p., uważają się pod względem czasowania za jednozgłoskowe; *prze-gryzać*, *roztrząsać*, za dwuzgłoskowe i t. p.

Różnica czterech działów wzoru drugiego nie polega na końcowej samogłosce w osobie trzeciej, liczby pojedynczej, czasu teraźniejszego, bo ta we wszystkich działach jest *e*, lecz na rozmaitym sposobie zmieniania glosek przed tą samogłoską znajdujących się.

W pierwszym bowiem dziale, w miejsce zakończenia trybu bezokolicznego *ać* dodaje się *e*, przy czém spółgłoska łącząca twarda miękczy się, np. *kopać kopie*.

W drugim dwie końcowe zgłoski *ować* lub *ywać* zmieniają się również na dwie zgłoski *uje*, np. *rysować rysuje*, *usługiwać usługuje*, *pisywać pisuje*.

W czwartym dziale osoba 3 czasu teraź. wprawdzie tworzy się tak samo jak w pierwszym, np. *pragnąć pragnie*, lecz w innych osobach, przed nosowemi samogłoskami zmięczona spółgłoska odzyskuje swe twarde brzmienie, np. *pragnie*, *pragne*, *pragna*; gdy tymczasem w pierwszym dziale pozostaje zmięczona, np. *kopie*, *kopię*, *kopia*.

Drobniejsze różnice, tak pomiędzy samemi wzorami, jako też pomiędzy działami wzoru

drugiego, wskazane będą w formowaniu czasów.

§ 2. Uwagi ogólne.

1. Słowa dokonane nie mają czasu teraźniejszego, lecz czas przyszły tak się w nich formuje, jak teraźniejszy w niedokonanych.

2. Słowa niedokonane nie mają oddzielnej formy na czas przyszły. Tworzy się on sposobem złożonym za pomocą słowa *być*.

Oprócz czasu przyszłego niedokonanego, są jeszcze inne formy czasowania złożonego, których przykłady znajdują się w Gram. na klasę I, w Rozdz. III, § 5, licz. 2, a sposób tworzenia w Gram. na klasę II, w Rozdz. IV, § 10.

3. Słowa dokonane, mające z niedokonanymi jednakowe zakończenia, odmieniają się podług tegoż samego wzoru. I tak *przeczytać* odmienia się jak *czytać*, *napisać* jak *pisać* i t. p. Lecz różniące się w zakończeniu, czasują się podług form, jakie im toż zakończenie wskazuje. Tak np. *poświęcić* odmienia się podług wzoru pierwszego, *poświęcić* podług trzeciego,

przestrzegać podług pierwszego, *przestrzedz* podług działu 4, wzoru II i t. p.

4. Słowa czynne mają imiesłowy czynne i bierne, np. *czytać*, *czytający*, *czytany*.

Wszystkie zaś inne słowa wzięte w znaczeniu niedokonanem, mają tylko jeden imiesłów nijaki, podobny do czynnego, np. *siedzieć* *siedzący*, *biegać* *biegający*, *śmiać się* *śmiejący się*, *myć się* *myjący się* i t. p. W znaczeniu dokonanem żadnego imiesłowu nie mają.

Wyjmują się jednak od tego pravidła słowa przymiotowe, które oprócz imiesłowu teraźniejszego niedokonanego, mają jeszcze imiesłów przeszły dokonany, np. *zwiądnąć* *zwiądły*, *zbieleć* *zbielały* i t. p.

Oba te imiesłowy ma także słowo *być*, oraz niektóre inne słowa nijakie znaczenie ruchu, spoczynku, lub bytu w sobie zawierające, np. *przejść* *przeszły*, *pozostać* *pozostały*, *dojrzeć* *dojrzały* i t. p.

Od wielu też słów nijakich niedokonanych formują się pochodniki podobnego zakończenia, np. *trwały* (od *trwać*), *stały* (od *stać*), *śmiały* (od *śmieć*) i t. p. Lecz te wyrazy również takie np. *czuły* (od *czuć*), *przysięgły* (od *przy-*

siądz), *biegły* (od *biedz*) i t. p., mają znaczenie przymiotników właściwych, branych niekiedy za rzeczowniki (np. *Sąd wezwał biegłych dla ocenienia tej szkody*. Przysięgli już się *zgro- madzili*). Toż samo rozumieć należy i o pocho- dnikach od słów nijakich na wzór imiesłowów biernych utworzonych, np. *zginiony* (od *zginąć*) *upłyniony* (od *upłynąć*), *uśmiechniony* lub *uśmie- chnięty* (od *uśmiechnąć się*), *sposobny* (od *spo- sobić się*) i t. p.

FORMOWANIE TRYBÓW I CZASÓW.

§ 3. Tryb bezokoliczny.

1. Wszystkie słowa w trybie bezokolicznym kończą się na *ć*, wyjąwszy kilka, które z po- wodu skrótów¹ przybrały zakończenie *dz* lub *c*.

1. Skrócenia te zdarzają się równie w niedokonanych słowach jak i w formujących się od nich dokonanych. Tak np. słowa niedokonane *pluć*, *szezuć*, utworzyły się ze słów także niedokonanych *plwać*, *szezuwać*, i w tej postaci zmieniły formę czasowania (*plwać*, *szezuwać* od-

2. W słowach zakończonych na *dz*, *c*, tu- dzież w niektórych innych do wzoru II na- leżących, spółgłoska łącząca ulega zmianom. I tak:

a) Zakończenie *dz* utworzyło się z głosek *g*, *ć*, w słowach:

módz, pomódz (zam. <i>mogć</i> , <i>pomogć</i>)	od <i>pomagać</i>
strzedz, ostrzedz (<i>strzegć</i> , <i>ostrzegć</i>)	<i>ostrzegać</i>
strzydz, ostrzydz (<i>strzygć</i> , <i>ostrzygć</i>)	<i>ostrzygać</i>
biedz, pobiedz (<i>biegć</i> , <i>pobiegć</i>)	<i>biegać</i>

mieniają się podług wzoru I, a zaś *pluć*, *szezuć* podług II). Słowo dokonane *paść* (zam. *padć*) utworzyło się z nie- dokonanego *padać*, również *przysiądz*, skrócone z *przy- sięgnąć*, pochodzi od *przysięgać* i t. p. Tu szczególnie ważne są słowa, których tryb bezokoliczny powstał z powodu wyrzutni głosek *ng* przed *ć* (jak np. *przysiądz* zam. *przysięgnąć*). W nich bowiem niekiedy spółgłoska *n*, jako łącząca, powraca, np. *poledz* skrócone z *polegnąć*, ma czas przyszły *polegnę*, *polegniesz* i t. d. Niektóre zaś przybrały już formę tworzącą się bez przywrócenia gło- ski *n*, np. *zaprządz* (zam. *zaprzęgnąć*), ma czas przyszły *zaprzęgę*, *zaprzężesz* i t. d., chociaż może się powiedzieć *zaprzęgnę*, *zaprzęgniesz*. Inne nakoniec mają formę cza- sowania zmieszaną, np. *przysiądz*, ma czasu przyszłego osobę pierwszą *przysięgnę*, a zaś drugą i dalsze dwoja- ko: *przysięgniesz* lub *przysiężesz* i t. p.

leźć, poledźz (legć, polegć) legać
 łądź się (ląć się) wylegać się
 zaprządź (zaprzągć) skróć. z zaprzęgnać zaprzęgać
 przysiądź (przysiągć) przysięgnąć przysięgać
 dosiądź (dosiągć) dosięgnąć dosięgać.

b) Zakończenie *c* powstało z glosek *k*, *č*,
 w tych kilku słowach:

siec	(sieć)	od siekać
piec	(pieć)	opiekać
tluc	(tłukć)	otłukać
wlec	(włokć)	zawlekać
oblec	(oblokć)	oblekać
rzec	(rzekć)	skróć. z rzeknąć narzekać
uciec	(uciekć)	ucieknąć uciekać
ciec	(ciekć)	cieknać przeciekać

c) W następnych słowach spółgłoska *s* zastępuje spółgłoskę łączącą *d*:

bósć	(bodć)	bodać	prząść	(prządć)	prządac
sieść	(siadć)	siadać	kłaść	(kładć)	okładać
siaść	(siać)		kraść	(kradć)	wykładać
wieść	(wiodć)	wodzić,	powodować		
paść	(padć)	padać			

iść (idć, co się objawia w cz. ter. idę, idziesz i t. d.)

d) Taż głoska *s* zastępuje spółgłoskę łączącą *t* w słowach:

pleść	(plotć)	oplatać
gnieść	(gniotć)	ugniatać
mieść	(miotć)	zamiatać.

e) Zakończenie trybu bezokolicznego *ć* po-
 ciągnęło za sobą zmiękczenie znajdujących
 się przed nim glosek *s*, *z*, w tych słowach:

trząść	(trząć)	wstrząsać
rość	(rosć)	skr. z rosnać
paść	(pasć)	wypasać
nieść	(niosć)	cz. prze. niośł
gryźć	(gryzć)	ogryzać
wieźć	(wiozć)	cz. ter. wiozę
leźć	(lazć)	cz. ter. lazę
		cz. prze. laźł leźli.

3. W tych wszystkich słowach chcąc od-
 trybu bezokolicznego¹ uformować inne od-

1. Za źródło (temat) czyli pierwotnik czasowania
 bierze się tu tryb bezokoliczny. Za pierwotnik bowiem
 odmiany grammatycznej wybierać należy taką formę
 wyrazu, w której jak najmniej objawia się znaczeń do-
 datkowych, przez formy grammatyczne wyrażanych.
 Tak np. w rzeczownikach za pierwotnik przypadkowa-
 nia bierze się przypadek pierwszy liczby pojedynczej,
 służący do nazywania rzeczy, lecz nie wyrażający
 stosunków pomiędzy rzeczami zachodzących, jakimi

miany, trzeba najprzód przywrócić spółgłoskę łączącą do właściwej postaci i poczynić

są np. *posiadanie* (co się wyraża drugim przypadkiem *narzędzia* (6 przypad.) i t. p. Podobnie w czasowaniu słów za pierwotnik najwłaściwiej jest wziąć tryb bezokoliczny, dający poznać znaczenie słowa, bez żadnych przypadkowych znaczeń, jakie się wyrażają przez inne tryby, tudzież przez czasy, liczby i osoby. Z tego właśnie względu w słownikach wszystkich ukształceńszych języków, za pierwotnik słów brany jest tryb bezokoliczny. Najwłaściwszą też obrali drogę Kopczyński i Linde, z których pierwszy w grammatyce polskiej, a drugi w słowniku języka polskiego, tenże tryb za pierwotnik słów przyjęli. Mamy wprawdzie podawane inne sposoby układu czasowania polskiego, jak np. dawniejszy, w którym za pierwotnik czasowania i w ogólności słów brany był czas teraźniejszy trybu oznajmującego (Knapski), albo też nówsze, w których za tenże pierwotnik bierze się czas przeszły (Muczkowski w Grammatyce wydanej r. 1825, od czego jednak ten pisarz w następnych wydaniach swojej Grammatyki odstąpił, oraz Łazowski r. 1848 i Żochowski r. 1852), albo tryb rozkazujący, (I. A. Czajkowski r. 1851), albo nakoniecsposoby mieszane (np. Henryk Suchecki r. 1849, u którego tryb bezokoliczny łącznie z trybem rozkazującym stanowią pierwotnik czasowania), i t. p. Lecz wszystkie te sposoby przeciwią się zasadniczej myśli w obieraniu pierwotników odmian grammatycznych; w nich bowiem biorą się za pierwotnik odmiany pochodne, których właśnie z czasowania dopiero nauczyć się mamy, oraz rzeczywistego

stosowne zmiany samogłosek przed spółgłoską łączącą znajdujących się, np. *nieść* (*nieść*), *nio- se*, *niesiesz*, *niesie* i t. p.

Prócz tego w słowach zakończonych na *ąc* (lecz nie *nać*) dodaje się *n* jako spółgłoska łącząca, np.

ząć (zboże)	żnę	żniesz	żnie
kłać	klnę	klniesz	klnie
zacząć	zacznę	zaczniejsz	zacznie i t. p.

W takim razie spółgłoski miękkie przed *n* znajdujące się, przechodzą na twarde w słowach: *ciąć tne*, *giąć gne*, *piąć pne*, *miąć mne*.

Dodaje się także *n* w niektórych słowach skróconych przez wyrzucenie głosek *na*, a mianowicie w następnych:

ledz	legnę	kraść	kradnę
ładz się	legnę się	paść	padnę
przysiądz	przysięgnę	rość	rosnę
dosiądz	dosięgnę	kłaść	kładnę lub kładę.

ułatwienia w praktycznym uczeniu się czasowania nie zapewniają, lecz owszem stają się nieraz źródłem rozmaitych trudności.

Nakoniec w kilku słowach dodaje się *m* jako spółgłoska łącząca: *dać dme, żać (wyzymać) żmę, wziąć wezme*,¹

TRYB OZNAJMUJĄCY.

§ 4. Formowanie czasu teraźniejszego.

Wzór pierwszy. Dla utworzenia osoby 3ej licz. pojed. czasu teraźniejszego odrzuca się końcowa spółgłoska trybu bezokolicznego *ć* np. *czytać czyta, odmieniać odmienia*.

Tworząc inne osoby z trzeciej, dodają się stosowne zakończenia, np.

czyta: czytam, czytasz, czytamy, czytacie, czytają;²

1. W słowie *wezme* dla łatwiejszego wymawiania dodane jest *e* posilkowe. Samogłoska ta najczęściej używa się w słowach złożonych z przyimków z zakończeniem spółgłoskowym używanych, np. *stać rozestać, zdjąć zdejmę*, i t. p. Z drugiej strony w przyimkach w skład słów złożonych wchodzących i z zakończeniem *e* użytych, samogłoska ta wyrzuca się, jeżeli bez niej wyraz łatwo wymówionym być może, np. *odebrać oddarł*.

2. Właściwem zakończeniem osoby 3ej licz. mn. jest *g*; a za *s* przed *g* dodaje się dla rozdzielenia zbiegu dwóch samogłosek, z czego tworzy się końcowa w tej osobie zgłoska *ją*.

odmienia: odmieniam odmieniasz, odmieniamy, odmieniacie, odmieniają.

W tym wzorze samogłoska *a* znajdując się między dwoma miękkimi spółgłoskami nie zmienia się na *e*.

Czas przyszły słów dokonanych we wszystkich wzorach i działach tworzy się tak samo jak teraźniejszy w niedokonanych.

Wzór drugi, dział pierwszy. Osoba trzecia liczby pojed. tworzy się takim sposobem:

Po odrzuceniu zakończenia trybu bezokolicznego *ać* spółgłoska łącząca miękczy się i przybiera zakończenie *e*, np. *kopać kopie, karać karze* i t. p.

Miękcząc spółgłoski łączące w tym wzorze, niektóre z nich zmieniać należy sposobem odmiennym od zwykłego, a mianowicie:

1. Słowo *kazać* wyjątkowym sposobem należy do wzoru II.

<i>twarde</i>	s	z	t	k ¹	st, sk	zd
przechodzą na zmiękczone	sz	ż	cz (c)	cz	szez	żdż, np.
kołysać	kołysze	plakać	placze			
nizać	nize	chłostać	chłoszcze			
deptać	depeze ²	głaskać	głaszcze			
kołatać	kołacze	gwizdać	gwiżdże.			

Dla utworzenia innych osób dodają się właściwe im zakończenia, np. *łamać, łamie, łamiesz, łamiemy, łamiecie, łamie, łamia.*

Dział drugi. Zakończenia trybu bezokoli-

1. Spółgłoska *k* w przypadkowaniu miękczy się przez zmianę na *c*, a w stopniowaniu i czasowaniu na *cz*. Zmiana przeto *k* na *cz* jest tu foremną, lecz zmiana innych spółgłosek odstępuje od zwykłego sposobu miękczenia.

2. Niektórym słowom, mającym spółgłoskę łączącą *ł*, niekiedy a mianowicie w poezyi, dla wydania łagodniejszych dźwięków harmonii naśladowniczej, daje się w trzeciej osobie czasu teraźniejszego i tworzącym się z niego odmianom, zakończenie *ce* zam. *cze*, np. *bocian klekoce, dzieci szczebiocą, gwiazdy migocą, koła kołacące*, i t. p. Dla tejże przyczyny niektóre słowa zakończone na *akać*, np. *gdukać, kwakać*, i t. p., tudzież takie, *muskać, pluskać, klaskać*, i na wzór ich *zyskać* (które to słowa wyjątkowym sposobem należą do wzoru II) używają się niekiedy, dawniejszym zwyczajem, podług wzoru I, *kwaka, muska, pluska, klaska, zyska* i t. p.

cznego *omać, ywać, iwać* w słowach więcej niż dwuzgłoskowych zmieniają się na *uje*. W innych osobach dodają się takie same zakończenia jak w dziale pierwszym, np. *drukować: drukuje, drukujesz, drukujemy, drukujecie, drukuję, drukują; pisywać pisuje, pisujesz, pisujemy, pisujecie, pisuje, pisują.*

W słowach *bajac baje, krajać kraje, łajać łaje*, które się do tego działu odnieść mogą, spółgłoska *j* jest łączącą, nie tworząc się ze zmiany innej spółgłoski.

Dział trzeci. W tym dziale dla uformowania osoby trzeciej cz. teraż. odrzuca się w trybie bezokolicznym spółgłoska *c*, i na jej miejscu dodaje się zakończenie *je*, np. *butwieć butwieje czuć czuje*. Prócz tego w słowach jednogłoskowych na *ać* zakończonych, zmienia się *a* na *e*, np. *siać sieje, grzać grzeje* i t. p.

Zakończenia innych osób są te same, co w dziale 2gim, z tą uwagą, że tu *j* nie powstaje ze zmiany innej głoski, lecz dodaje się dla rozdzielenia zbiegu dwóch samogłosek, np. *drożyć drożeje, drożesz, drożemy, drożecie, drożają.*

Dział czwarty. Osoba trzecia w tym dziale formuje się podobnie do działu pierwszego, z zachowaniem następnych uwag:

a) W słowach niezakończonych na *nąć* potrzeba przywrócić właściwą im spółgłoskę łączącą (ob. tryb bezokoliczny).

b) Tylko w słowach zakończonych na *ąć* odrzucają się te dwie głoski, w innych zaś samo *ć*.

c) Spółgłoska w osobie trzeciej zmiękczona, w innych odmianach przed nosowemi samogłoskami odzyskuje swe twarde brzmienie.

d) Nakoniec zmiana spółgłoski łączącej miękkiej na twardą, pociąga za sobą w niektórych słowach zmianę samogłoski *e* na *o*, a w słowie *leżeć* na *a*.

Przykłady.

kwitnąć kwitnie, kwitniesz, kwitniemy, kwitniecie, kwitnę, kwitną.

brać żnie, żniesz, żniemy, żniecie, żnę, żną.
strzedz (strześć) strzeże, strzeżesz, strzeżemy, strzeżecie, strzeżę. strzegą.

pleść (plotć) plecie, pleciesz, pleciemy, pleciecie, plotę, plotą.

leżeć (luzć) lezie, leziesz, leziemy, lezecie, lażę, lażą.

Wzór trzeci. Słowa do tego wzoru należące, jedne kończą się na *ić, yć*, drugie na *ec*.¹ W pierwszych dla utworzenia osoby 3 czasu teraźniejszego dosyć jest w trybie bezokolicznym odrzucić głoskę *ć*, np. *czynić czyni, suszyć suszy*.

W zakończonych na *ec*, w miejscu tego zakończenia dodaje się *i* lub *y* do łączącej spółgłoski, np. *cierpieć cierpi*,² *słyszeć słyszy*.

W tworzeniu innych osób z trzeciej, należy przed nosowemi samogłoskami zmieniać.

ć	dź	ś	ź	ść	źdź
			na		
c	dz	sz	ż	szcz	żdź

1. Które słowa należy kończyć na *ec*, wskazuje to czas przeszły kończący się w liczbie pojedynczej na *al* a w liczbie mnogiej na *eli*.

2. W słowie *cierpieć* (zam. *cierpieć*), *i* po *p* jest znakiem miękczącym, a zaś w osobie 3ej cz. ter. *cierpi*, *i* jest samogłoską tworzącą zgłoskę. Toż samo należy mieć na uwadze i w innych słowach.

Przykłady.

płacić	płaci, płacisz, płacimy, ¹ płacicie, płacę, płacą.
sądzić	sądzi, sądzisz, sądzimy, sądzicie, sądzę, sądzą.
nosić	nosi, nosisz, nosimy, nosicie, noszę, noszą.
wozić	wozi, wozisz, wozimy, wozicie, wożę, wożą.
rościć	rości, rościsz, rościmy, rościcie, roszcę, roszcą.
jeździć	jeździ, jeździsz, jeździmy, jeździcie, jeżdżę, jeżdżą.
lecieć	leci, lecisz, lecimy, lecicie, lecę, lecą.
widzieć	widzi, widzisz, widzimy, widzicie, widzę, widzą.
musieć	musi; musisz, musimy, musicie, muszę, muszą.

1. W słowach do tego wzoru należących, niekiedy, mianowicie w poezyi, ostatnia samogłoska w osobie 1ej liczb. mn. opuszcza się, np. *widzim, słyszym, płacim, roim* i t. p., zam. *widzimy, słyszymy, płacimy, roimy*. Podobną wyrzutnią mieśwa miejsce w słowach do wzoru drugiego należących, np. *strzeżem, płaczem* i t. p. zam. *strzeżemy, płaczemy*.

Nakoniec spółgłoska łącząca *j* przed *i* opuszczona, przed innemi samogłoskami powraca, np. *roić* (zam. *rojić*), *roi*, *roję*, *roją*.

§ 5. Odmiany słów formujące się od czasu teraźniejszego.

Od czasu teraźniejszego formuje się *tryb rozkazujący*, tudzież *imięśłów* zakończony na *acy*, i imięśłów nieodmienny czyli przysłówkę kończący się na *ac*.

Tryb rozkazujący. Osoba druga liczby pojedynczej trybu rozkazującego, tworzy się w słowach niedokonanych z osoby 3ej liczb. pojed. czasu teraźniejszego, a w dokonanych z tejże osoby czasu przyszłego trybu oznajmującego, podług następnych prawideł:

a) We wzorze pierwszym, do osoby 3ej czasu teraźniejszego lub przyszłego dodaje się *j*, np.

pamiętać	pamięta	pamiętaj
zaczynać	zaczyna	zaczynaj
żądać	żąda	żądaj
trzymać	trzyma	trzymaj.

Podobnym sposobem tworzy się tryb rozkazujący w słowach jednozgłoskowych wzoru trzeciego, np.

czcić	czci	czcij	drżeć	drży	drżyj
mścić się	mści się	mścij się	rżeć	rży	rżyj
drwić	drwi	drwij	brzmieć	brzmi	brzmij

Tu także należą { spać spi spij
pomnieć pomnę pomni pomnij.

b) W słowach działu czwartego, wzoru drugiego, zakończonych na *nać* z poprzedzającą spółgłoską, końcowa osoby trzeciej samogłoska *e* odrzuca się i dodaje się zakończenie *ij, yj*, np.

ciągnąć	ciągnie	ciągnij	zgadnąć	zgadnie	zgadnij
cisnąć	ciśnie	ciśnij	technąć	technie	technij
cofnąć	cofnie	cofnij	brnąć	brnie	brnij ¹ .

Tu także należą słowa skrócone przez wyrzucenie głosek *na*, w których jednak *n* w czasie teraźniejszym lub przyszłym dok., jako spółgłoska łącząca powraca, np.

1. W słowach tu przytoczonych *i* przed *e* w osobie 3ej znajdujące się, jest znakiem miękczącym poprzedzającą spółgłoskę (np. *brnie* zam. *brnie*), a zaś w zgłosce *ij* jest samogłoską.

rość (zam. rosnać)	rośnie	rośnij
paść	padnie	padnij
przysiądz	przysięgnie	przysięgnij
dosiądz	dosięgnie	dosięgnij
rzec	rzecze lub rzeknie	rzeknij.

Podobnymże sposobem formuje się tryb rozkazujący w słowach jednozgłoskowych na *ać* tudzież *ać* zakończonych do tego działu należących, np.

ciąć	tnie	tnij	rwać	rwie	rwij
miać	mnie	mnij	ssać	ssie	ssij
kłać	klnie	klnij	zwać	zwie	zwi
zacząć	zacznie	zacznij	łgać	łże	łżij.

c) We wszystkich innych słowach do wzoru drugiego i trzeciego należących, tworzy się tryb rozkazujący, przez odrzucenie w osobie 3ej czasu teraż. lub przysz. dok. samogłoski końcowej, np.

pisać	pisze	pisz	pleść	plecie	pleć
kazać	każe	każ	kłaść	kładzie	kładź
			(lub kładnie)	kładnij	
płakać	placze	placz	strzelić	strzeli	strzel
deptać	depcze	depez	bronić	broni	broń
głaskać	głaszcze	głaszc	kupić	kupi	kup'
gwizdać	gwiżdże	gwiżdż	bawić	bawi	baw'
szanować	szanuje	szanuj	uczyć	ucz	ucz

zasługiwać	zasługuje	zasługuje	suszyć	suszy	susz
	(sługuj)				
wyzdrowieć	wyzdrowie-	wyzdrowie-	służyć	służy	służ
	(je wyzdrowieć)				
lać	leje	lój	milczeć	milczy	milcz
pić	pije	pij	cierpieć	cierpi	cierp'
czuć	czuje	czuj	placić	placi	plac'
żyć	żyje	żyj	gasić	gasi	gaś
kąpać się	kapie się	kap' się	prosić	prosi	proś
płynąć	plynie	plyn	siedzieć	siedzi	siedź
stać	stanie	stań	pościć	pości	pość
strzedz	strzeże	strzeż	gnieździć się	gnieździ się	(gnieździ się)
piec	piecze	piecz	stroić	stoi	(zam. stroji)
					(strój)
siąść	siadzie	siadź	spójrzeć	spójrzy	spójrz
prząść	przędzie	prządź			(lub spójrzyj.

Liczba mnoga trybu rozkaz. we wszystkich słowach tworzy się jednakowo, dodając do osoby drugiej liczby pojedynczej zakończenia *my, cie,*¹ np.

1. Osoba trzecia liczby pojedynczej i mnogiej, oraz pierwsza liczby pojedynczej, należą do czasowania złożonego.

czytaj czytamy czytajcie brnij brnijmy brnijcie
strzeż strzeżmy strzeżcie kup' kupmy kupcie²
kończ kończmy kończcie grzeb' grzebmy grzebiecie
plac' plaćmy plaćcie łam' łammy łamcie
prządź prządźmy prządźcie baw' bawmy bawcie
depcz depczmy depczcie traf' trafmy traćcie.

Imiesłów kończący się na aćy i imiesłów nieodmienny na ać zakończony. Obie te odmiany formują się od trzeciej osoby liczby mnogiej czasu teraźniejszego, dodając dla utworzenia imiesłowu zgłoskę *cy*, a dla utworzenia przysłówka samo tylko *c*, np.

czytać	czytają	czytający	czytając
pisać	piszą	piszący	pisząc
mówić	mówią	mówiący	mówiąc
chodzić	chodzą	chodzący	chodząc
wozić	wożą	wożący	wożąc
pragnąć	pragną	pragnący	pragnąc
wlec	wloką	wlokący	wlokąc
pić	piją	pijący	pijąc
panować	panują	panujący	panując
kąpać się	kapią się	kapiący się	kapiąc się

i t. p.¹

Spółgłoski *p', b', w', f'*, zmiękczone w osobie 2 ej licz. pojed. w innych tracą swe miękkie brzmienie.

1. Słowa dokonane tego imiesłowu nie mają.

§ 6. Formowanie czasu przeszłego.

Czas przeszły we wszystkich słowach formuje się z trybu bezokolicznego, zmieniając *e* na *ł*, np.

słuchać	słuchał	śmiać się	śmiał się
czerpać	czerpał	czuć	czuł
łamać	łamał	chwalić	chwalił
kołatać	kołatał	placić	placił
orać	orał	służyć	służył
zyskać	zyskał	stroić	stroił
budować	budował	ciąć	ciął
obiecować	obiecował	pragnąć	pragnął i t. p.

W słowach mających zmienioną spółgłoskę łączącą, przywrócić ją należy, np.

modz (<i>mogć</i>)	mógł	kłaść (<i>kładć</i>)	kładł
piec (<i>piekć</i>)	piekł	prząść (<i>prządć</i>)	prządł i t. p.

Jeżeli zmiana spółgłoski łączącej pociągnęła za sobą zmianę znajdującą się przed nią samogłoski, przywrócić ją także należy, np.

wlec (<i>wlokć</i>)	wlokł	mieść (<i>miotć</i>)	miotł
nieść (<i>niosć</i>)	niósł	wieść (<i>wiodć</i>)	wiodł
gnieść (<i>gniotć</i>)	gniotł	wieźć (<i>wiozć</i>)	wiozł
pleść (<i>plotć</i>)	plotł	leźć (<i>lazić</i>)	laził.

We wszystkich słowach zakończonych na *ec*, samogłoska *e* w osobie trzeciej liczby pojedynczej zmienia się na *a*, np.

jaśnieć	jaśniał	cierpieć	cierpiał
wyzdrowieć	wyzdrowiał	widzieć	widział
osłupieć	osłupiał	mileczeń	mileczał
szczernieć	szczerniał	słyszeć	słyszał
mdleć	mdlał	drzeć	drżał
brzmieć	brzniał	woleć	wolał i t. p.

W wielu słowach zakończonych na *nąć*, głoski *na* w czasie przeszłym mogą się wyrzucić, np.

sechnąć	sechl ¹	ślepnąć	ślepl
gasnąć	gasł	słabnąć	słabl
stygnąć	stygl	przywyknąć	przywykl
milknąć	milkl	braknąć	brakło (nieosob.)
moknąć	mokł	pachnąć	pachło (w r. m. pachnął)
niknąć	nikł	kwitnąć	kwitł
bladnąć	bladł	zawisnąć	zawisł
chudnąć	chudł	pęknąć	pękl
puchnąć	puchł	zgadnąć	zgadł.

W słowach tym sposobem skróconych samogłoska *e* znajdująca się w przedostatniej

¹ W słowie *sechl* samogłoska *e* jest posilkową, bez której słowo to po wyrzuceniu zgłoski *na*, nie dałoby się wymówić.

zgłosce trybu bezokolicznego, zmienia się na *a*, np.

ukłęknąć ukląkł zwiędnąć zwiądl
złęknać się zląkł się zziębnać zziabł i t. p.
wyjawszy słowa *peknać* *pekt*, *zmięknąć* *zmiękt*,
w których *ę* pozostaje niezmiennione.

Są jednak słowa nie dające się skrócić w czasie przeszłym przez wyrzucenie głosek *na*. Takimi są:

garnąć	garnął	wionąć	wionął	blysnąć	blysnął
ciągnąć	ciągnął	zwinąć	zwinął	cofnąć	cofnął
cisnąć	cisnął	brnąć	brnął	czerpnąć	czerpnął
pragnąć	pragnął	rznać	rznął	dźwignąć	dźwignął
łaknąć	łaknął	lgnąć	lgnął	krzyknąć	krzyknął
sunąć	sunął	tknąć	tknął	machnąć	machnął
minąć	minął	technąć	technął	pisnąć	pisnął
ginać	ginał	drgnąć	drgnął	połknąć	połknął
tonąć	tonął	zacząć	zaczął	stuknąć	stuknął
słynąć	słynął	zemknąć	zemknął	szarpnąć	szarpnął
stanać	stanął	zasnąć	zasnął	wzdrygnąć się	wzdrygnął się

Z przytoczonych przykładów okazuje się, że wyrzutnia głosek *na* zwykle się zdarza w słowach przymiotowych czyli bierno-czynnych, przeciwnie zaś nie jest właściwą słowom innych znaczeń, a mianowicie czynnym, tudzież jednolitym.

Nadto bez względu na znaczenie wyrzutnia głosek *na* nie ma miejsca w słowach jedno-

zgłoskowych (oprócz *schnąć*) oraz w słowach, w których się samogłoska przed *nać* znajduje.

W tworzeniu innych osób ztrzęciój w słowach mających 3 osobę na *nał* samogłoska *a* utrzymuje się tylko w liczbie pojedynczej, w rodzaju męzkim, a zaś w rodzaju żeńskim i nijakim tejże liczby, oraz w obu rodzajach liczby mnogiej we wszystkich osobach zmienia się na *e*, np.

dałem	dęłam	dęłom
dałeś	dęłaś	dęłoś
dał	dęła	dęło
dęliśmy	dęłyśmy	
dęliście	dęłyście	
dęli	dęły.	

Prócz tego w słowach należących do wzoru II i III, mających czas przeszły na *ał*, z poprzedzającą spółgłoską miękką, we wszystkich osobach liczby mnogiej rodzaju męskiego, *a* zmienia się na *e*, np.

lał	leliśmy	leliście	leli
laźl	leźliśmy	leźliście	leźli
słyszał	słyszeliśmy	słyszeliście	słyszeli
zestarzał się	zestarzeliliśmy się	zestarzeliliście się	
			(zestarzeli się.)

Toż samo dzieje się z samogłoską *o*, która powstała w osobie trzeciej czasu przeszłego z samogłoski *e*, znajdującą się w trybie bezokolicznym, np.

nieść niósł nieśli pleść plotł pletli
wieść wiozł wiezli mieść miotł mietli.

§ 7. O przenoszeniu zakończeń osobowych czasu przeszłego.

Zakończenia osobowe czasu przeszłego (*e*) *m*, (*e*) *ś*, (*e*) *śmy*, (*e*) *ście*, mogą się oddzielać od słowa i przyłączać do innego wyrazu przed słowem znajdującego się. Przy czym zachować należy następną uwagę: jeżeli wyraz do którego się ma przyłączyć zakończenie osobowe, kończy się na spółgłoskę, wtedy się *e* posilkowe zatrzymuje, w przeciwnym razie opuszcza się, np.

Gdzież(*e*)*m* był, -ła, -ło? *zam.* gdzież był(*e*)*m*, -łam, -łom?

Gdzież(*e*)*ś* był, -ła, -ło? gdzież był(*e*)*ś*, -łaś, -łoś?

Jak(*e*)*śmy* przeczytali, -ły, jak przeczytaliśmy, -łyście

1. W tém zdarzeniu nie miękczy się *k* przez dodanie po niém *i*, lecz pisze się *jakem*, *jakeś*, *jakeśmy*, *jakeście*.

Jak(*e*)*ście* przeczytali, -ły *zam.* jak przeczytaliście, -łyście
Jam był, -ła -ło ja był(*e*)*m*, byłam, byłam
Gdyś czytał, -ła, -ło gdy czytał(*e*)*ś*, -łaś, -łoś
Kiedyś*my* wrócili, -ły kiedy wróciliśmy, łyśmy
Ranoście wyszli, -ły rano wyszliście, -łyście i. t. p.

Podobnym sposobem mogą się przenosić zakończenia osobowe liczby pojedynczej czasu teraźniejszego słowa jest(*e*)*m*, jest(*e*)*ś*, np.
jam jest zam. ja jestem, tyś jest zam. ty jesteś.

Spójnik *by* dodający się w języku polskim do czasu przeszłego dla wyrażenia *niepewności, życzenia* i t. p., albo się zrasta ze słowem, albo też przyłącza się do innego wyrazu przed słowem znajdującego się. W obu razach zakończenia osobowe *m*, *ś*, *śmy*, *ście* przy tym spójniku znajdować się powinny, np. *bardzobym życzył zam. życzyłbym bardzo, jeśli byś chciał zam. jeśli chciałbyś, choćbyśmy nie chcieli zam. choć nie chcielibyśmy* i t. p.

§ 8. Odmiany formujące się z czasu przeszłego.

Z czasu przeszłego formują się:

a) Imiesłowy bierne, które znowu wskazują sposób formowania czasu przeszłego nieosobistego.

prząść	prządl	przędli	przędziony
zaprządź	zaprzągl	zaprzęgli	zaprzężony
wlec	wlokł	wlekli	wleczony
zjeść	zjadł	zjedli	zjedziony
strzedz	strzegł	strzeżony	
strzydz	strzygl	strzyżony	
piec	piekł	pieczony	
tluc	tlukł	tluczony	
rzec	rzekł	rzeczony	
gryźć	gryzł	gryziony	

Na wzór *wieźć wieziony* słowo *wieźć unieźć*, chociaż dwuzgłoskowe, ma także imiesłów bierny *unieziony* bez zmiany *ż* na *z*. *Czcić czcił* ma ten imiesłów *czczony*.

Mają także imiesłów bierny na *ony*, słowa jednozgłoskowe na *it, yt* w cz. prz. zakończone, w których przed tém zakończeniem jest kilka spółgłosek, np. *zaćmił zaćmiony*, *zelżył zelżony*.

Słowa na *nąć* zakończone, mają imiesłów bierny dwojako na *ony* i na *ety*, np. *ciągnąć ciągniony* i *ciągnięty*, *zgarnać zgarniony* i *zgarnięty*, *zgadnać zgadniony* i *zgadnięty* i t. p., lecz *obwinać* ma tylko *obwinięty*, (*obwiniony* bowiem jest imiesłowem od *obwinić*).

W słowach jednozgłoskowych na *at, al, ul*

w cz. przesz. kończących się, dla uformowania imiesłowu biernego, *ł* zmienia się na *ty*, tudzież samogłoska *a* przechodzi na *e*, np.

zdać	zdał	zdjęty	zać	zał	zety
uciąć	uciął	ucięty	zmiąć	zmiął	zmięty
począć	począł	poczęty	kłuć	kłuł	kłuty
rozpiąć	rozpiął	rozpięty	psuć	psuł	psuty
nadać	nadał	nadęty	kuć	kuł	kuty

Toż zakończenie w imiesłowie biernym przybierają słowa jednozgłoskowe na *ie, ye* zakończone, w których przed *i, y* jest tylko jedna spółgłoska, np.

bić	bił	bity	zyć	zył	zity
myć	mył	myty	przeżyć	przeżył	przeżyty

Słowo *kryć* pomimo dwóch spółgłosek przed *y*, ma *kryty*.

Czas przeszły nieosobisty. Według prawideł służących do uformowania imiesłowu biernego, tworzy się także czas przeszły nieosobisty i w tych nawet słowach, które imiesłowu biernego nie mają.¹ Cała różnica na tém po-

1. Słowa tylko czynne mają imiesłowy bierne, lecz

lega, że zamiast końcowej samogłoski *y*, dodaje się *o*, np.

czytać czytany czytano strzelać (*strzelał*) strzelano
słyszeć słyszany słyszano siedzieć (*siedział*) siedziano
prosić proszony proszono chodzić (*chodził*) chodzono
nieść niesiony niesiono spać (*spał*) spano
trząść trzęsiony trzęsiono jeździć (*jeździł*) jeżdżono
wlec wleczony wleczono chcieć (*chciał*) chciano
pchnąć pchnięty pchnięto pomnieć (*pomniął*) pomniano
żąć żęty żęto śmiać się (*śmiał się*) śmiano się
myć myty myto zemścić się (*zemścił się*) zem-
(szczono się i t. p.

Imiesłów dokonany słów przymiotowych czyli bierno-czynnych. Imiesłów ten tworzy się dodając do czasu przeszłego zakończenie *y*, np.

zbieleć zbieleł zbieleły osłupieć osłupiał osłupiały
ostygnać ostygł ostygły uschnąć usechł uschły
dojrzeć dojrzał dojrzały zestarzeć się zestarzał się
(zestarzały i t. p.

czas przeszły nieosobisty mogą także mieć słowa nijakie stosujące się do ludzi, np. *chodzić chodzono, siedzieć siedziano, spać spano, śpiewać śpiewano* i t. p. Lecz słowa nijakie nie zastosowane do ludzi, oraz wszystkie słowa przymiotowe czyli biernoczynne tego czasu nie mają. Takimi są: np. *kwitnąć, grzmieć, tyć, gnić* i t. p. Nie ma także czasu przeszłego nieosobistego słowo *być*, wyjąwszy złożone z niego, np. *przeżyć przeżyto*.

Mają tenże imiesłów słowa dokonane nijakie, oraz słowo niedokonane *być*, np.

być był były osiąść osiadł osiadły
ubyc ubył ubyli przebrzmieć przebrzmiał prze-
(brzmiały i t. p.¹

W niektórych słowach nijakich, przymiotowych i zaimkowych, imiesłów ten tworzy się na wzór biernego, np.

zginąć zginął zginiony zjawić się zjawił się zjawiony²
upłynąć upłynął upłyniony spocić się spocił się spocony
spłonąć spłonął spłoniony zgarbić się zgarbił się zgarbiony
uprzykrzyć się uprzykrzył się uprzykrzony i t. p.

Imiesłów nieodmienny czyli przysłówek dokonany, na szy zakończony. Dla utworzenia przysłówka na *szy* kończącego się, ostatnia spółgłoska czasu przeszłego *ł* zmienia się na *n*, i dodaje się zgłoska *szy*, np. *przeczytał przeczy-*

1. Od wielu słów rozmaitego znaczenia, utworzone tym sposobem imiesłowy biernie przeszły w znaczenie przymiotników właściwych, np. *trwać trwał trwały, czuć czuł czuły, śmieć śmiał śmiały* i t. p.

2. W słowach zaimkowych, zaimek *się* w imiesłowie dokonanym opuszcza się.

tawszy, przybył przybywszy i t. p. Jeżeli zaś przed *ł* jest spółgłoska, wtedy *ł* pozostaje niezmienione, np. *ostrzegł ostrzegłszy, przebiegł przebiegłszy* i t. p.

§ 9. Formowanie rzeczowników słownych.

Rzeczowniki słowne mają trojakie zakończenie *anie*, *enie* i *cie*.¹

Wszystkie słowa kończące się w trybie bezokolicznym na *ać* mają rzeczownik słowny na *anie*. Zakończenie to tworzy się przez dodanie zgłoski *nie* w miejsce końcowej spółgłoski w trybie bezokolicznym *ć*, np.

czytać	czytanie	łać	łanie	klaskać	klaskanie
pisać	pisanie	wiać	wianie	gwizdać	gwizdanie
śpiewać	śpiewanie	krajać	krajanie	dopędzać	dopędzanie
urzędować	urzędowanie	pobłażać	pobłażanie		
śmiać się	śmianie się	podobać się	podobanie się		
sprawować się	sprawowanie się	wystrzegać się	wystrze-		
			(ganie się.		

1. Zakończenia te *anie*, *enie*, *cie* odpowiadają zakończeniom imiesłowu biernego *any*, *ony*, *ty*.

W słowach zakończonych na *eć* dla utworzenia rzeczownika słownego, głoska *ć* zmienia się na *nie* i tym sposobem powstaje zakończenie *enie*, np.

słyszeć	słyszanie	drzeć	drzenie
brzmieć	brzmienie	cierpieć	cierpienie.

Zakończenie *enie* służy także rzeczownikom formującym się od słów kilkogłoskowych na *ić*, *yć* zakończonych, w których głoski *ić*, *yć* zmieniają się na *enie*, np.

zbawić	zbawienie	leczyć	leczenie
skłonić	skłonienie	tworzyć	tworzenie i t. p.

W formowaniu rzeczowników ze słów kończących się na *eć*, tudzież kilkogłoskowych na *ić*, *yć* zakończonych, należy spółgłoski *ć*, *dź*, *ś*, *ź*, *ść*, *źdź* zmieniać na *c*, *dz*, *sz*, *ż*, *szcz*, *źdź*, np.

tracić	tracenie	grozić	grożenie
widzieć	widzenie	umieścić	umieszczenie
prosić	proszenie	jeździć	jeżdżenie.

Spółgłoska łącząca *j* opuszczona w trybie bezokolicznym przed zakończeniem *ić*, w rzeczowniku przywraca się, np. *stroić* (zam. *stro-jić*) *strojenie*.

W słowach zakończonych na *nąć*, głoski *nąć* odrzucają się, spółgłoska *n* miękczy się i przy-

biera zakończenie *enie*, np. *pragnąć pragnienie*. Niektóre jednak z tych słów mogą przybierać zakończenie *ecie*, np. *cofnąć cofnięcie* lub *cofnięcie*.

W słowach zakończonych na *dz*, *c*, tudzież na *ć* z poprzedzającą spółgłoską, należy przywrócić właściwą spółgłoskę łączącą, zmiekczyć ją i dodać zakończenie *enie*, np.

strzedz (strześć) strzeżenie tłuc (tłuć) tłuczenie
strzydz (strzyść) strzyżenie wieść (wiość) wiezienie
piec (pieć) pieczenie gryźć (gryść) gryzienie.

W słowach do tych zakończeń należących, spółgłoski łączące *t*, *d*, miękcą się przez zmianę ich na *c*, *dz*, a samogłoska *a* przechodzi na *e*, np.

gnięść	(gniotć)	gnięcie
jeść	(jadć)	jedzenie
prząść	(prządć)	przędzenie.

Zakończenie *cie* służy rzeczownikom pochodzącym: 1, od słów jednozgłoskowych na *uć* zakończonych; 2, od jednozgłoskowych kończących się na *yć*, *ić*, w których przed tém zakończeniem jest tylko jedna spółgłoska; 3, od słów mających tryb bezokoliczny na *ać*, w których się *a* zmienia na *e*, np.

czuć	czucie	żyć	życie
psuć	psucie	tyć	tycie
otrucć	otrucie	ciąć	cięcie
wyzuć	wyzucie	zgiąć	zgięcie
bić	bicie	wziąć	wzięcie
wycć	wycie	zacząć	zaczęcie.

Wyjątkowym sposobem mają rzeczownik na *cie* słowa: *kryć krycie*, *gnić gnicie*, i niektóre słowa na *nąć* zakończone: *rznać rznięcie*, *tknąć tknięcie*, *pchnąć pchnięcie*, *obwinąć obwinięcie* i t. p., lecz *tchnąć* ma rzecz. *tchnienie*, *natchnąć natchnienie*.

Nieforemne też *drzeć* (dreć), *trzeć*, *przeć*, (cz. prz. *parť*), *wrzeć* (zamykać) mają rzeczowniki *darcie*, *tarcie*, *parcie*, *zawarcie*.

Rzeczowniki słowne mają niekiedy po kilkazuaczeń. Oprócz bowiem wyrażenia czynności w słowie zawartej, mogą także oznaczać rzeczy w związku z tą czynnością zostające, i wtedy stają się rzeczownikami właściwymi, np. *jedzenie* (czynność) i *jedzenie* (pokarm), *siedzenie* (czynność) i *siedzenie* (miejsce, na którym się siedzi) i t. p. Najczęściej jednak rzeczowniki w tém drugim znaczeniu użyte, mają odmienne zakończenie, np.

płynąć	płynienie,	płyn,
prząśdź	przędzenie,	przędza
pieczętować	pieczętowanie	pieczęć
strzedz	strzeżenie,	straż
pisać	pisanie,	pismo
mówić	mówienie,	mowa i t. p.

Rzeczowniki odmiennych zakończeń biorą się często w znaczeniu słownych. Tak np. *straż* lubo właściwie oznacza osoby strzegące, mówi się jednak *odbywać straż* zam. *strzedz*. Podobnie mówi się *wiara* zam. *wierzenie*, *mowa* zam. *mówienie*, *oświata* zam. *oświecenie*, *ból*, *boleść* zam. *bolenie*, *śmierć* zam. *umieranie*, *sen* zam. *spanie* i t. p.

§ 10. Formowanie czasów w słowach nieosobistych i zaimkowych.

Czasy słów nieosobistych formują się według przepisów służących słowom osobistym, z tą uwagą, iż się w nich tylko używa osoba trzecia liczby pojedynczej, która w czasie przeszłym bierze się w rodzaju nijakim, np. *świtać*, *świta*, *świtało*, *niech zaświta*, *niechby zaświtało*.

Od słów nieosobistych odróżnić potrzeba

słowa, które chociaż tylko się używają w osobie trzeciej, jednak przy nich się znajduje rzeczownik, do którego one się ściągają. Słowa te używają się w obu liczbach, i w czasie przeszłym zgadzają się z rzeczownikiem rodzaju, np. *boli mnie głowa*, *bolą mnie nogi*, *bolał mnie palec*, *bolała ręka*, *bolało oko*, *bolały zęby*.

Czasowanie słów zaimkowych¹ tém się tylko różni od wszystkich innych, że się przy nich we wszystkich czasach, osobach i liczbach dodaje jeden i tenże sam zaimek *się*, np. *podnosić się*, *podnoszę się*, *podnosisz się*, *podnosi się*, *podnosimy się*, *podnosicie się*, *podnoszą się*, *podnoś się*, *podnoszący się*, *podnoszenie się*.²

Zaimek ten pisze się oddzielnie od słowa, i często umieszcza się przy innym wyrazie po-

1. Słowa mające przy sobie zaimek *się*, jakoto *zwrótnie* (возвратные), *wzajemne* (взаимные) i *nieoznaczone* (общие), dla krótkości wyrażenia można nazywać *zaimkowemi* po ross. местоименные глаголы.

2. Ten zaimek i w innych przypadkach użyty, do wszystkich osób dodaje się jednakowo, np. *śpiewam sobie*, *śpiewasz sobie*, *śpiewa sobie* i t. p.

przedzającym słowo, np. *gdy się tym sposobem dowiedział, zam. gdy tym sposobem dowiedział się.*

Gdy dwa słowa zaimkowe obok siebie znajdują się, wtedy zaimek *się* zwykle raz się tylko używa, np. *klóć się i przepraszają, (zam. przepraszają się.)*

§ II. Czasowanie złożone.

Do utworzenia czasowania złożonego, służy słowo *być*, które przy imiesłowach dokonanych, biernych dla wyrażenia zupełnego do czynności, zastępuje się słowem *zostać*.

Do czasowania złożonego należy najprzód czas przyszły słów niedokonanych, który się składa z czasu przyszłego słowa posilkowego i czasu przeszłego¹ słowa, które odmieniamy, np. *będę pisał, będziesz pisał* i t. p.

1. Czas przeszły słów rozmaitych w pierwotnym języku polskim używany był w znaczeniu imiesłowu, i dla tego mógł się łączyć nie tylko z czasem przeszłym i przyszłym słowa posilkowego, lecz i teraźniejszym, np. *Iroz-*

Czas przeszły w tym razie może być zastąpiony trybem bezokolicznym, który się kładzie przed czasem przyszłym słowa *być*, np. *pisać będę, pisać będziesz, pisać będzie* i t. d.

Czas przeszły, wchodzący w skład czasu przyszłego niedokonanego, służy także do wyrażenia sposobu mówienia z nieperwnością, ży-

dzielił (Bóg) *światłość ode śmy* i nazwał jest *światłość dniem a śmę nocą... I stało się jest tako.* (Biblia Jadwigi.)

Obecnie czas teraźniejszy słowa *być*, przy czasie przeszłym słów innych opuszcza się, a tylko pozostają jego zakończenia *m, ś, śmy, ście*, i tym sposobem tworzy się czas przeszły od słów tak dokonanych jak i niedokonanych, np. *pisałem zam. pisał jestem, napisałeś zam. napisał jesteś* i t. p.

Czasu przeszłego słowa *być* także nie mamy potrzeby łączyć z czasem przeszłym słów innych, np. *napisałem był*. Bo dla wyrażenia, że z dwóch czynności przeszłych jedna wprzód dokonana została niż druga, dostatecznym jest w polskim języku czas przeszły dokonany np. *Zebrał majątek, ale go stracił. Zgubił książkę, którą mu darowałeś*. Stosunek ten czasów przeszłych wyraża się w innych językach osobnym czasem, zwanym *zaprzyszły*. (Obacz w Gram. na kl. I, przypis. do czasu przeszłego na str. 70 i 71 umieszczony.)

Pozostaje więc teraz łączenie czasów przeszłych z czasem przyszłym słowa posilkowego, np. *będę pisał*. Lecz i w tym razie czas przeszły może być zastąpiony trybem bezokolicznym, np. *pisać będę zam. będę pisał*.

zeniem i t. p.¹ Z nim bowiem jednym może się łączyć spójnik *by* niepewność wyrażający, tudzież inne spójniki z niego złożone: *oby, gdyby, żeby, jeśli, niechby* i t. p.

Inne spójniki używają się z rozmaitemi czasami, np. *jeśli przyjdzie, gdy przychodzi, gdy przyszedł* i t. p.

Z połączenia czasu przeszłego nieosobistego z rozmaitemi odmianami słowa *być* tworzy się następne czasowanie nieosobiste złożone:

było	} napisano. ²
będzie	
niech będzie	
niechby było	
byłoby	
oby było	

Z wyrazów *można, potrzeba, żal, wstyd* i t. p., branych w znaczeniu słów nieosobistych, formuje się czasowanie złożone, przez połącze-

nie z rozmaitemi czasami słowa posilkowego, a to tym sposobem:

Czas teraźniejszy: potrzeba, można, żal, wstyd, i t. p., (domysławiając się *jest*).

Czas przeszły: potrzeba	} było
można	
żal (mi)	
wstyd	

Czas przyszły: potrzeba	} będzie
można	
żal	
wstyd	

Podobnie słowo *być* używa się z przysłówkami, np. *przykro mi (jest), przykro mi było, będzie* i t. p.

Z przydania czasów słowa posilkowego do rozmaitych przymiotników, formuje się także czasowanie złożone. Lecz w takim razie czas teraźniejszy słowa posilkowego bywa często domyslny, a tylko jego osobowe zakończenia kładą się wyraźnie, przez co przymiotniki postać słów przybierają. Tym sposobem odmieniany przymiotnik *powinien* ma zakończenia

1. Inne języki mają na to osobne słów formy zwane trybem *niepewnym* czyli *łączącym* (соедлагательное наклонение), *życzącym* (желательное) i t. p.

2. Dawniej i czas teraźniejszy słowa posilkowego kładł się wyraźnie, np. *napisano jest w księgach żywota*.

rodzajowe słowom właściwe. I tak w czasie teraźniejszym mówi się:

powiniennem	powinnam	powinno
powinieneś	powinnaś	powinnoś
powinien	powinna	powinno
powinniśmy	powinniśmy	
powinniście	powinniście	
powinni	powinny.	

Inne odmiany słowa posilkowego dodają się wyrażnie: *byłem powinien, będę powinien, byłbym powinien* i t. p.

Opuszczenie czasu teraźniejszego słowa posilkowego, z pozostawieniem zakończeń osobowych, zdarzyć się może i przy innych częściach mowy, np. *Zdrowaś Maryjo, łaskiś pełna! Nie bój się, bom ja z tobą.*

Ważne miejsce w czasowaniu złożoném, zajmuje forma bierna, która wyraża, iż rzecz, o której mówimy, nie działa, lecz doznaje skutku działania.

Na wyrażenie tego stanu, słowa w polskim języku nie mają osobnej formy. Lecz słowa czynne mają imiesłowy bierne, które łącząc się z rozmaitemi odmianami słowa posilkowego, tworzą formę bierną. Tu uważać należy, że

imiesłowy bierne łącząc się z trybem bezokolicznym słowa *być*, kładą się w przypadku szóstym, a z innemi w pierwszym, np. *być chwalonym, -ną, -ném; jestem chwalony, -na, -ne; byłeś chwalony, będziesz chwalony, będziecie chwaleni, niech będą pochwaleni, byłiby pochwaleni* i t. p.

Forma ta jednak czasowania złożonego może się wyrazić obrótem mowy utworzonym ze słowa czynnego, przy którém rzecz doznająca skutku działania wyraża się przypadkiem czwartym, a działająca pierwszym, np. *zam. byłem pochwalony od was, lepiej jest powiedzieć wysłanie mnie pochwalili.*

Lecz jeżeli rzecz działająca nie wymienia się, w takim razie słowo czynne w czasie teraźniejszym lub przyszłym kładzie się w osobie 3ej liczby mnogiej, a zaś w przeszłym w formie nieosobistej, np. *mnie chwała, ciebie chwalono, jego pochwałą, nas chwalić będą, niechaj nas pochwałą, niechby ich pochwalono* i t. p.

Nareszcie gdy się rzecz działająca nie wymienia, wtedy stan bierny, ściągający się nie do ludzi lecz do rzeczy nieżywotnych, może

się wyrazić w formie słowa zaimkowego, np. *doświadcza się cnota w przygodach, jak złoto w ogniu; szczęście drogo się opłaca; Niemcy dzielą się na wiele oddzielnych krajów.*

Słowa polskie w trybie rozkazującym mają tylko osobną formę dla osoby 2éj liczb pojed. tudzież dla osoby 1éj i 2éj liczb. mnogiej. Lecz osoba 1 i 3 liczb. pojed. tudzież 3 liczb. mno., należą do czasowania złożonego. W skład ich wchodzi czas teraźniejszy lub przyszły dok. słowa odmienianego, i wyraz *niech*,¹ np. *niech pisze, niechaj napisze, niech czyta, niech przeczyta* i t. p.

Uwaga. Od czasowania złożonego odróżnić należy użycie słów wymagających dopełnienia w trybie bezokolicznym, np. *uczę się czytać, mogę to zrobić, muszę to wykonać, potrzeba na to zasłużyć, można się o tem dowiedzieć, należy go poznać, mam być* i t. p. W takich sposobach mówienia słowo *mieć* nie przestaje być czynnym, bo przy niem zawsze jest domyślnym

¹ Wyraz *niech* lub *niechaj*, jest właściwie trybem rozkazującym od przestarzałego wyrazu *niechać* znaczącego *dozwalać*. Słowo to teraz używa się tylko w złożeniu, np. *zaniechać*.

przyp. 4ty, np. *mam* (zamiar, chęć) *być, mieć* (nadzieję) *otrzymać, mający* (zamiar, chęć, zrzeczność, obowiązek i t. p.) *napisać* i t. p.

§ 12. Słowa odstępujące od ogólnych zasad czasowania.

Słowa odmieniające się podług innych wzorów, aniżeli właściwe im cechy wskazują.

Wyjątkowym sposobem do wzoru Igo należą:

a) *dbać, gabać, podobać się, stapać, łupać, kąsać, płasać, hasać, dąsać się, wałęsać się, pełzać, tuzać, przylipać, wysysać, wstrząsać, przegryzać, zamarzać.*

b) *namakać, miotać, motać.*

c) Słowo *chować*, tudzież dwuzgłoskowe *nywać, iwać* zakończone, np. *bywać, pływać, grywać, kiwać, umywać, używać, porywać, nazynąć, pokrywać, wydrwinywać* i t. p., oraz niektóre trójzgłoskowe, jako to: *oddziaływać, wyrównywać, spoczywać, dogorywać, wykonywać, powątpiewać* i *rozpamiętywać*.

Do wzoru IIgo wyjątkowym sposobem należą: *drzymać, łamać, kłamać, chromać, gdyrać,*

*karac, orać, szemrać, bazgrać, guzdrać się, ze-
brać, brukać, płukać, płakać, skakać i inne po-
dobnegoż zakończenia, np. kwakać, krakać,
gdakać i t. p., tudzież głaskać, klaskać, zyskać,
pluskać, muskać, gwizdać, świstać, chłostać, płą-
tać, deptać, smoktać, szeptać, techtać, kołatać,
i na koniec zakończone na otać: druzgotać,
grzechotać, szczebiotać, klekotać, migotać i t. p.*
Do wzoru też IIgo działu 4go wyjątkowym
sposobem należą: *rwać, znać, ssać, łąć, tkac*
(mówiąc o czynności tkacza).

Słowa nieforemne i ułomne.

Bać się Czas *teraż.* boję się, boisz się, boi się,
boimy się, boicie się, boją się. Tryb
rozł. bój się.

Biedz Czas *teraż.* biegnę, biegiesz, biegnie,
biegniemy, biegniecie, biegna.

Brać Czas *teraż.* biorę, bierzesz, bierze, bie-
rzemy, bierzecie, biorą.

Być Czasowanie tego słowa, umieszczone
jest w Gramm. na klas. I, Rozd. III,
§ 5. Tu przydać jeszcze należy nastę-
pne uwagi:

Słowo *być* połączone z przeczeniem
nie, w czasie terażniejszym ma dwo-
jaką formę. Gdy się niem przyznają
przymioty rzeczom, bierze się w swo-
jój zwyczajnej formie i dodaje się
przysłówek *nie*, np. *ten artysta nie jest
biegłym w swój sztuce*. Lecz gdy się
tylko bytność rzeczy wyraża, wtedy
zastępuje się wyrazem *nie masz* lub
nie ma dodając do niego *rzecz*, o któ-
rój się mówi, w przypadku 2gim, np.
*jest szczęście na świecie, nie ma szczę-
ścia; nie masz mnie, ciebie, jego, nas,
was, ich*. W innych czasach i w dru-
giem téż znaczeniu używa się w zwy-
czajnej formie, np. *nie było mnie, nie
będzie ich i t. p.*

Gdy słowo *być* łącząc się z przyim-
kiem przybiera znaczenie czynne,
(np. *przebyć rzekę*), wtedy ma imie-
słów bierny, oraz czas przeszły nieo-
sobisty i imiesłów nieodmienny do-
konany, np. *przebyć, przebyty, prze-
byto, przebywszy*.

W znaczeniu częstotliwém *bywać*,
przebywać odmienia się podług wzoru I *bywam*, *przebywam* i t. p.

Dać *Czas przysz.* dok. dam, dasz, da, damy, dacie, dadzą.

Dawać *Czas teraz.* daję, dajesz, daje, dajemy, dajecie, dają. *Tr. rozk.* dawaj.

Dać *Czas teraz.* dmę, dmiesz, dmie, dmieemy, dmiecie, dmac. *Tr. rozk.* dmij. *Imiestów czynny* dmący, *bierny* dęty.

Drzeć *Czas teraz.* drę, drzesz, drze, drzemy, drzecie, drą. *Czas przeszły* darłem, darleś, darł, darliśmy, darliście, darli. *Tr. rozk.* drzyj. *Imiestów czynny* drący, *bierny* darty.

Słowo to połączone z przyimkami na *e* zakończonemi, w czasie przeszłym traci *e*, np. *odedrzeć*, cz. przyszły *odedrę*, a przeszły *oddarł*.

Słowo *drzeć* jest foremne i odmienia się podług wzoru III. *Czas teraz.* ma drzę, drżysz, drży i t. p., *czas przeszły* drżał, drżeli i t. p.

Gnać Ma tylko czas przeszły *gnał*, i tworzące się z niego odmiany: *gnany*, *gna-no*, *wygnawszy*.

Chcieć *Czas teraz.* chcę, chcesz, chce, chcemy, chcecie, chcą. *Czas prze.* chciał. *Imiestowu biernego* nie ma, lecz *czas przeszły nieosobisty* ma *chciano*, tryb rozkazujący *chciej*.

Jąć Zrastając się z przyimkami na spółgłoskę zakończonemi przybiera *e* posilkowe, tudzież *m* po *j*, np. *zdjąć* *czas przysz.* dok. *zdejmę* *zdejmiesz*, *zdejmie*, *zdejmieemy*, *zdejmiecie*, *zdejmą*; *czas prze.* *zjął*.

Podobnie odmienia się zrastając się z przyimkami na samogłoskę zakończonemi, np. *przyjąć*, *przyjme*, *przyjmie*, *przyjął*, *przyjęty*; *pojmie*, *pojął*, *pojęty* i t. p.

Słowo niedokonane odpowiadające słowu *jać* jest *imać*, które ma *czas teraz.* *imam* (się), *imasz*, *ima* i t. p.

Jechać *Czas teraz.* jadę, jedziesz, jedzie, jedziemy, jedziecie, jadą.

Jeść *Czas teraz.* jem, jesz, je, jemy, jecie, jedzą. *Czas przeszły* jadł, jedli.

Isć Czas *teraż.* idę, idziesz, idzie, idziemy, idziecie, idą.

Czas *przeszły* szedłem szłam szłom
 szedłeś szłaś szłoś
 szedł szła szło
 szliśmy szłyśmy
 szliście szłyście
 szli szły.

Słowo to *isć*, zrastając się z przyimkami na samogłoskę zakończonemi traci samogłoskę *i*, ale na jój miejsce odzyskuje spółgłoskę *j*, która przed *i* (*isć* zam. *jiść*) opuszczoną została. Tak np. *pójść*, czas przyszły *pójdę*, *pójdziesz*, *pójdzie*, *pójdziemy*, *pójdziecie*, *pójdą*. Czas *przeszły*: *poszedł*, *poszła*, *poszło*, *poszli*. Przyimkom na spółgłoskę zakończonym, przydaje się *e* posilkowe, np. *podejść*, *podejdę*, *podejdiesz*, *zejść*, *zejdzie* i t. p.

Kłóc Czas *teraż.* kołę, kolesz, kole, kolemy, kolecie, kołą. Czas *przeszły* kłól, *imiesłów bierny* kłóły.

Kraść Czas *teraż.* kradnę, kradniesz, kradnie, kradniemy, kradniecie, kradną. Czas *przeszły* kradł. *Tryb rozk.* kradnij. *Imiesłów bierny* kradziony. Czas *przeszły* nieosobisty kradziono.

Podług tego słowa odmieniać się może *kłaść*, lecz może mieć także czas *teraż.* bez dodanian, *kładę*, *kladziesz*, *kladzie* i t. p.

Ledz Czas *przyszły* legnę, legniesz, legnie, legniemy, legniecie, legną. Czas *przeszły* legł.

Mieć Czas *teraż.* mam, masz, ma, mamy, macie, mają. Czas *przesz.* miał, mieli. *Tryb rozk.* miej. *Imiesłów bierny* miany.

Mleć Czas *teraż.* miele, mielesz, miele, mielemy, mielecie, miela. Czas *przesz.* mleł albo mell.

Mrzeć Odmienia się podług *drzeć*. Lecz jako słowo nijakie nie ma imiesłowu biernego, oraz czasu przeszłego nieosobistego. W złożonych używa się imiesłów dokonany na *ty* zakończony, np. *umrzeć* *umarły*.

Paść (trzodę) Czas *teraż.* pasę, pasiesz, pasie, pasiemy, pasiecie, pasą. Czas *przeszły* pasł. *Tryb rozk.* paś.

Paść (od padać) Czas *przyszły* padnę, padniesz, padnie, padniemy, padniecie, padną. Czas *przeszły* padł. *Tryb rozkaz.* padnij.

Pomnieć *Czas teraz.* pomnę, pomniesz, pomni, pomnimy, pomnicie, pomną. *Czas przeszły* pomniał. *Tryb rozk.* pomnij. *Imiesłów czynny* pomnący, *bierny* (w złożonych) wspomniony.

Prać odmienia się tak jak *brać*.

Próc Odmienia się podług *kłóc* z tą różnicą, że w czasie *teraz.* *r* przed nosowymi samogłoskami jest twarde: *po-rę*, *porzesh* i t. p.

Przeć Gdy znaczy *cisnąć* tudzież *przezczyć* odmienia się podług *drzeć*. Lecz *przeć* (od ciepła) odmienia się podług *wzoru II*, działu 3. *Czas teraz.* ma *przeję*, *przejesz* i t. p. *czas przeszły* *przał*, *przeł*.

Rosć Jest skróceniem słowa *rosnąć*, ma *czas teraz.* *rosnę*, *rośniesz*, *rośnie* i t. p.

Rozumieć Odmienia się jak *umieć*.

Słać (posyłać) *Czas teraz.* szlę, szlesz, szle i t. d. Wzięte w znaczeniu *zaścielać*, *rozścielać*, ma *czas teraz.* *ścielę*, *ścielesz*, *ścielesz*. *Czas przeszły* w obu razach *słał*. *Tryb rozk.* w pierwszym razie *szlij*, a w drugim *ściel*.

Słychać Używa się tylko w trybie bezokol.

Śmieć Odmienia się jak *umieć*, z zachowaniem względu na różnicę ze znaczenia wynikającą (*umieć*, słowo czynne, a *śmieć* nijakie, zatem to ostatnie nie ma imiesłowu biernego).

Stać *Czas teraz.* stoję, stoisz, stoi, stoimy, stoicie, stoją. *Tryb rozk.* stój.

Złożone z niego odmieniają się podług *stać*, gdy się w nich zawiera znaczenie *stania*, np. *wystać* (całą godzinę), *czas przyszły* *wystoję*, *wystoisz*, *wystoi* i t. d.

Lecz przybierając inne znaczenie odmieniają się podług *stanąć*, np. *dostać* (pieniędzy, książek i t. p.) *do*stanę, *dostaniesz*, *dostanie* i t. p., *przystać* (*przyłączyć się* lub *zgodzić się*), *przystanę*, *przystaniesz* i t. d.

Stawać. Odmienia się podług *dawać*.

Trzeć. Odmienia się jak *drzeć*.

Umieć *Czas teraz.* umiem, umiesz, umie, umiemy, umiecie, umieją. *Czas przeszły* umiał. *Tryb rozk.* umiej.

Widać Równie jak *słuchać*, używa się tylko w trybie bezokolicznym.

Widzieć *Czas teraż.* wiem, wiesz, wie, wiemy, wiecie, wiedzą. *Czas przeszły* wiedział, wiedzieli. *Tryb rozk.* wiedz.

Wrzeć Słowo to wzięte w znaczeniu czynnym odmienia się podług *drzeć*. Itak: *zawrzeć* (pokój) ma czas przyszły *zawrę, zawrzesz, zawrze, zawrzemy, zawrzecie, zawrą.*

Czas przeszły *zawarł, tryb rozk. zawrzyj.*

Wrzeć (gotując się) ma czas teraż. *wrę, wrzysz, wrzy, wrzemy, wrzycie, wrą.* Czas przeszły *wrzał, wrzeli, imiesłów bierny* wrzący.

Wziąć (dokonane od *brać*) *Czas teraż.* wezmę, weźmiesz, weźmie, weźmiemy, weźmiecie, weźmą. *Tryb rozk.* weź lub weźmij. *Czas przeszły* wziął, wzięli. *Imiesłów bierny* wzięty.

Znaleźć *Czas przyszły* znajde, znajdziesz, znajdziesz, znajdziemy, znajdziecie, znajda. *Czas przeszły* znalazł. *Imiesłów bierny* znaleziony.

(*Po*)znawać, (*przy*)znawać. Odmieniają się jak *dawać*.

Żreć *Czas teraż.* żrę, zrzesz, zrze, zrzemy, zrzenie, żrą. *Czas przeszły* żarł. *Tryb rozk.* zrzyj. *Imiesłów bierny* (w złożonych) *pożarty.*

ROZDZIAŁ V.

Pisownia.

Pisownia (правописание) wskazuje użycie w piśmie liter i znaków przestankowych.

CZEŚĆ I.

O UŻYCIU LITER W PIŚMIE.

§ 1. O literach większych.

Niekiedy całe wyrazy piszą się większemi literami, co szczególnie ma miejsce w napisach książek, medali, pomników i t. p.

Częściej jednak pierwsza tylko litera wyrazu pisze się większa, inne zaś małe. Czyni się to w trojakim celu: 1, dla wyraźniejszego odznaczenia niektórych części pisma; 2, dla łatwiejszego okazania znaczenia wyrazów; 3, na znak uszanowania.

Pisze się przeto początkowa litera większa:

a) Na początku pisma, od ustępu, po kropce i w poezyi na początku każdego wiersza.

Pisze się także początkowa litera większa po znaku zapytania i wykrzyknienia, gdy po nich nowy okres następuje, również po cudzysłowie, gdy przytoczone wyrazy nie są wcielone w skład okresu. (*Przykłady na to, również jak na początkową literę w ustępie, po kropce i w poezyi, znajdują się w części II, gdzie jest mowa o użyciu znaków przestankowych.*)

b) W rzeczownikach szczególnych czyli własnych.

Do tych należą imiona i nazwiska osób, tudzież nazwy narodów, części świata, krajów, miast, wiosek i innych miejsc, oraz gór, mórz, jezior, rzek; imiona istot uosobionych, tudzież imiona dawane niekiedy zwierzętom i rzeczom nieżywotnym, jakimi są niektóre gmachy, okręty, dzwony i t. p., наконец tytuły dzieł.

Przymiotniki oraz rzeczowniki ogólne czyli pospolite, brane w znaczeniu imion własnych, piszą się także przez początkową literę większą, np. Aleksander Długi, Piotr Wielki, ogród Saski, ulica Długa, Góra (miasto), Warta (rzeka) i t. p. Lecz przymiotnikibrane w znaczeniu pospolitem, chociażby od imion wła-

anych, piszą się przez początkową literę małą, np. *język francuzki*.

c) W wyrazach ściągających się do Boga, Świętych, do Monarchy i do innych osób, którym się od nas należy uszanowanie.

Z tego powodu pisze się początkowa litera większa w przymiotnikach odróżniających dostojność osób, np. *Najjaśniejszy, Jaśnie Oświecony, Jaśnie Wielmożny, Przewielebny* i t. p.

§ 2. Ogólne zasady pisania liter ze względu na ich wymawianie.

Wymawianie w polskim języku zwykle wskazuje, jakimi literami który wyraz pisać należy. Są jednak zdarzenia, w których ten środek staje się niedostatecznym, z powodu że odmienne litery niekiedy jednakowo lub przynajmniej zbliżonym do siebie wymawiają się sposobem. Do takich liter należą:

a) Samogłoski nosowe: *e* zbliżające się do *en, em*, tudzież *a* podobne do *on, om*.

b) Samogłoski krótkowane: *é* wymawiające się jak *i* lub *y*, tudzież *ó* zbliżające się do brzmienia *u*.

c) Samogłoski *i, y*, oraz spółgłoska *j*, które wyrażają zbliżone do siebie brzmienia.

d) Nakoniec spółgłoski słabe, które na końcu wyrazów i przed mocnemi wymawiają się jak odpowiadające im mocne.

W zdarzonej wątpliwości przy użyciu tych liter, należy się radzić źródłosłowu, to jest formować odmiany grammatyczne, albo też dobierać wyrazy pierwotne i pochodne takim sposobem, iżby brzmienie wątpliwęj głoski wybitniej się okazało. I tak pisać należy *sen, kończ, róg, Kraków, chleb, obowiązki* (a nie *sę, kącz, ruk, Krakuf, chlip, obowiąski*) bogłoski wątpliwe dają się dobitnie słyszeć w wyrazach *smu, koniec, rogowy, Krakowa, chleba, obowiązek*.

Niekiedy porównanie języka polskiego z innymi może objaśnić, jakiej litery użyć należy. Tak np. wyrazy *król, stróż, góra* i t. p. piszą się przez *ó* nie zaś *u*, bo samogłoska *o* jest widoczna w tychże wyrazach w języku rosyjskim *король, сторожъ, гора*.¹ Podobnież w wyra-

1. Podobnież ułatwienie z porównywania języka polskiego z rosyjskim wynika dla uczących się rosyjski

zach *kontent*, *lont* i t. p., nie należy używać samogłosek nosowych pisząc *kątet*, *ląt*, bo właścińskim języku *contentus*, a w niemieckim *die Lunte* piszą się przez *n*.

W tym jednak względzie wielką ostrożność zachować należy, iżby nie użyć połączenia głosek, niewłaściwego polskiemu językowi. Tak np. nie należy na wzór innych języków pisać *gyps*, *lyceum* i t. p., bo w polskiem piśmie po spółgłoskach *g*, *l* nie może następować *y* lecz *i*. Mianowicie zaś nie należy przez wzgląd na obce języki zmieniać sposobu pisania wyrazów, które już spolszczonemi zostały, jak np. *anioł*, *ewangelija*, *Jerzy*, *Jędrzej*, *Jenerał*, *Wirgili*, *Horacy*, *gubernija*, *lekcija*, *Hiszpanija* i t. p.

Wzgląd na przemiany pomiędzy głoskami zachodzące, może także posłużyć do wskazania jaką literę pisać należy. Tak np. pisze się *dróżka*, *sroższy*, *strzedz* i t. p., (a nie *drószka*, *sroszszy*, *strzec*), bo spółgłoska *g*, znajdująca się

pisowni. Tak np. pisać należy *Москва*, chociaż wymawia się *Масква*, co okazuje się z polskiego języka, w którym pisze się *Moskwa*.

w wyrazach *droga*, *srogi*, *strzege*, zmienia się na *ż* lub *dz*.

Podobnież na zasadzie zmian pomiędzy spółgłoskami zachodzących, pisze się *muszka* (*much*), *łańcuszek* (*łańcuch*), *skarżyć* (*skarga*), *mierzyć* (*miara*), *straszyć* (*strach*), *wlec* (*włokę*) i t. p.

Toż samo prawidło stosuje się do samogłosek. I tak czasy przeszłe słów, kończące się w liczb. poj. na *ał* a w mnogiej na *eli*, wskazują, że tryb bezokoliczny tychże słów pisze się przez *ec* nie zaś *ic* lub *yc*, (np. *słyszec*, *słyszal*, *słyszeli*; *należec*, *należal*, *należeli*) bo samogłoska *a* zmienia się na *e*, nie zaś na *i*, *y*.¹

Szczegółowe o niektórych literach uwagi.

1. Ó krępuje się w ostatniej zgłosce wyrazu przed spółgłoską słabą lub płynną nie-nosową, np. *dziób*, *lód*, *rów*, *nóż*, *wódz*, *sól*, *wół*, *bór*, *znój*.

1. Więcej przykładów, w których źródłosłów lub zmiany głosek wskazują litery mające się użyć w pisaniu wyrazów, można znaleźć w dziełku „*Prawidła pisowni Polskiej*” wydanem przez Ludwika Koncewicza.

Podobnie *ó* kréskuje się przed dwóma spółgłoskami, z których pierwsza jest słaba, druga płynna, np. *bóbr, mógl, wiózt*.¹

Lecz nie kréskuje się w wyrazach *od, pod; dzięciół, kwiczoł, sokoł, gruczoł, mrzoł, żywiół; jawor, gęsiór, kaczor, piskorz, węgorz; dob (doba), por (pora), jezior (jezioro), chodź, wodź, słodź, kol, orz, porz, groź, skrob*.

Nie kréskuje się także w wyrazach obcych, np. *aktor, rektor, honor*, i t. p., oraz w polskich przed *ż*, gdy ta spółgłoska jest przyrostkiem, np. *toż, jakoż trudnoż* i t. p.

W przedostatniej zgłosce, *ó* kréskuje się przed temiż samemi spółgłoskami, co i w ostatniej, gdy po nich następują zakończenia

1. W obu tych razach po odłączeniu spółgłosek wpływających na kréskowanie, *ó* zmienia się na *o*, np. *lód lodu, ból bólu, swój swoja, mógl mogła* i t. p. wyjąwszy *Jakób. Król, stróż, tchórz, ogół, szczegół, podróż, tudzież wójt, żołtw', żółć*, w których po oddzieleniu końcowej spółgłoski, *ó* nie zmienia się, np. *stróż stróża, podróż podróży*. Z drugiej strony, gdy przy formowaniu odmian grammatycznych, spółgłoska wpływająca na kréskowanie przyłączy się do *o*, kréskować tę samogłoskę potrzeba, np. *woda wód, noga nóg* i t. p.

wyrazów pochodnych *ka, ko*, np. *mrówka, słowko, szkółka*.¹

Podobnie kréskuje się w wyrazach zakończonych na *ek*, np. *przysłówek, podnózek, ogródek, olówek, ogórek, wózek* i t. p., lecz nie bez wyjątku, do którego należą: *dworek, worek, kołek, stolek, miodek, spodek, wrzodek, rosótek, popiółek, kociołek* i t. p.

W wyrazach złożonych kréskuje się *ó* w zgłoskach *pół, ów, bój*, tudzież *dwój, trój, czwór*, gdy po nich następuje spółgłoska, np. *półmisek, naówczas, zabójca, podwójny, poczwórny, trójkąt* i t. p.²

1. W takich wyrazach po odłączeniu spółgłoski wpływającej na kréskowanie, *ó* nie zmienia się, np. *słowko, słó-wek, szkoł-ka, szkó-tek* i t. p.

2. Niezależnie od powyższych przepisów, kréskuje się *ó* w wyrazach: *prócz, póki, póty, chór* (w kościele miejsc dla śpiewaków lub muzyki), *mózg, wójt, żołtw', żółć; wróbel, żoraw', Józef, twórca, dowódca, tłómak; góra, róża, różga, skóra, robótka, sobótka; czółno, mnóstwo, pióro, próchno, włókno, źródło, dowództwo, ubóstwo, powrósto, ochłodztwo, województwo; główny, krótki, który, próżny, równy, różny, żółty, wojewódzki; dwóch, wtóry, szósty, siódmy, ósmy; klóc, pójść (pójde), próć, klócić (klótnia), młócić, mówić, prószyć, włóczyć (włóczenia), wrócić (zwrót, obrót i t. p.), wróżyć, wskórać*.

2. *É* kréskuje się w zgłosce *ej*, kończącej wyraz, np. *lój, kolój, pięknej, dalej, miój, chciej* i t. p.¹

Kréskuje się także w niektórych rzeczownikach mających na końcu po *e* spółgłoskę słabą, lub *r*, *rz*, a mianowicie: *chléb, śpiw, siw, gniew, śnieg, ślédz, jéz, Papiész, sér, stér, imbiér, papier, pérz, zwierz*: tudzież w niektórych innych, np. *alkierz, Kazimierz, kolniérz, kuśniérz, mastalérz, możdziérz, pastérz, talérz, żołniérz*.

Również kréskuje się *é* we wszystkich osobach cz. ter. lub przysz. słów: *umieć, rozumieć*,

W rzeczownikach kończących się na *unek* i pochodzących od słów zakończonych w trybie bez. na *ować*, a w cz. ter. na *uję*, pisać należy *u* nie zaś *ó*, np. *rysunek* (rysować, rysuję), *stosunek* (stosować, stosuję), *rachunek* (rachować, rachuję) i t. p. Na wzór tych rzeczowników pisać także należy *trunek, gatunek, frasunek* i t. p.

W ogólności zaś gdy wymawianie wskazuje użycie głósłki *u*, a odmiany grammatyczne lub źródłosłów nie wymaga zastąpienia téj samogłosłki kréskowaném *o*, w takim razie *u* nie zaś *ó* pisać należy. I dla tego lepiej jest pisać: *bankrut, biuro, całun, płukać, ślusarz, sznur, szpunt, tłumacz*, i t. p. aniżeli *bankrót, bióro, całón, szpónt* i t. d.

1. W tych wyrazach po większej części, po oddzieleniu spółgłosłki wpływającej na kréskowanie, *é* zmienia się na *e*, np. *klój* kleju, *kolój* kolei, *chléb* chleba, *ślédz* śledzia i t. p.

wieć, powieć, dowieć się, śmieć, jé, wyjąwszy osobę 3cią lic. mn. *umieją, śmieją* i t. p.¹

1. Niezależnie od powyższych prawideł, zwykle kréskuje się *é* w wyrazach: *siéc, żerdz; grzech, śmiech, mlécz, świérz, świérk, pérz, wiérzoh, wiérz; Jérzy Wiédn, czépek, kaléka, sknéra; biéda, céwka, dzieża, kréda, kréska, rzéka, świéca, świérzba, wiécha, wiérzba, karéta, kobiéta, kolébka, siekiéra, Agniészka, dobrodziéjka; dziecię, żrębię, mléko, mléwo, piérze, klészcze; cztery, piérwszy, świéży, szczéry; dopiéro; cérować, ciérpieć, dziérgać, lécić, ziewać, pochlébiać*.

Kréskuje się także *é* w słowach niedokonanych, złożonych z przyimkami, i pochodzących od słów *drzecz, trzecz, wrzecz, mrzecz, prac, grzac, lac, siac*, np. *odziérac, zaciérac, umiérac, zapiérac, pożérac, wyléwać, zasiéwać*.

Nakoniec jest zwyczaj kréskowania *é*, w zakończeniach trybu bezokolicznego, gdy ta samogłoska ma po obu stronach spółgłosłki miękkie, i w czasie przeszłym zmienia się na *a*, np. *widziéc* (widział), *słyszéc* (słyszał) i t. p. Tego jednak nie należałoby przyjmować za stałe prawidło. Bo gdy samogłoska *é* wymawia się podobnie do *i*, *y*, przeto w słowach, których różnica polega jedynie na głóskach *i*, *y* lub *e*, wymawianie *e* niekréskowanego wielceby się przyczyniło do jasności mowy, np. *tlíč* tleć, *mdlic* mdleć, *bielíč* bieleć, *utłuszcíć* utłuszcieć, *zwątlíč* zwątlieć, *liczyć* leczyc i t. p. Toż samo powiedzieć można o takich wyrazach *Rej* (nazwisko), *rej* (rzeczow. posp. np. *reje wodzic*) i *ryj* (od słowa *ryć*) i t. p.

Pisze się wreszcie *é* w niektórych zakończeniach odmian grammatycznych, np. *piékném* dziełem, *rzadkiém* zdarzeniem i t. p., co z tychże odmian pamiętać należy.

3. *Y* pisze się po spółgłoskach niekréskowanych, wyjąwszy *k, g, ł*, np. *pył, był, wyjść, chybić, czytać* i t. p.¹

I pisze się po spółgłoskach kréskowanych, tudzież po *k, g, ł*, np. *pić* (zam. *p'ić*), *widzieć* (zam. *w'idzieć*), *liczyć, gips, kij* i t. p.²

Po spółgłosce niekréskowanej *ch*, w wyrazach swójskich używa się *y*, a w przyswojonych *i*, np. *chyba, uchylić; Chiny, Chili, Chiwa*. Po *h* zwykle następuje *i*, np. *Hiszpanija, historia* i t. p., z wyjątkiem jednak wyrazów *hy-*

Podobną uwagę zrobić można o samogłoskach *e, a*, np. *piśże, piśzą, książkę pożyteczną* i t. p.

Gdy wymawianie wskazuje użycie glosek *i, y*, a odmiany grammatyczne lub źródłosłów nie objaśnia, iżby te samogłoski należało zastąpić *é* kreskowanym, w takim razie pisanie do wymawiania stosować należy. I dla tego lepiej jest pisać *badyl, blich, cybuch, cyrkiel, cyrulik, cyrograf, drzymać; gryka, gzyms, gdyrać, pył, rozynek, zydeł, zyz, anizeli badél, bléch, cérkiel* i t. p.

1. Mianowicie pisze się *y* po tak zwanych spółgłoskach *szyczących* (шипящих) *cz (ч), ż (ж), sz (ш), szcz (щ)*, po których w rosyjskim języku pisze się *i* cienkie (*и, і*), np. *czytać читать, żyć жить, szycь шить, szczypce щипцы*.

2. Po przydaniu *i* do spółgłoski kréskowanej, znak miękczący opuszcza się. I tak nie pisze się *stopni* (od stopień), *krw'i* (krew'), *nići* (nić), ale *stopni, krwi, nici*.

dra, ohyda i pochodzących z ostatniego *ohydzic, ohydny* i t. p.

Pisze się także *i* w wyrazach polskich, na początku wyrazów i zgłosek, np. *iść, i-mię, tać, ta-i, przyzwo-ity* i t. p.

Nakoniec litera *ta* używa się zamiast znaku miękczącego spółgłoski kréskowane, gdy po nich ma nastąpić samogłoska, np. *cień, wieńec, niebieski* i t. p., zamiast *ień, w'ieńec, nb'eski*.

J pisze się przed samogłoskami i po samogłoskach, gdy z niemi, na wzór innych spółgłosek, tworzy zgłoski, np. *ja, jest, zdjąć, objąć, zjeść, stryj, spoczniij, dobrodziejstw* i t. p.

Spółgłoska *ta* przed *i* opuszcza się, np. *zbroi* (zam. *zbroji* od *zbroja*), *swoi* (zam. *swoji* od *swój*), *stoi się* (zam. *stroji się* od *stroje się*) i t. p.

Na wzór wyrazów polskich *czyja, szyja, mi-ja, obwi-ja* i t. p. należy gloskę *j* dodawać w wyrazach przyswojonych, kończących się na *ia, ya*, pisząc *Maryja, linija, Anglija* i t. p., bo tego wymaga foremność przypadkowania (np. *gubernija, gubernij*), pochodne wyrazy (np. *komissyja, komissyjny*), i potrzeba odróżnienia

wyrazów (np. *Danija* zam. *Dania* co byłoby podobnym do wyrazu *dania*.¹

1. Zarzuty przeciw takiemu sposobowi pisania nie są ważne. Pierwszy z nich opiera się na tém, że te wyrazy w obcych językach nie mają głoski *j*. Lecz one przechodząc do polskiego języka, uległy już zmianom pod względem innych liter, np. *lectiolekcja*; *Asia*, *Azja* i t. p.) zatem dodanie *j* stosownie do natury języka polskiego, uczyni je tylko więcej zbliżonymi do polskich. Drugi zarzut jest: że po dodaniu *j* należałoby wyrazy na *yja*, *ija* zakończyć, wymawiać z przyciskiem na przed-

ostatniej, nie zaś na trzeciej od końca, np. *Maryja* a nie

Maryja, *Anglija* i t. p. Lecz dodanie *j* zgoła nie może wpływać na takie wymawianie. Bo tylko w starożytnych językach następstwo spółgłosek (*positio firma*) czyni poprzedzającą samogłoskę długą. W polskim zaś wcale nie zwraca się uwaga na krótkość lub długość czasu potrzebnego na wymawianie sylab, chociażby w nich najwięcej było spółgłosek, lecz tylko zachowuje się przycisk, np. *o-kreśł*, do *bro-dziejstw* i t. p.,

Jest jeszcze inny sposób pisania wyrazów na *yja*, *ija* zakończonych. Wyrazy te z przyciskiem na 3ej zgłosce od końca, często są niedogodne w układzie wiersza. Poeci przeto zwykle je skracają o jedną zgłoskę pisząc np. *Anglja*, *Azja* i t. p., zam. *Anglija*, *Azija*. Sposób ten pisania wprawdzie utrudnia przypadkowanie, ale czyni wyrazy obce na *yja*, *ija* zakończonych, bardziej zbliżonymi do polskich pod względem przycisku głosowego

4. Spółgłoski słabe, na końcu wyrazów i przed mocnymi wymawiające się jak odpowiadające im mocne, w pisaniu nie ulegają zmianie, np. w *kościel*, *obowiązk*, *rozpamiętywać*, *bezpieczny* i t. p.

Wyjmuje się od tego pravidła przyimek *z*, który wchodząc w skład wyrazów złożonych, przed spółgłoskami mocnymi zmienia się na *s*, np. *skruszyć*, *schować* i t. p.

W zakończeniach *stwo*, *ski*, przydanych do pierwiastku mającego ostatnią głoskę *d*, *t*, lub *k*, spółgłoska *s* niknie, *d* zmienia się na *dz*, a zaś *t* i *k* na *c*, np. *lud ludzki*, *dowódca dowództwo*, *brat bractwo*, *prorok proroctwo*. Jeżeli zaś ostatnią głoską pierwiastku jest *z*, *ż*, *ź*, wtedy pochodne wyrazy kończą się na *zki*, *ztwo*, np. *mąż mężki*, *mężtwo*. Końcowe pierwiastku spółgłoski *g*, *ch*, a niekiedy *k*, przed zakończeniem *stwo*, *ski* nikną, nie wpływając na wyrzucenie głoski *s*, np. *ptak ptastwo*, *Bóg boski*, *Włoch włoski* i t. p.¹

w wymawianiu; i dla tego coraz bardziej upowszechnia się nie tylko w poezji, lecz i w mowie niewiązanej czyli prozie.

1. W tworzeniu wyrazów pochodnych na *ski* zakończonych, zdarzają się też inne zmiany spółgłosek do pierwiastku wyrazu należących. Wynikają one z prze-

Spółgłoska słaba *h* różni się w wymawianiu od mocnej *ch*, np. *hart* (stali, duszy), *chart* (pies), *hełm* (szyszak), *Chełm* (miasto), *hydra*, *chytra* i t. p.

Pierwsza z tych głosek miękcząc się, zmienia się na *ż*, np. *Sapieha* *Sapieże*, a druga na *sz* lub *ś*, np. *dach* *daszek*, *pociecha* *pocieszyć*, *Włoch* *Włosi*. Zmiany te w niektórych zdaniach objaśniają, gdzie literę *h* lub *ch* pisać należy. Prócz tego głoska *h* jest spowinowacona z głoską *g*, ile więc razy jej miejsce zastępuje, pisać należy *h* a nie *ch*, np. *hanba* (ganić), *hardy* (gardzić), *Halicz* (Galicja) *hra-bia* (graf), *hałas* (głos), *wahać się*, *wahadło* (waga), *Bohomolec* (Bóg i modlić się), *Bohdan* i t. p.

Pisze się także *h* na początku wyrazów przyswojonych, stosownie do pisowni tych języków, z których wyraz wzięty został, np.

mian nieobjętych powyższymi prawidłami lub z wyrzutni, albo też dodatni, albo nakonec z zachowania spółgłosek, któreby podług ogólnego prawidła zmienić lub opuścić należało. Np. *wieś* *wiej-ski*, *Zamość* *Zamoj-ski*, *opuścić* *opuścił*, *Lublin* *lubel-ski*, *brat* *braterski*, *Frankfurt* *frankfurtski* i t. p.

honor, *humor*, *historyja*, *habit*, *herb*, *hold*, *huzar*, *Human* i t. p., podobnie w wyrazach *heban*, *haracz*, *harcować*, *hasać*, *hojny*, *huk*, *hurmem*, tudzież w wykrzyknikach *hoho*, *héj*, *hola!* i t. p., nakonec w środku wyrazów *czyhać*, *ohydny*, *błahy*, *braha*, *Sapieha*, *Bohusz* i t. p.

Na końcu wyrazów odmiennych pisze się *ch*, którato głoska przed *e* nie miękczy się przez dodanie *i* np. *groch* *grochem* (a nie *grochiem*), *głuchy*, *głuche* (a nie *głuchie*).¹

5. Podwajanie spółgłosek zdarza się w wyrazach złożonych, gdy część pierwsza wyrazu kończy się na tę głoskę, od której druga się zaczyna, np. *od-dać*, *nad-dziady*, *w-wodzić*, *z-ziebnąć*, podobnie w odmianach grammatycznych, np. *karm-my*, *lec-cie*, *sztuc-ca*, i w wyrazach pochodnych a mianowicie na *ny*, *na*, zakończonych, np. *czyn-ny*, *sen-ny*, *kon-ny*, *plen-*

1. Na prawidła wskazujące, gdzie pisać należy spółgłoski *h*, *ch*, szczególną bacność zwracać należy z powodu, że niektórzy w wymawianiu nie czynią między temi spółgłoskami różnicy, lecz obie wymawiają jak *ch*, tak np. wyrazy *honor*, *humor*, *wahać się*, *błahy* i t. p., wymawiają, *chonor*, *chumor*, *wachać się*, *blachy* i t. p.

ny, winny, i t. p. (na wzór których pisze się także *pszenny, piśmienny, szklanny*), *Maryjanna, pan-na*.

Podwajają się także spółgłoski w niektórych rzeczownikach rodowych, np. *Jagielło, Radziwiłł*, tudzież w wyrazach *lekki, miękki* i *ssać*.

Jest także zwyczaj podwajania spółgłosek w wyrazach przyswojonych, stosownie do pisowni języka, z którego wyraz jest wzięty, np. *Pallas, Apollo, Otton, klasa* i t. p. W wielu jednak takich wyrazach nie zachowuje się podwajanie spółgłosek, co szczególniejsz rza się ze spółgłoskami *f, t*, tudzież *l, p, r, s*, np. *efekt, traf, bufet, gazeta, kaligrafia, bilet, balet, milijon, raport, aprobata, areszt, taras, proces, pasażer* i t. p.

§ 3.0 pisaniu wyrazów.

1. Wyrazy pojedyncze tak się piszą, aby jeden od drugiego był nieco odstępiony.

Wyrazy złożone piszą się łącznie, bez żadnego pomiędzy ich częściami przedziału, np.

dobrowolny, oddzielny, wielkanoc, suchedni, Białystok.¹

W tym względzie na szczególną uwagę zasługują przysłowki złożone. (np. *onegdaj zam. onego dnia*). Niekiedy bowiem części w skład ich wchodzące, nie stanowią przysłowka, ale są oddzielnymi wyrazami, np. *Czy się co stało?* Tak jest. *Jak się stało*, tak jest. *Stworzenie obdarzone rozumem i mową to jest człowiek. Czegoś żądał*, to jest. *Nie tylko sprawiedliwy ale nadto miłosierny. Nic lepszego nad to, co się stało. Lubośnie zasłużył*, stémwszystkiem (zam. jednak) *daję ci*. Z tēm wszystkiē *coś uczynił, jeszcześ nie osiągnął zamierzonego celu* i t. p.²

1. Takie jednak wyrazy: *ulica Długa, ogród Sapiżyński*, równie jak *Zielone Świątki* i t. p., piszą się rozdzielnie. W ogólności o wyrazach złożonych to powiedzieć można, że oddzielne ich części wówczas się łączą, gdy napisane osobno, mogą co innego oznaczać, np. *wielkanoc* i *wielka noc*, *suchedni* i *suche dni*, *Nowe miasto* i *nowe miasto* i t. p. Z drugiej znowu strony wyrazy złożone, zbyt długie, rozdzielają się na części, z których powstają; i w takim razie niekiedy pomiędzy ich częściami kładą się łączniki, np. *Słownik Polsko-łacińsko-francuzki*. Nakoniec naśladowanie pisowni innych języków bywa przyczyną rozdzielania wyrazów złożonych, np. *Nowy York, Wielkie Łuki* i t. p.

2. Do takich wyrazów należą: *dotychczas* (dotąd),

Przysłówek *nie*, gdy wyraża przeczenie, pisze się oddzielnie, np. *Nie mów' i nie czyn', czego mówić i czynić nie należy. Nie jestto hojność, ale chętpliwe marnotrawstwo.* Podobnie z domyślném słowem być, np. *Tyś nie zdrow (zam. ty nie jesteś zdrow). Dziś nie (jest) zimno.* Nie łączy się przeto ten wyraz ze słowami, wyjąwszy takie, które bez niego nie miałyby znaczenia, np. *niecić, nienawidzieć, niecierpliwieć, tudzież niepokoić, zniechęcać, znieważać i t. p.* Gdy zaś „*nie*“ wyraża ubytek, lub brak jakiej własności, i przez to nadaje wyrazowi odmienne lub całkiem przeciwne znaczenie, pisze się łącznie. Zdarza się to w rzeczownikach, przymiotnikach i przysłówkach, np. *niemowa* (nie mogący mówić), *niemoc* (brak mocy czyli słabość), *nierozum* (brak rozumu, głupstwo), *niepogoda, niechęć, niewinny, nieoceniony,*

nadewszystko (szczególniej, najbardziej), *naksztalt* (podobnie), *nakoniec, naostatek, wreszcie* (gdy te wyrazy w wyliczaniu mają znaczenie przysłówków porządkowych), *natenczas lub wtenczas* (wtedy), *tymczasem* (jednak), *potém* (później) i t. p. Kiedy te wyrazy pisać łącznie, a kiedy rozdzielać, wskazuje to ich znaczenie, niekiedy zaś sposób wymawiania, np. *to jest, to jest; nadto, nad to* itp.

niezle, nienajgorzej i t. p.¹ Przysłówek *nie* wchodzi także w skład wyrazów: *niektóry, niejakiś, niekiedy, niegdyś, nieco.*²

Przyrostki piszą się łącznie z wyrazami, do których się przydają, np. *Tencito. Mamli mówić? Takżeś napisał jakkolwiek* i t. p.³

Spójnik *by* wyrażający *niepewność*, pisze się łącznie z wyrazem, po którym następuje, lecz

1. Przymiotniki przeto, imiesłowy i przysłówki, wtenczas tylko mogą z dodanym do nich wyrazem *nie* pisać się łącznie, gdy służą do określenia rzeczowników i słów, np. *Niezdrowego pokarmu unikać należy. Majątek nieczyńczy żadnego dochodu, jest ciężarem dla posiadacza. Niezle napisałeś.* Gdy zaś z dodaném lub domyślném słowem być tworzą opowiednik, piszą się oddzielnie, np. *Tyś nie zdrow. Dziś mi nie dobrze. To nie ten, któremu widział. Ten majątek jeszcze nie oceniony i nie sprzedany.* Podobnie imiesłowy użyte do skrócenia zdań przydanych, nie łączą się w pisaniu ze znajdującym się przed nimi wyrazem *nie*, np. *Upierał się przy swoim zdaniu, nie będąc przekonany o jego prawdziwie.*

2. Wyrazy te w rosyjskim języku piszą się przez *нѣ*: *нѣкоторый, нѣкто, нѣчто, нѣкогда.*

3. Przyrostek *kolwiek* tłumaczy się na język rosyjski wyrazem *ни*, który się pisze oddzielnie, np. *Jakkolwiek bądź—Какъ бы то ни было. Czyńcie dobrze wszystkim ludziom, jakiegokolwiek są religii—Дѣлайте добро всемъ людямъ, какого бы ни были исповѣданія.* Strzedz się należy w polskim języku dosłownego takich wyrażań tłumaczenia, np. *jakby to nie było, jakiegoby nie byli religii*, i t. p. Tu można jeszcze zrobić uwagę, że przyrostki mogą być podobne do innych części mowy, piszących

Gramm. Cz. II. 17

użyty zamiast *aby* stanowi wyraz oddzielny. Zaimek zwracający się pisze się oddzielnie od słów zaimkowych.¹

Przymyki wchodzące w skład przymków złożonych, piszą się łącznie: *poza*, *ponad*, *zza*, *zpoza*, *zponad*, *zpomiedzy*.

2. Wyrazy przyswojone piszą się polskimi głoskami, z zachowaniem zmian, jakim te wyrazy uległy przechodząc do polskiego języka, np. *Rektor* (rector), *konsul* (consul), *lekcja* (lectio), *ekonomija* (oeconomia), *fizyka* (physica), *filozofija* (philosophia), *poemat* (poema), *teatr* (theatrum), *papiér* (papyrus), *gimnazjum* (gymnasium, gymnase) i t. p. Podobnie wiele rzeczowników szczególnych czyli własnych: *Rzym* (Roma), *Kartagina* (Carthago), *Paryż* (Paris), *Wiedeń* (Wien), *Cyceron* (Cicero), *Horacy* (Horatius), *Tacyt* (Tacitus), *Kornel* (Corneille), *Rasyn* (Racine), *Volter* (Voltaire), *Russo* (Rous-

się oddzielnie, np. *Mamli mówić* (czy mam mówić)? *mam li to powiedzieć* (czy tylko to mam powiedzieć)? *Takito bywa i tak ci* (tobie) *bywa* i t. p.

1. W rosyjskim języku przeciwnie spójnik przypuszczalny *бы* i jego skrócenie *бъ* pisze się oddzielnie, wyjąwszy wyrazy *чтобы*, *дабы*, a zaś zaimek *ся* łącznie ze słowami zaimkowymi, np. *Сдѣлать бы, если бы могъ*. *Учынѣ бы, gdyby mógł*. *Казаться, zdawać się* i t. p.

seau), *Szekspir* (Shakespeare), *Dierżawin* (Державинъ) i t. p.

Rzeczowniki jednak szczególne czyli własne, a zwłaszcza nowożytne i mało upowszechnione, piszą się często podług pisowni tych języków, z których są wzięte; co się mianowicie zdarza: 1, gdy wymawianie tych wyrazów nie jest dokładnie oznaczone; 2, gdy litery obce, piszące się odmiennie, wypadłoby wyrazić jednakowymi głoskami polskiego alfabetu, przez coby znikła różnica pomiędzy odmiennymi wyrazami, (np. *Lafitte* i *Lafithe*, *Miller* i *Müller* i t. p.); 3, gdy wyraz obcy wyrażony polską pisownią, byłby [pod względem liter zbyt przekształcony, np. *Chateaubriand*, *Szatobryjan*; *Saint-Cloud*, *Seklu*; *Le Brun*, *Lebre* i t. p.¹

W wyrazach przeto szczególnych, przyswojonych, litery łacińskie (*q*, *qu*, *ph*, *th*, *x*) i wynikłe z łacińskiego alfabetu, (np. niemieckie *ä*, *ö*) bez zmiany na polskie użyte być mogą.

1. W takich razach dla dogodności czytających obok wyrazów obcą pisownią wyrażonych, dodaje się jego wymawianie polskimi literami oznaczone, np. *Newton* (*Niuton*) albo téż *Niuton* (*Newton*).

3. Gdy cały wyraz na końcu wiersza pomieścić się nie może, wtedy część tylko jego się pisze z dodaniem łącznika (-), reszta zaś przenosi się do następnego wiersza. Do takiego przeniesienia całe zgłoski oddzielać należy. Wyrazy dzielą się na zgłoski podług następnych prawideł.

Dwie samogłoski obok siebie znajdujące się, rozdzielają się na osobne zgłoski, np. *wy-orać*, *na-ostrzyć*, *na-uka* i t. p.

Wymijają się od tego zgłoski *au*, *eu*, w wyrazach przyswojonych, tudzież w wyrazach *au-czeń* i innych naśladujących głosy zwierząt. W nich dwie samogłoski wymawiają się łącznie, np. *laur*, *au-tor*, *Kau-kaz*, *Eu-ropa*, *Eu-frat* i t. p.¹

Spółgłoski zwykle się łączą z następującą samogłoską, np. *po-le*, *na-le-ży*, *po-trze-ba*, *o-kret*, *sno-stry*.

Dwie spółgłoski jednakowe rozdzielają się jedna do poprzedzającej, druga do następującej samogłoski, np. *lek-ki*, *win-ny*, *Pal-las* i t. p.

Spółgłoski pojedyncze, których połączenie

1. W rosyjskim języku zgłoski *au*, *eu* zwykle zmieniają się na *aw*, *ew*, np. *Августъ*, *Евropa* i t. p.

staje się podobnem do jednej podwójnej, także się rozdzielają, np. *mar-znąć*, *Mir-za* i t. p.

Spółgłoski płynne, oddzielają się od innych do poprzedzającej samogłoski, np. *miat-ki*, *kształ-tny*, *widział-ny*, *miej-see*, *czytaj-cie*, *państwo*, *ber-ło*, *per-ła*, *bar-czysty*, *powierz-chnia* i t. p.

Wyrazy złożone rozdzielają się na części w skład ich wchodzące, np. *od-dział*, *pod-ziem-ny*, *przed-mieście*, *pod-jechać*, *pół-noc*, *roz-kaz*, *roz-głosić*, *wez-branie*, *bez-pieczny*, *nie-bez-pieczny* i t. p.

Gdy pomiędzy częściami wyrazu złożonego jedna jest tylko spółgłoska, przyłączać ją należy do następnej samogłoski, np. *po-dejść*, *o-detchnąć*, *be-zecny* i t. p., wyjawszy cechę stopnia najwyższego *naj*, która się od samogłoski oddziela, np. *naj-istotniejszy*, *naj-oświecwszy*.

Niektóre zakończenia odmian grammatycznych i wyrazów pochodnych, a mianowicie *szy* tudzież *ski*, *stwo* i t. p., oddzielają się od spółgłosek do pierwiastku wyrazu należących, np. *słab-szy*, *zdrón-szy*, *wyż-szy*, *medr-szy*, *napi-san-szy*, *przeczytan-szy*, *zniósł-szy*, *państwo*, *dobrodziej-stwo*, *frankfurt-ski* i t. p. Podobnie roz

dzielają się wyrazy: *rób-my, pisz-my, pisz-cie, rad-ca, ocz-ko, przysłów-ki, szczęś-liwy*, i t. p.

Następne wyrazy lepiej jest tak rozdzielać: *zwierzch-nik, wszys-tek, wszys tko, wszys-cy* i t. p.

Przyimki *z, w*, jako nie stanowiące oddzielnej zgłoski, same jedne na końcu wiersza zostawione być nie mogą.

Wyrazy jednozgłoskowe rozdzielać się nie mogą, np. *świat, państw, chrząszcz* i t. p.

4. Niekiedy zamiast całych wyrazów, piszą się początkowe tylko ich głoski z dodaniem kropki, która w takim razie jest znakiem skrócenia, nie zaś przestanku, np. *d.* (dnia) *m.* (miesiąca), *r. b.* (roku bieżącego), *ś. p.* (świętej pamięci) i t. p.

Niekiedy w skrótach dodaje się zakończenie wyrazu, np. *1ód, 2re* i t. p.

Dla oznaczenia liczby mnogiej w skróconym wyrazie, podwaja się początkową jego głoskę, np. *P.* (Pan), *PP.* (Panowie).

Zamiast wyrazów używają się w pewnych zdarzeniach powszechnie przyjęte znaki, które także do skrótów należą, np. § (paragraf).

(Część II pismu „O znakach przestankowych” wymaga znajomości składu zdań i okresów, z tego względu przy Składni wyłożoną zostanie.)

WYKAZ TRESCI.

ROZDZIAŁ I.

	str.
§ 1. Na czym zależy formowanie odmian grammatycznych w polskim języku? Co stanowi pierwiastek wyrazu i jaka głoska zowie się łączącą	5
§ 2. Miękczenie spółgłosek łączących	7
§ 3. Główniejsze zmiany głosek poprzedzających spółgłoski łączące	8
§ 4. Poznawanie rodzaju rzeczowników	12

ROZDZIAŁ II.

§ 1. Oznaczenie wzorów przypadkowania rzeczowników	18
§ 2. Tablica obejmująca zakończenia przypadkowe rzeczownikom służące	19
§ 3. Formowanie 2go przyp. licz. poj. wzoru Igo	20
§ 4. Formowanie 3go przypadku i następnych w liczbie pojedynczej wzoru Igo	33
§ 5. Formowanie przypadków licz. poj. wzoru IIgo	38
§ 6. — — — — — wzoru IIIgo	43
§ 7. Formowanie przyp. w licz. mn. we wzorze Iym	46
§ 8. — — — — — we wzorze IIim	52
§ 9. Rzeczowniki odstępujące od ogólnych zasad przypadkowania	60
§ 10. Przypadkowanie rzeczowników złożonych	80
§ 11. O rzeczownikach ułomnych	81
§ 12. O rzeczownikach nieprzypadkujących się	86

ROZDZIAŁ III.

§ 1. Rodzajowanie przymiotników	88
§ 2. Formowanie stopni	91
§ 3. Przypadkowanie przymiotników	97
§ 4. Odmiany grammatyczne liczebników	102

ROZDZIAŁ IV.

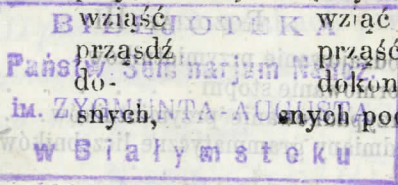
§ 1.	Oznaczenie wzorów czasowania	111
§ 2.	Uwagi ogólne o czasowaniu	118
§ 3.	O trybie bezokolicznym	120
§ 4.	Formowanie czasu teraź. trybu oznajmującego 126	
§ 5.	Odmiany słów formujące się od czasu teraź. 133	
§ 6.	Formowanie czasu przeszłego	138
§ 7.	O przenoszeniu zakończeń osobowych cz. prze. 142	
§ 8.	Odmiany formujące się z czasu przeszłego . 143	
§ 9.	Formowanie rzeczowników słownych	150
§ 10.	Formowanie czasów w słowach nieosobistych i zaimkowych.	154
§ 11.	Czasowanie złożone	156
§ 12.	Słowa odstępujące od ogólnych zasad czasowania	163

ROZDZIAŁ V.

§ 1.	Gdzie się piszą litery większe	174
§ 2.	Ogólne zasady pisania liter ze względu na ich wymawianie	176
	Szczegółowe o niektórych literach uwagi. . 179	
§ 3.	O pisaniu wyrazów	190

Sprostowanie.

Stron.	wiersz	zamiast	być powinno
8	6	g h.	g k.
9	10	oddzielnój	oddzielonej
39	1	miękeczona	zmiękczonea
—	2	zmóc	moc
124	7	przypadkowych	przydatkowych
153	5	wziąć	wziąć
154	2	przasdz	przaść
156	10	do-	dokonywania
176	1	nych,	nych pochodzili,



173585

6.05.18.

60-

064085